

Міністерство освіти і науки України

Сумський державний університет

Департамент міжнародної освіти

Сумський державний педагогічний університет

імені А. С. Макаренка

Кафедра психології

КУЛЬТУРА І ТРАДИЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка
Кафедра психології

Сумський державний університет
Департамент міжнародної освіти

КУЛЬТУРА І ТРАДИЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Суми 2017

Культура і традиції в сучасному світі

УДК 316.273+316.72]
ББК 88.58
К 88

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради навчально-наукового Інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 9 від 14 березня 2017 р.)

Редакційна колегія:

Кузікова Світлана Борисівна – доктор психологічних наук, професор, академік АН ВО України, завідувач кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Пасько Катерина Миколаївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Вертель Антон Вікторович – кандидат філософських наук, викладач кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Кац Юлія Вікторівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Сумського державного університету, заступник директора Департаменту міжнародної освіти з виховної роботи та гуманітарних питань.

Єрмакова Наталія Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Дворніченко Лариса Леонідівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

К 88 Культура і традиції в сучасному світі : збірник наукових праць / [за ред.: Кузікової С. Б., Пасько К. М., Вертеля А. В. та ін.]. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. – 198 с.

У збірнику наукових праць висвітлюються теоретичні та прикладні аспекти розвитку етнічної самосвідомості, етнічної та національно-культурної ідентичності, психологічні аспекти акультурації, поліетнічних, морально-культурних, духовних та прагматичних цінностей молоді різних країн світу. Особливу увагу приділено етнокультурним традиціям, особливостям навчання, виховання та професійної діяльності в різних соціокультурних умовах, різнобічному вивченню особистості в етнічній і крос-культурній психології.

До збірника вміщено наукові статті учасників I міжнародного молодіжного форуму «Культура і традиції в сучасному світі» (12 квітня 2017 р.).

Видано в авторській редакції.

УДК 316.273+316.72]
ББК 88.58

© Колектив авторів, 2017

© Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І. ЕТНОКУЛЬТУРНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЦІННОСТІ –
ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ

Abraham Usman Habib African culture in comparison to European culture.....	6
Батбаяр Болортуяа, Скварча О. Н. Свадебний обряд монголів.....	10
Божко М. О., Осіпенко Т. В. Традиції подарунків у Франції.....	13
Бурнос Е. Ю., Мпенду Рехема Традиции и обычаи Танзании.....	17
Гирия О. О. Сучасні крос-культурні дослідження впливу національної культури на психологію особистості.....	20
Голубнича В. О., Мотрук Т. О. Особливості прояву кохання в юнацькому віці.....	23
Горпинченко О. М., Бедлінський О. І. Образ батька у свідомості українців.....	27
Демченко И. Н., Чарыев Непес Туркменская культура.....	30
Joseph Nicco Manento, Tagarovsky Fedir P. United republic of Tanzania is a National Park of the world	33
Єрмакова Н. О., Оберемко Ю. В. Міжнародні стандарти соціально-психологічної допомоги людям з інвалідністю	36
Izmaylova Iryna Cultural turn as trigger of scientific researches.....	41
Кайапинар Гокальп, Йылдыз Озан, Ворона Н. А. Цветочные мотивы в лирической турецкой поэзии.....	44
Кац Ю. В., Кривошея В. Г. Роль сучасної індійської жінки у традиційній сім'ї.....	49
Кац Ю. В., Лац К. С. Кулінарні здобутки Танзанії.....	53
Кац Ю. В., Стрілко А. Л. Багатогранність італійської культури.....	56
Кац Ю. В., Шевченко С. В., Кулінарні традиції Німеччини.....	59
Мережкіна А. Є., Єрмакова Н. О. Маргінальність як характеристика кримінальної субкультури сучасного суспільства.....	64
Оберемко Ю. В., Дворніченко Л. Л. Психологічні аспекти толерантності в різних культурах світу.....	67
Пасько К. М., Рудько Л. І. Інтернет залежність підлітків як світова проблема.....	72
Усик Д. Б. Морально-этические принципы, сформированные в произведении Сапармурата Туркменбаши «Рухнама».....	76
Шулік С. М., Пачакама Кабезас Елвіс Девід Весільні традиції народів світу.....	81
Шумило І. М., Михайлова Ю. В. Відомі традиції жителів Англії.....	84
Щигло Л. В. Мовний аспект глобалізації в контексті синергетичного світосприйняття.....	87
Unawunwa Franklin, Larysa V. Tskhorebova Some interesting facts about Nigeria and Nigerian Civil War.....	90

РОЗДІЛ ІІ. ОСОБИСТІСТЬ В ЕТНІЧНІЙ І КРОС-КУЛЬТУРНІЙ
ПСИХОЛОГІЇ

Аль-Алвани Мохаммед Моханад Джабер, Пилипенко-Фрицак Н. А. Отражение этнической и национально-культурной идентичности иракского народа в устном народном творчестве.....	94
Бедлінський О. І. Мовні запозичення як фактор блокування свідомості.....	98
Василевська О. І. Психологічні аспекти акультурації.....	103
Вертель А. В. Філософія К. Г. Юнга та йогічні практики: до питання Східної та Західної парадигм мислення.....	107
Дарвиш В. В., Кац Ю. В. Исторические предпосылки миграционного расширения немецкой нации и этнокультурных изменений за 20 век.....	110
Дворніченко Л. Л. Психологічні аспекти щастя.....	115
Дрижирук Ю. А., Мотрук Т. О. Вплив особливостей психосоматичних проявів на діяльність викладачів та їх зв'язок з синдромом професійного вигорання.....	118
Мотрук Т. О. Форми прояву стресу та особливості копінг-стратегій.....	121
Пасько К. М. Етнічна ідентичність. Основні аспекти.....	124
Pilia Giulia Memory and identity in post-soviet scenario: the case of The 9 th of May.....	129
Романенко А. А., Кац Ю. В. Конфлікт як наслідок взаємодії та спілкування людей.....	133
Ruben van der Mark, Kats Julia V. Saint-Nicholas's slave servant in the Netherlands.....	136
Стародуб М. М., Стадник Г. А. Теоретичний аналіз поглядів на професійне вигорання вітчизняних та зарубіжних вчених.....	139
Щербак Т. І. Особливості тактичного мислення канадських та українських футболістів в залежності від спортивного амплуа.....	143

РОЗДІЛ ІІІ. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА
ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РІЗНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ
УМОВАХ

Гальцова С. В. Проблема формування етнічної самосвідомості в сучасній молоді.....	146
Єрмакова Н. О. Психологічні технології формування ефективної копінг-поведінки у сучасній молоді.....	149
Єфремова Г. Л. Професійний менталітет у контексті сучасної парадигми професіоналізації фахівця	154

Зосименко О. В. Навчальні проекти як засіб етнокультурного виховання студентів.....	158
Коваленко С. М. Реалізація концепції неформальної освіти дорослих: британський досвід	162
Кожемякіна І. В. Специфіка розвитку мовної культури вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти.....	165
Лоскот А. В., Мотрук Т. О. Особливості формування самооцінки у молодшому шкільному віці в українських школярів	169
Ніколаєнко Л. І. Національно-патріотичне виховання в умовах позашкільного навчального закладу.....	173
Nwokiea Obinna, Yevhen Kovalenko A value system as a nations growth and integration factor (using Ukraine and Nigeria core value as a case study).....	177
Осьмук Н. Г. Етнокультурні цінності та традиції як складова сучасного процесу виховання.....	181
Стадник Г. А. Особенности профессионального становления студентов на Украине.....	186
Харламенко В. Б. Професіоналізація педагога: концептуальний аспект.....	190
Чхайло Л. М. Формування етнокультурних знань учнів при вивченні зарубіжної літератури.....	194

РОЗДІЛ І. ОСОБЛИВОСТІ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Abraham Usman Habib,

*Student of Sumy National Agrarian University (Sumy),
Scientific supervisor: PhD in Economics L.M. Batsenko, R.V. Halenin*

AFRICAN CULTURE IN COMPARISON TO EUROPEAN CULTURE

***Abstract.** The main objective of this paper is to examine African culture and European culture and point out the contrast among the two. This paper shows the relevance of African culture and European culture and also focuses more the contrast between both.*

***Keywords:** African; anthropology, background; culture; European; fact; family matters; fate; hierarchy; predetermination; religious; relationship; superior; witchcraft.*

Article text. The culture of a people is what marks them out distinctively from other human societies in the family of humanity.

A society or cultural group is an extremely complex collection of historical identity, religious concepts, relational patterns, and shared experiences of all kinds. Culture has everything to do with how people in a geographical location behave, react and live their life.

In this article, we will be looking at the contrast between an African culture to that of a European culture (western culture) mainly focusing on Western African culture and slightly on Northern, Eastern and Southern African Culture.

By the end of this article, I hope it will help people from a European cultural background to learn about Africa. It may help those living in Africa or planning to live in Africa to adapt to that cultural background more easily. It may help those living in Africa or planning to live in Africa to adapt to that cultural background more easily.

There are many definitions to the word 'Culture' but, before all that, Edward B. Taylor is reputed as the scholar who first coined and defined culture in his work Primitive Culture (1871) and reprinted in 1958. Taylor saw culture as that complex whole which includes knowledge, belief, art, morals, law, customs or any other capabilities and habits acquired by man as a member of society. This definition captures the exhaustive nature of culture. Culture is passed on from generation to generation. This shows that every human being who grows up in a particular society is likely to become infused with the culture of that society, whether knowingly or unknowingly during the process of social interaction.

The full study of culture in all its vastness and dimensions belongs to the discipline known as anthropology, which studies human beings and takes time to examine their characteristics and their relationship to their environments. Culture, as it is usually understood, entails a totality of traits and characters that are peculiar to a people to the extent that it marks them out from other peoples or societies. These peculiar traits go on to include the people's language, dressing, music, work, arts, religion, dancing and so on. It also goes on to include a people's social norms, taboos and values.

The continent of Africa is essential to all cultures. Human life originated on this continent and began to migrate to other areas of the world around 60,000 years ago, according to the Natural History Museum.

Africa is home to a number of tribes, ethnic and social groups. One of the key features of this culture is the large number of ethnic groups throughout the 54 countries on the continent. Nigeria alone has more than 300 tribes, for example.

Currently, Africa is divided into two cultural groups: North Africa and Sub-Saharan Africa. This is because Northwest Africa has strong ties to Middle East, while Sub-Africa shares historical, physical and social characteristics that are very different from North Africa, according to the University of Colorado

The term "Western culture" has come to define the culture of European countries as well as those that have been heavily influenced by European immigration, such as the United States.

The European or what is normally referred to as "Western," culture is basically naturalistic, or scientific in orientation. Such a world may be called "secular" in its approach to and its understanding of the world. That is, Europeans look at the world objectively. Things are believed to be in a certain, unchanging order and with an independent existence to the world and the things in the world. The world is seen as rational and regular, and it is possible to understand what is going on in the world if we investigate.

Western culture has its roots in the Classical Period of the Greco-Roman era and the rise of Christianity in the 14th century.

Comparism between African culture and European culture.

Social values.

Social Values can simply be seen as those beliefs and practices that are practiced by any particular society. The society has a way of dictating the beliefs and practices that are performed either routinely by its members or performed whenever the occasion demands. Hence, we have festivals, games, sports and dances that are peculiar to different societies. These activities are carried out by the society because they are seen to be necessary. Africans have so much strong ties and beliefs to ancestors. Some social values, especially in African society, cannot exactly be separated from religious, moral, political values and so on social values are backed by customary laws, as well as pouring a drink to the floor as a sign of respect to the gods of the land.

Whereas in the European culture there is very less belief in ancestral existence rather they believe more in religion and scientific judgment.

Moral values.

African culture is embedded in strong moral considerations. It has a system of various beliefs and customs which every individual ought to keep in order to live long and to avoid bringing curses on them and others. Adultery, stealing and other forms of immoral behavior are strongly discouraged and whenever a suspected offender denies a charge brought against him, he would be taken to a soothsayer or made to take an oath for proof of innocence or in some case such person would be beaten to death even without proper investigation. European culture disagrees or won't do same. They believe in the legal system that is responsible to handle such crime and give proper sentence when a person is found guilty. There was also a time in Africa when mothers of twins were not welcome and were regarded as the harbinger of evil, hence unacceptable.

Witchcraft.

Probably the most hidden feature of African culture to outsiders, and if detected the least comprehensible, is the wide use of witchcraft. Very good number of Africans, mostly Western, Eastern and Southern Africans, always visits a traditional ghost healer or native doctor for healings or spiritual powers. This applies to everyone, Christians and Muslims who goes to churches and mosques, to the football player who wants to influence the upcoming game, to the politician who wants to put a spell on his opponent, fake pastors or imams, to the man who needs the love powder to make the woman fall into love with him. In European culture you mainly see an opposite or low rate of the use of witchcraft.

My personal estimation is that about 80% to 90% of Western, Eastern and Southern Africans, believes in witchcraft. Even those educated and studied in Europe. So if in Europe a patient says that his neighbors tried to bewitch him, he will get the diagnosis "psychosis". If somebody tells this in African, he is most probable right.

Perception of time.

90% of Africans have a very bad perception and no respect towards time, if the plumber told me he will be there at one o'clock, I knew I can spend the whole afternoon at home with the hope he will arrive by four o'clock. When having an appointment with an African and he or she is minutes or hour late, then you have to understand that this is just part of an African culture. People do not arrive at meetings early; they might get dressed on time, but intentionally want to be some minutes or hours late to the event. African taxis or buses do not stick to the time schedules, if they even existed. It is indeed once in a blue moon to see an African, who uses his or her spare time for resting, or going to have a rest by the river side or to a resting resort centre, Africans believes so much in Work! Work!! Work!!!

The European view towards time is the different side of the coin, they so respect time and always want to be right on time to an event or meetings, they do not do it because they want to impress anyone, but because it is just their culture. Majority of Europeans are never satisfied with their vacation period,

because they want more time to relax. For an average European, it is a necessity that he or she goes to the sea in a year for sun bathing during summer.

Viewing the white skin as superior.

An Average African would view the white skin person as superior and this is rooted down back to 1600s period when African were being ruled by the colonial masters, and during those period, the colonial masters humiliated, tutored, killed and those who were lucky enough were sold out to work in grinding mills, farm lands, while placed under extremely tedious conditions. Africans where not allowed to mix up with the whites, it was a high rate of racism and Apartheid. This made Africans to view the white man as a god, and even after the independence of African countries from the colonial masters, the mindset still remains there, that they are more superior.

Religious view.

The African worldview may be considered basically religious. All things are seen to be related or connected; everything is united in existence. You cannot be objective with that sort of a world – you are part of it. Everything that is done involves you as well as everything else. In the African world, God is understood as Creator, though he is far away. In the African view of reality, everything is related, thus it is basically a "religious" worldview. All that exists is "spiritual," a part of one unified Whole.

The European normally views the world as divided into "sacred" and "secular." Thus the religious realm, for many, is a separate realm from the normal activities of basic everyday living. For "religious" Westerners, commitment to God often means commitment to what is beyond this life and this world.

This does not necessarily mean an "other-worldly" ethic. Many people with this "dual level" view of reality has a strong commitment to social justice and personal righteousness. But it does mean that they would think that the religious reality is "higher" than the "ordinary" secular sphere of human living.

Fact and relationship.

In the West, knowledge is important. Thus it is very important to clarify, to explain, to get the facts. Knowledge and fact are critical to the European world. Truth is defined in terms of information and facts. Truth is understood by the degree to which statements correspond to expected patterns of logic and known facts.

Western science believes that events can be predicted if enough information is known about the event and the component entities. An event can be repeated if there are no extraneous factors. A given set of factors will always yield a given result, in the European view of reality. Event and relationship are the key factors in African orientation to life.

Conclusion. The conclusion here is simply that those positive dimensions of our culture – our synergetic society, our conservation of nature and even our native arts, dances and games that offer us interesting sources of entertainment and happiness, should be encouraged given the fact that culture ought to be knowledgeably innovative and instrumentally beneficial to people in such a way

that the society can move from one level of development to another. Unfortunately, some traditional practices cannot be demonstrated empirically and such go against the spirit of globalization, science and technology. Therefore, negative and harmful traditional practices that dehumanizes people and portray them as unimproved and backward people without future, should as a matter of urgency be discarded since culture is an adaptive system together with values that play a central role in giving the society its uniqueness.

References

1. Antia, O.R.U. 2005. Akwa Ibom Cultural Heritage: It's Incursion by Western Culture and its Renaissance. Uyo: Abnny Publishers.
2. <http://www.livescience.com/21478-what-is-culture-definition-ofculture.html>
3. <http://strategyleader.org/langlearn/pdf/dealdiffbooklet.pdf>
4. <http://www.nairaland.com/1906595/african-culture-compared-european>

Батбаяр Болортуяа,

студентка Сумского государственного университета (Монголия)

Скварча Ольга Николаевна,

*старший преподаватель Сумского государственного университета
(г. Сумы)*

СВАДЕБНЫЙ ОБРЯД МОНГОЛОВ

Аннотация. Статья посвящена одной из многочисленных традиций Монголии – свадебному обряду. Автор описывает свадебную церемонию в ретроспективе и современный ритуал.

Ключевые слова: свадьба, обряд, Монголия, монголы, жених, невеста, свидетели, традиция, семья, брак, жизнь, родители, молодые, церемония, дом.

Монгольский народ имеет много традиций, связанных с образом жизни, религиозными верованиями, характером трудовых занятий. Вопрос исследования свадебных традиций сегодня является актуальным для монгольского общества.

Основа монгольской философии заключается в том, что семья идет впереди государства, поэтому монголы издавна почитают свадебную церемонию. Уже с детского возраста своих наследников родители присматриваются к человеку, который должен войти в их семью. Например, так называемая «яичная помолвка», когда родители договариваются о женитьбе детей в их младенчестве, но только после того, как исследуют несколько поколений предков. Родители с детства знакомили будущих жену и мужа, чтобы они выросли вместе и привыкли

друг к другу, играя. И только после достижения совершеннолетия играли свадьбу.

Богатые и давние традиции имеет свадебный обряд монголов. Ведь если все сделать правильно, молодых будет ждать долгая и счастливая жизнь. Назначая день и время свадьбы, родители молодых договариваются, что и как должно происходить в этот день. Они благословят брак, если жених и невеста подходят друг другу, то есть родились в подходящие годы по восточному календарю.

У них не осуждается брак с большой разницей в возрасте, но чрезвычайно важное значение придается тому, в какие года были рождены жених и невеста. Раньше летоисчисление проводилось по лунному календарю, который делился на циклы из 60 лет. Каждый большой цикл подразделялся на 5 малых по 12 лет. Люди, рожденные в пределах одного малого цикла, считались сверстниками. Затем все года еще подразделялись на «женские» и «мужские», или «мягкие» и «твердые». К первым относятся года мыши, коровы, зайца, змеи, овцы, обезьяны, курицы. Ко вторым – года тигра, дракона, лошади, собаки, свиньи. При заключении брака считалось очень важным, чтобы год рождения невесты не был «тверже» года рождения жениха.

Еще одна интересная особенность была при заключении брака. В Монголии князья и дворяне могли жениться только на девушках из простых семей, так как все члены высшей знати считались родственниками.

У разных национальностей Монголии имелись некоторые отличия в брачных обрядах, но в целом существовала общая брачная церемония. Сторона жениха, выбрав невесту, отправляет свата к родителям невесты за разрешением. Если сторона невесты принимает предложение, то принимает от сватов подарки (это может быть скот, драгоценности и т. д.), готовит наряд девушке и новую домашнюю утварь для молодоженов, а сторона жениха ставит для молодых новую юрту. Жених приезжает к невесте вместе со сватами-свидетелями и совершает обряд поклонения родителям невесты. Теща одевает зятя в новые одежды, желает ему здоровья, а тесть преподносит ему символическую стрелу счастья. В это время подруги невесты наряжают девушку, надевают ей украшения, одно из которых называется «суйх» – отличительный знак невесты, готовятся к предстоящим проводам, совершают церемонию прощания с невестой. Приданое невесты (кровать, шкафы, комод) отвозят в ее будущий дом ночью.

На следующее утро жених приезжает в сопровождении друзей-ровесников и сватов-свидетелей к юрте невесты. Мать невесты велит дочери преподнести жениху и гостям угощения в честь проводов. Утренняя свадебная трапеза обильна. Пьют айрэг (кобылье молоко) вперемешку с водкой. Наливающий со стороны невесты не возьмет обратно рюмку до тех пор, пока гость не осушит ее до дна. Водки на монгольской свадьбе должно быть много. Горячий суп едят после водки,

кумыса, салата и сладостей. После угощения гости выходят из юрты, и в ней остаются жених и невеста с подругами.

Затем друзья жениха приглашают невесту выйти из юрты, надевают на нее церемониальную накидку, помогают ей сесть на коня и все вместе три раза объезжают юрту. И только после этого отправляются в путь (сейчас уже не на лошадях, а на автомобиле). Свадьба должна состояться в новой юрте молодоженов. «Дом – всем миром!» – это про монголов. Родители жениха дарят новую юрту. Родители невесты – всю домашнюю обстановку. По прибытии невесты на место ее отводят в специальную юрту, делают ей прическу замужней женщины, разделив волосы на прямой пробор на две большие пряди, заплетают косы или скрепляют их серебряными пластинами, с инкрустацией из драгоценных камней, придавая прическе форму крыльев мифической птицы хангаруды. Затем невесту приводят к юрте свекра, чтобы поклониться бурхану, огню очага, свекру и свекрови.

После этого все направляются к новой юрте, где жених разжигает огонь в очаге, а невеста готовит первый чай. С этого момента ее будут считать уже не девушкой, а женой. Вода, зеленый чай, молоко и соль. Первый в юрте чай ни в коем случае нельзя пересолить. А чтобы умиловить богиню домашнего очага, его нужно перемешать ровно двадцать один раз, – тогда счастье не отвернется от нового дома. Жених в это время режет мясо. Его, в свою очередь, будут считать мужем лишь после того, как он нарежет баранину правильными кусками.

Во время пира невеста сидит за пологом. Свадебное пиршество, на котором произносится много пожеланий, завершается традиционной песней и обрядовыми славословиями. Затем мать невесты дает наставления дочери и уходит. Ее провожает зять. На следующий день рано утром новобрачная открывает дымовое отверстие юрты свекра и готовит завтрак. Через три дня отец невесты приезжает к молодоженам и убирает полог у них в юрте, тем самым он снимает запрет, по которому невеста не имела права показываться на людях. А через месяц невеста навещает своих родителей, после чего молодые перекочевывают на другое место, чтобы начать самостоятельную жизнь.

Обычно на монгольскую свадьбу собирается много гостей. Но некоторые родственники живут так далеко, что им не добраться до молодоженов в условленный день. Им разрешается приехать в любое время, даже спустя несколько месяцев. И тогда свадебный пир молодые повторяют для них снова. Так монгольские свадьбы иногда празднуют целый год!

Современный свадебный обычай подвергся большому упрощению, но в нем сохранились некоторые традиционные элементы. Брачный обряд состоит из двух основных частей: церемонии регистрации и свадьбы. Регистрации предшествует испытательный срок, после которого жених и невеста в сопровождении свидетелей приходят во Дворец бракосочетания. Звучит торжественная мелодия, и все входят в актовЫй зал.

Церемониймейстер задає жениху і невесте декілька обычных офіціальних вопросов и приглашає их и сватов-свидетелей поставити свои подписи на акте о бракосочетании, поздравляє их, жаєєт им счастливой семейной жизни. Супруги обмениваються кільцями. Молодоженам торжественно вручають свідетельство о браке и приглашають всех в приемный зал. Там родители супружеской пары преподносять им хадак (шелковый платок, символизирующий уважение, дружбу, пожелания счастья и мира) и пиалы с молоком.

В Улан-Баторе, после церемонии регистрации, новобрачные, как правило, посещают площадь Сухэбатора и монастырь Гандан. Возложение цветов, кормление голубей, фотографии у памятника Чингис-Хана. Свадьба проходит по традиционным старинным обычаям.

Свадебная церемония так же, как в старину, начинается с того, что молодая чета торжественно разжигает огонь в очаге новой квартиры, невеста готовит первый чай и угощает всех гостей. Начинается свадебное торжество, на котором родные и близкие новобрачных, провозглашая благопожелания, преподносят им подарки.

У монголов существует несколько дней в году, благоприятных для проведения свадебной церемонии. Считается, что заключив брак в этот день, семья будет крепкой, благополучной. Дни называются Дашням и Балжиням (тибетские имена, олицетворяющие благополучие во всём). Эти дни высчитываются монахами главного монастыря Монголии Гандан. Когда эти дни совпадают, в загсах Монголии творится невообразимое. Если в обычное время в столичном Дворце бракосочетания в неделю регистрируются около 17 браков, то в день *дашням* и *балжиням* регистрируется за сутки около 170 браков. Дворец бракосочетания работает в эти дни круглосуточно. Поэтому задействованы как главный, так и вспомогательный залы. В такие дни рестораны города работают на пределе, например, в один день в ресторане по очереди может пройти несколько свадебных гуляний.

В Монголии считается, что если свадебная церемония пройдет точно по устоявшимся правилам и обычаям, то супругов ждет счастливая семейная жизнь в будущем.

Божко Микола Олександрович,
директор ДМО СумДУ (м. Суми),

Осіпенко Тетяна Вікторівна,
студентка Сумського державного університету (м. Суми),

ТРАДИЦІЇ ПОДАРУНКІВ У ФРАНЦІЇ

Анотація. В статті йдеться про подарункові традиції французів до різних свят, а також подарунки в залежності від особи дарувальника, та того, кому дарують.

Ключові слова: подарунки у Франції, подарунки до свят, нематеріальні подарунки, практичні подарунки.

Із чим асоціюється слово «подарунок»? Звичайно, із чимось несподіваним та приємним. А ще це вияв уваги, турботи та любові дарувальника до іншої людини. Подарунки роблять свята жаданим, а життя – цікавим. Але ж люди не однакові. Виховання, характер, індивідуальні вподобання – все це впливає на вибір подарунка. Зокрема, важливим фактором у цій ситуації слугують національні особливості. Як у кожного народу є державна мова спілкування, так у нього є власна мова подарунку. Презенти до свят, виявляється, вміють розмовляти й можуть розповісти багато цікавого про менталітет, звичаї та культурні особливості певної нації. Розглянемо одну із граней діаманту подарункових традицій на прикладі конкретної країни.

Романтичні, вишукані, модні, закохані. Як ви вже здогадалися, йдеться...так, про французів. Вони трепетно ставляться до всього свого – до мови, традицій, світогляду. А ще французи – митці естетики, тому й мистецтво подарунка в них особливе. У чому ж полягають ці особливості?

Символізм відіграє важливу роль у даруванні. Презент може свідчити про щедрість, марнотратство, жадібність, про відсутність такту чи мудрість тощо [5]. Також у будь-якій дарованій речі головним є вишуканість та якість. Наприклад, звичайна чашка для француза буде банальністю, а от чашка на витонченій ніжці, особливої форми чи з незвичайними властивостями (наприклад, змінювати свій колір при нагріванні й таке інше) справить неабияке враження [10].

З чим же ще асоціюється Франція? Так, з парфумами! Про витончені аромати цієї країни знає чи не кожен у світі. А чи знаєте ви, що заміжній жінці у Франції не заведено дарувати парфуми? Це може робити лише її чоловік, бо такий подарунок вважається дуже особистим і навіть інтимним [11].

Не менш цікаво також розібратися, що ж французи дарують одне одному на різні свята? Почнемо з новорічних.

На Новий рік та Різдво у Франції зазвичай дарують щось оригінальне і «для душі». Незвичні сувеніри, листівки з незвичайними, і навіть жартівливими привітаннями, романтична прогулянка тощо. Матеріальні речі до цих свят відходять на другий план [11].

А як щодо дня народження? Цього свята найбільше в світі, бо кожен день хтось відзначає уродини. Що ж французи дарують у цей день? Близьким та родичам часто купують подарунки «на замовлення». Якщо іменинник не визначився, що він жаєєт, то дарування можуть відкласти навіть на кілька місяців! Скажете, неромантично? Але ось у французів на це існує своя думка. Іменинник – володар свого свята. Тому його бажання – головне. Також непоганим варіантом буде вручити подарункову картку чи сертифікат на купівлю товарів у певному магазині. Подарунки знайомим можуть складатися із чогось практичного й у той же час

невитратного. Це може бути записник з ручкою, інше канцелярське приладдя, бізнес-аксесуари тощо. Пляшці хорошого вина французи також будуть раді. Та як не дивно, але якщо прийти на іменини до француза з порожніми руками, косо дивитися він не стане. А ось для дітей французи не шкодують ані грошей, ані зусиль. Вони можуть подарувати діткам брендовий одяг, дорогі іграшки, розвивальні ігри тощо. Також знайомі дарять батькам маленького іменинника гроші, щоб вони самостійно купили своєму синові/доньці щось приємне та потрібне [6].

День народження, безумовно, не залишається без уваги, а от що дарують у країні кохання на день закоханих – досить таки цікаво. Звичайно, традиційні листівки у вигляді сердечок – невід’ємний атрибут на День святого Валентина, і Франція в цьому не виняток. Окрім Валентинок, закохані в цей день дарують одне одному фігурку янгола-Купідона, цукерки у формі серця, а жінки отримують від чоловіків червоні троянди як символ кохання та пристрасті [3]. До речі, День закоханих – чи не єдине свято, на яке прекрасній половині дарують квіти, бо зазвичай французи (і чоловіки, й жінки) дуже часто купують квіти додому без приводу разом з іншими покупками – продуктами, косметикою, засобами гігієни та іншим. Щоб прикрасити свій дім квітами, вони не чекають свят. З букета не роблять події, як це водиться в нас. У Франції продається стільки квітів, що ними не здивуєш [7]. Але якщо ви захотіли подарувати їх жителям цієї країни, то не зупиняйте вибір на гвоздиках чи хризантемах. Там вони вважаються символом нещастя. Найкращим варіантом стануть білосніжні лілії, які навіть зображено на гербі Франції (малюнок у вигляді трьох перехрещених квіток) [5]. Також цікаво, що саме в День закоханих чоловіки оспівдуються жінкам, просять руки та серця [3]. І що за цим слідує? Абсолютно правильно – весілля! А як буги з подарунками в День народження нової сім’ї?

На весілля молодим у Франції, зазвичай, дарують те, що обговорюється заздалегідь або за списком, у якому майбутнє подружжя перераховує все, що хоче отримати й відправляє перелік до спеціалізованого магазину.

Подарунки доставляються молодят, як правило, наступного дня після церемонії. З подарунками у весільний день у Франції не ходять. Також не заведено дарувати те, чого немає в переліку. Якщо ж запрошений не зміг прийти на весілля, буде доречним надіслати молодим квіти з вітальною листівкою [9].

А що французи готують жінкам на 8 березня? Як не дивно, Міжнародний жіночий день у Франції широко не відзначається й не популяризується. В окремих сім’ях дарують приємні дрібнички, але це не носить національний характер [1]. Натомість французьких мам вітають на день Матері в травні. У цей день матерям дарують листівки з побажаннями, торт, делікатеси та ін. [2].

У Франції також існують і великодні подарункові традиції. На Великдень люди дарують одне одному шоколадні яйця частіше, ніж

крашанки. Також французи можуть подарувати солодоші у вигляді дзвоників та кроликів. За легендою, святкові дзвони з Чистого четверга замовкають і нібито відлітають на цей час до Риму, а на Великдень повертаються з подорожі й повсюди розкидають солодоші, тому безліч дітей по всій країні з нетерпінням чекають Великодня, щоб досталась поласувати солоденьким [8].

Крім святкових приводів для подарунків, є й урочисті. Це різноманітні корпоративи, ділові зустрічі тощо. Єдине, у Франції не заведено дарувати щось одне одному під час першої ділової зустрічі. Це можна зробити пізніше. Найкращими у таких випадках стануть сувенірні подарунки з національним відтінком [4].

Отже, як бачимо, Франція досить багата на подарункові традиції до різних свят, що є важливою складовою її особливого менталітету. Подарунки бувають різними: від листівок і романтичних прогулянок до солодоців, сервізів, дорогих прикрас і одягу, але їх об’єднує одне – любов того, хто дарує, до дарувальника. І це головне, адже подароване з душею – найцінніше.

Список використаних джерел

1. 8 марта – международный женский день: 8 марта в разных странах мира [Електронний ресурс] // VamPodarok. – Режим доступу: <http://www.vampodarok.com/kprazdnikam/prazdniki/8marta/cont76.html>
2. 29 мая – День матери во Франции: Live Internet [Електронний ресурс] // Live Internet. – Режим доступу: <http://www.liveinternet.ru/users/3341029/post168463867>
3. День святого Валентина во Франции: Страна Франция [Електронний ресурс] // Страна Франция. – Режим доступу: <http://strana-franciya.ru/kultura-francii/den-svjatogo-valentina-vo-francii.aspx>
4. Етикет корпоративних подарунків – як вибирати і дарувати ділові подарунки: Цікавинки [Електронний ресурс] // Owoman. – Режим доступу: <http://owoman.com.ua/etiket-korporativnih-podarunkiv-yak-vibirati-i-daruvati-dilovi-podarunki.html>
5. Етикет отримання подарунка [Електронний ресурс] // Етикет отримання подарунка – сторінка №1/1. – Режим доступу: <http://nadoest.com/etiket-otrimannya-podarunka>
6. Как празднуют День рождения во Франции?: Идеи подарков [Електронний ресурс] // Идеи подарков. – Режим доступу: <http://ideipodarkov.net/blog/kak-prazdnuyut-den-rozhdeniya-vo-francii/>
7. Котрус О. Вся правда про французьких чоловіків [Електронний ресурс] // Новое время – Режим доступу: <http://nv.ua/opinion/kotrus/vsja-pravda-o-frantsuzskih-muzhchinah-183793.html>
8. Пасха по французски: Праздники [Електронний ресурс] // Моя Франция. – Режим доступу: <http://www.mafrance.ru/prazdniki/pasxa-po-francuzski/>

9. Французская свадьба: Информационный сайт о Франции [Электронный ресурс] // Информационный сайт о Франции – Режим доступа: http://cb-club.ru/docs/francuzskaya_svadba.html

10. Что дарят французам на Рождество?: Лейла mother [Электронный ресурс] // Лейла mother. – Режим доступа: <http://leylamother.com/chto-daryat-na-novyy-god-detyam-vo-frantsii>

11. Які подарунки прийнято дарувати на Новий рік у різних країнах світу?: Подарунки [Электронный ресурс] // Твій світ. – Режим доступа: <http://knopa.0pk.ru/viewtopic.php?id=1119>

Бурнос Евгения Юрьевна,

старший преподаватель кафедры языковой подготовки иностранных граждан СумГУ (г. Сумы)

Мпенду Рехема,

студентка медицинского института СумГУ (Танзания)

ТАДИЦИИ И ОБЫЧАИ ТАНЗАНИИ

Аннотация. В статье рассматриваются традиции и обычаи Танзании, которые присущи различным религиозным группам и племенам. Основное внимание уделяется свадебному обряду.

Ключевые слова: Танзания, традиция, свадебный обряд, этикет.

Всюду, куда ни глянь, в Танзании можно встретиться с невероятным разнообразием традиций и обычаев. Можно познакомиться с колоритными воинами масаи; окунуться в быт полукочевого племени барабайг у горы Хананг; испытать местное гостеприимство с традиционной едой и ритмами национального танца; понаблюдать, как резчики народа маконде дарят дереву новую жизнь; поторговаться на рынках города Усамбара. И все же самое выдающееся, что есть у Танзании – танзанийцы с их дружелюбием и вежливостью, благородством и красотой культуры.

Каждая племенная или религиозная группа, которых в Танзании очень много, имеет свои обычаи и традиции. В некоторых племенах женщинам не разрешено есть яйца или мясо цыпленка (особенно беременным, чтобы ребенок не был очень крупным, потому что медицина в танзанийских глубинках не сможет справиться с трудными родами), в других племенах тестю или свекру нельзя есть за одним столом с невесткой, мужчинам не разрешается заходить на кухню.

Танзанийское гостеприимство – одна из основ этикета. Хозяйка и глава семейства обычно обязательно встречают гостей у порога. На прощание собираются все члены семьи, которые сопровождают гостя до дверей. Прощаясь, гости говорят хозяевам «Асанте сана» («большое спасибо за гостеприимство»). Принято дарить небольшие сувениры членам

семьи. В мусульманских семьях повышенное внимание к хозяйке не приветствуется, а в семьях африканского происхождения это будет лучшим комплиментом дому. Также принято хвалить детей, но касаться их, особенно головы, без разрешения родителей, не стоит. Неплохо перед приходом в гости выяснить их социальный статус в племени и строить свой разговор, исходя из этого. В исламских семьях женщины собираются обычно отдельно от мужчин.

Очень важное значение имеет этикет приветствия. Тип приветствия зависит от статуса человека и его возраста. Обычно среди племен суахили приветствие в кругу хорошо знакомых людей – «Худжамбо, хабари гани» («Как дела?», «Какие новости?») или просто «Джамбо!». Группу людей приветствуют словом «Хатуджамбо!». Слово «шикаму» используют для приветствия уважаемых людей. Маленьких детей учат здороваться со старшими, целуя им руки или вставая перед ними на колени. Друзья, которые встречаются после долгой разлуки, обычно обмениваются рукопожатием и целуют друг друга в обе щеки.

В Танзании, как и во многих других регионах Африки, правая рука считается «чистой», а левая – «грязной». Поэтому правую руку используют для приема пищи или для обмена подарками. Вежливый способ приема подарка заключается в том, чтобы подарка сначала коснуться правой рукой, а после правой руки дарящего.

Поведение за столом также имеет свои традиции. Обычно трапеза проходит на циновках, которые лежат на полу, а пищу ставят на невысокие столики. Но во многих семьях прием пищи проходит по-европейски – за столом. Можно брать еду с общей тарелки руками и класть на свою тарелку, а можно есть и из общего блюда. Главное – следить за тем, чтобы крошки пищи не падали в общее блюдо и на чужие тарелки. На Занзибаре принято давать гостям свежие побеги гвоздики для ароматизации рта перед едой. Последовательность блюд традиционна для восточноафриканских стран – сначала подается суп, а потом закуски и горячее. Заканчивается обед кофе и сладостями.

Рис, маниоку и другие гарниры едят руками, складывая в щепоть три пальца правой руки (руки должны быть вымыты перед и после приема пищи и вытираются полотенцем, которое передается вокруг стола). Мясо и рыбу тоже можно брать руками, но во многих домах всегда есть на столе европейские столовые приборы. Хлеб и лепешки обычно разрывают руками и используют в качестве ложки. Подошвы ног не должны быть направлены в чью-либо сторону, обычно их поджимают под себя или сидят по-турецки. Не принято есть стоя или на ходу.

Общий стиль жизни танзанийцев можно охарактеризовать двумя фразами – «акунa матата» («нет проблем») и «поле-поле» («спокойно», «не торопись»). Этими фразами можно описать отношение танзанийцев ко всему окружающему. Если танзаниец сказал «одну секунду», то это может значить и 15 минут, и полчаса. При этом на все попытки поторопить их

местные жители улыбаются и продолжают действовать в неторопливом ритме. Как-то влиять на это бесполезно.

Семья в Танзании – главная ценность человека, а потому к ее созданию относятся с серьезностью и соблюдают все традиции и обряды. Здесь принято заводить много детей, в среднем в каждой семье около 4 детей. Женщин принято называть по имени первого ребенка в семье, к первенцам проявляют особое внимание.

Свадебные обычаи и традиции в Африке не менялись много сотен лет. К большому удивлению современного человека, большинство африканцев придерживаются старых обрядов, когда невесту выбирают родители жениха. Родители приглашают сваху, а та уже подбирает кандидатуры, которые отвечали бы статусу семьи жениха. Имея список из нескольких девушек, сваха показывает его сначала жениху, для приличия, ведь выбирать невесту будут все равно родители. Говорят, что любовь в таких случаях приходит к молодоженам только после благословения родителей.

Раньше в Танзании за невесту нужно было платить выкуп. Например, несколько коров. Сейчас этот обычай изменился и за невесту дают выкуп не коровами, а деньгами или чем-то другим, по обоюдному согласию. Но выкуп коровами или другими животными в некоторых племенах остался.

В Танзании насчитывается 125 племен. Можно представить какое количество традиций и обрядов, связанных со свадьбой, существует в этой стране! Здесь есть и христианские, и мусульманские, и языческие традиции. Далеко не все они сейчас соблюдаются, а некоторые изменились и преобразовались.

Как раньше знакомились? Могли сами парень и девушка увидеть друг друга и потом захотеть пожениться, или их кто-то мог познакомить. Сначала шли к девушке свататься. Если ей парень нравился, и родителей молодых все устраивало, семьи договаривались обо всем и начинались приготовления к свадьбе. Невесту на некоторое время вводили из дома в специальное место, там собирались все женщины, которые обучали ее всем премудростям семейной жизни: как готовить, стирать, убирать и т. д. В настоящее время этот обычай преобразовался в женскую предсвадебную вечеринку (китчен пати). Теперь это просто праздник, на котором все танцуют, едят, веселятся, дают наставления и напутствия невесте, дарят вещи, которые пригодятся в повседневном быту: холодильник, плиту, газовый баллон, посуду, полотенца, мебель, одежду и т. д. Сейчас разве что могут шуя дать венчик невесте и сказать: «А ну, умеешь ли ты подметать?» Невеста показывает, а все весело кричат: «Умеет!» «А умеешь ли ты стирать?» Показывает, как стирает. Все снова: «Умеет! Молодец!»... Также обязательно дают напутствия: уважать мужа и т. п., пожилые женщины дают советы, как сделать семейную жизнь счастливой. На свадьбе невеста, словно королева, надевает много золотых украшений, только на одной ноге должно быть 250 граммов драгоценного металла. Сезон свадеб длится с мая по сентябрь. Традиционная африканская свадьба

продолжается семь дней, в течении которых невеста семь раз меняет одежду, которая также дорогая, обшита парчой. Недаром африканские мужчины так поздно женятся, ведь молодому нужно минимум 15-20 тысяч долларов, чтобы жениться. Во время свадьбы невеста раздает гостям вареные яйца, а те взамен дают молодоженам золотые монеты. Во время самого торжества должны постоянно звучать звуки там-тама и другая местная музыка, с целью отогнать злых духов от неокрепших душ молодоженов.

Гостей набирается человек восемьсот, блюда готовятся семьей невесты. В Африке – это открытое мероприятие, поэтому сюда может заходить любой, даже незнакомый человек. Если пришел на свадьбу человек, а у него за правым ухом цветок жасмина – значит, он занят, если за левым – то ищет свою половину. Во время торжества сами молодожены сидят на высоких креслах во главе стола и принимают поздравления. При этом кресло невесты немного меньше кресла жениха, что символизирует ее покорность будущему мужу. Свадьба завершается ритуальными танцами, символизирующими соединение душ.

Гиря Олексій Олексійович,

кандидат педагогічних., доцент кафедри професійної освіти та менеджменту Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Суми)

СУЧАСНІ КРОС-КУЛЬТУРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПСИХОЛОГІЮ ОСОБИСТОСТІ

***Анотація.** У статті розкрито особливості сучасних тлумачень зв'язку національної культури та психології особистості. Доведено вплив культури, в якій формується особистість, на особливості її поведінки та мислення.*

***Ключові слова:** національна культура, національний характер, психіка, когнітивний розвиток, емоції, інтелект, свідомість.*

Огляд світової наукової літератури засвідчує інтерес багатьох дослідників до культури, етнічної приналежності або національного походження її. Проблема наявності культури у психіці людини розроблялась Л. С. Виготським, О. М. Леонтьєвим, О. Лурією. Сучасні дослідження впливу соціокультурного середовища на психіку людини розгортаються у рамках кроскультурної психології, яка розвивається на межі культурології та психології. Доведено, що існує взаємозв'язок між культурним контекстом розвитку людини і типами поведінки, які є нормою для індивідів, що сформувалися в умовах певної культури.

На нашу думку, культура одночасно є як основою, так і результатом поведінки. Вона, обмежуючи людину певними рамками, визначає лінію

поведінки, виступає у якості стримувального або стимулювального фактора.

Емпіричними дослідженнями доведено суттєвий вплив культури на формування та перебіг низки психічних процесів. Видатний дослідник когнітивного розвитку Л. С. Виготський висловив ідею про те, що когнітивний розвиток являє собою результат взаємодії культурних та історичних факторів. Він припускав, що процес когнітивного розвитку включає три основні компоненти: використання мови, роль культури та зону найближчого розвитку. Зона найближчого розвитку – ключове поняття в уявленнях Л. С. Виготського про важливу роль соціокультурного впливу на розвиток когнітивних здібностей індивіда.

Пізнання, що визначається як сукупність процесів, у ході яких індивід отримує та використовує знання про природні об'єкти, є одним з основних психічних процесів. Вивчення пізнання і когнітивних процесів у різних культурах надає дані про те, як довкілля та інші соціокультурні фактори сприяють здатності людини обробляти інформацію, мислити і діяти у мінливому світі. Так, вчений Р. Мішра робить наступний висновок: когнітивні процеси мають універсальний характер, але сутність і спрямованість їх визначається певною культурою. Так, наприклад, рівень розумових здібностей залежить від низки соціокультурних факторів, таких як економічні інтереси, культурний та освітній досвід. Важливим є й те, що культурні фактори визначають, що і у якому віці має бути засвоєно. Очевидно, що різні види культури приводять до формування різних здібностей. Таким чином, розвиток психічних процесів представника певного національно-лінгво-культурного співтовариства детермінується історичним розвитком, культурною та практичною діяльністю членів даного об'єднання.

Культурообумовленим характером володіють не лише когнітивні процеси. Дослідження емоцій відіграло важливу роль у працях Аристотеля, Сократа, Ч. Дарвіна, Ж. Піаже, З. Фрейда, Е. Еріксона та ін. У результаті досліджень розроблено універсальну основу вираження емоцій, яка розглядається як панкультурний аспект психологічного функціонування. Дослідження підтвердили гіпотезу про те, що соціокультурні параметри здійснюють вплив на різницю у сприйнятті емоцій: представники різних культур засвоюють певний підхід до сприйняття, на який відкладають відбиток культурні норми декодування. Таким чином, вираз і сприйняття емоцій має як універсальний, так і культурно-специфічний елементи.

Ідеї, пов'язані з культурою, культурні практики також здійснюють певний вплив на формування моральних принципів та суджень, на застосування моральних норм у повсякденних ситуаціях. Розуміння суті буття залежить від культурного контексту і фундаментальних психологічних установок, пов'язаних з даним культурним контекстом, а особистість діє у залежності від культури та ціннісних установок. Оскільки у різних культурах різні шляхи до психологічного комфорту, то

ми маємо відзначити різницю у виявленні культурних, соціальних, духовних та поведінкових пріоритетів. Так, у європейських культурах самостійність та незалежність цінуються вище, ніж гармонія із зовнішнім світом. Європейці намагаються оволодіти суспільними та матеріальними ресурсами до такого ступеня, щоб для власного задоволення стати незалежними і самодостатніми.

Ми вважаємо, що формування людської психіки – результат складної взаємодії соціального та біологічного. Вирішальний фактор у розвитку психіки людини – соціальне наслідування. Розвиток і становлення особистості та її поведінки можливий лише на основі соціальної програми та під її контролем. Не заперечується, що в індивідуальній специфіці людської поведінки певну роль відіграють біологічні особливості, які опосередковуються соціальними умовами через взаємодію чуттєвої сфери з суспільно-історичним досвідом. Л. С. Виготський розглядає психічний розвиток індивіда як соціальне явище, обумовлене середовищем.

Культура відіграє визначальну роль у формуванні особистості людини. Вона є важливим засобом соціалізації, формування ідентичності та індивідуальності. За відсутності культури людська сутність зводилася б лише до основних інстинктів. Саме засобами культури людина мислить і відчуває себе, поводить себе певним чином та взаємодіє з реальністю. Культура встановлює рамки сприйняття у процесі визначення значущого, актуального та суттєвого.

Психічне відбиття, характерне для всіх «живих високоорганізованих матеріальних тіл», у людини відрізняється усвідомленістю. Свідомість є специфічна людська форма відбиття дійсності, вищий тип психіки [1]. Свідомість людини – відбиття дійсності, заломлене через призму суспільно вироблених мовних значень та понять [2]. Таким чином, дійсність сприймається членами певного національно-лінгво-культурного співтовариства через призму характерних для даної групи суспільно вироблених значень.

Культура та психологія людини знаходяться у стані взаємовпливу. Діяльність та поведінка визначаються ціннісними орієнтаціями культури. Історико-культурний досвід, процес пристосування і адаптації сприяє виробленню певних, найбільш доречних стратегій поведінки, формуванню контексту навичок, складанню психологічного типу особистості, яка має необхідні для комфортного існування риси характеру.

Усе, пережите людським співтовариством знаходить своє відбиття у культурі, яка транслює накопичені знання та досвід, передає їх із покоління в покоління. Національна мова являє собою значущий фактор у процесі впливу культури на психологію людини. Мова надає «інструментарій» для формування думки, когнітивної обробки дійсності. Мова розставляє у свідомості людини пріоритети, формує емоційне й ціннісне відношення, закладає стереотипи реакцій, поведінки та сприйняття.

Таким чином, національний характер являє собою результат впливу національної культури. Він є частиною національної культури, оскільки виражає її особливості. Вияв національної культури у психіці і поведінці людини є фактом нормативно-регулятивного впливу ціннісних орієнтацій культури: особливості національного характеру обумовлені цінностями національної культури.

Список використаних джерел

1. Леонтьев А. Н. Проблемы развития психики / А. Н. Леонтьев. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та., 1972. – С. 263– 268.
2. Леонтьев А. Н. Философия психологии / А. Н. Леонтьев. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та., 1994. – 228 с.

Голубничка Вікторія Олексіївна,

*студентка Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка (м. Суми),*

Мотрук Тетяна Олександрівна

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (м. Суми)*

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КОХАННЯ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Анотація. У статті розкрито психологічні відмінності кохання зрілої особистості та юнацької закоханості. Висвітлено особливості формування романтичних почуттів у дівчат та юнаків, ідеального образу коханої людини, розмежовується сексуальність і еротика.

Ключові слова: кохання, любов, спілкування, юнаки, дівчата, сексуальність.

Питання про те, що є кохання, як визначити, чи воно «справжнє», є предметом зацікавленої уваги людей самого різного віку будь-якої національності та віросповідання. Але особливо гостро вони постають саме у юнацькому віці, коли формувати відповіді на ці питання потрібно вперше у житті. Поява об'єкту кохання – високо значуща подія в житті молоді людини. Вона викликає безліч емоцій, напружені переживання. Кохання – явище багатовимірне і більш широке, ніж прихильність. Це означає, що його складніше вивчити, дослідити і визначити.

Юнацький вік характеризується новим типом спілкування, предметом якого є сама молода людина як суб'єкт відносин. Найбільші відкриття в таких відносинах стосуються себе самого. Юнацька потреба в саморозкритті часто переважає інтерес до іншого, яким він фактично є,

спонукаючи не стільки вибирати коханого, скільки вигадувати його. Справжня інтимність відносин в юності (поєднання життєвих цілей і перспектив закоханих при збереженні індивідуальності кожного, можлива лише за умови стійкого образу «Я». Нестійкий образ власного Я спричиняє коливання між бажанням повністю злитися з іншою людиною і страхом «втратити себе».

Для розуміння психологічних відмінностей кохання дорослих людей від юнацького кохання важливі три моменти: відносно завершення формування самосвідомості; розширення і диференціація сфери спілкування і діяльності; поява нових інтимних прихильностей. Любов передбачає вищий рівень інтимності, чим дружба (кохання має в своїй структурі дружбу). Любов – високий рівень емоційно-позитивного ставлення суб'єкта, що визначає свій об'єкт серед інших і що ставить його в центр власних життєвих потреб і інтересів.

Якщо на початку юності головною особою з якою обговорюються особисті проблеми є друг (тієї ж статі), то пізніше це місце вже не компенсується одноставною дружбою. Молода людина, відчуваючи що відстає від однолітків в сфері стосунків з протилежною статтю, стає менш відвертою з друзями, замикається в собі. Психосексуальні труднощі – одна з головних причин юнацької самотності. Юнацька мрія про кохання виявляється через бажання емоційного контакту, розуміння, душевної близькості. Потреба в саморозкритті, фізично-еротичній та інтимній людській близькості часто не збігаються, тому можуть бути спрямовані на різні об'єкти. Психологічна близькість спочатку легше досягається з людиною тієї статі, з якою зв'язує коло спільних значущих переживань, включаючи і еротичні.

Складність конструювання юнаками романтичних взаємин, згідно з К. О. Бочавер [1], обумовлює ряд проблем у цих стосунках пов'язаних з розподілом влади і співчуття у парі, а також з особливостями особистісного зростання особистості. Становлення здатності юнаків до конструктивного вирішення проблем у власних романтичних взаєминах зростає з набуттям ними життєвого досвіду.

Важливим аспектом проблеми кохання у юнацькому віці є особливості конструювання романтичних стосунків хлопцями і дівчатами. За Н. А. Цветковою і С. Ю. Макаровою, уявлення юнаків про кохання є більш конкретними і реалістичними, ніж у дівчат, але і водночас більш прагматичними і менш позитивними [4].

Згідно з О. О. Єкимчик, уявлення дівчат про кохання є більш диференційованими і більшою мірою асоціюються з прив'язаністю, емоційністю, турботою один про одного. У когнітивній складовій кохання у жінок, на відміну від чоловіків, переважають конструкти, пов'язані з фліртом, спілкуванням, також виявлені прояви любові-манії. Уявлення чоловіків про кохання є більш когнітивно простими і містять значно менше протиріч, ніж у жінок [2].

Згідно з результатами наукових досліджень В. І. Лупандіна і О. М. Стрижової, у чоловіків і жінок юнацького віку виявлено і відмінності у конативному компонентів романтичних взаємин. Провідними типом кохання і у чоловіків, і у жінок є сторге. Однак у пізньому юнацькому віці суб'єктивна значущість сторге, любові-дружби, знижується. Менш значущою стає і стратегія агапе – жертвової любові. При цьому у чоловіків зростає значущість прагми, егоїстичного кохання, а у жінок – манії, надмірної захопленості особистості проблемами романтичних взаємин [3].

Не дивлячись на демократизацію і спрощення взаємин між юнаками і дівчатами, вони зовсім не такі легкі, як здається з погляду дорослих. Сучасний стиль залицяння простіше за традиційний, проте він ненормативний. Це створює нормативну невизначеність (як треба поводитися в ситуації залицяння, під час побачення, коли можна цілуватися та ін.). Заклопотаність ритуальною стороною інколи настільки сильна, що молоді люди стають «глухими» до переживань один одного. Навіть власні їх почуття відступають перед питанням, чи «правильно» вони вчиняють з погляду норм своєї статево-вікової групи. Залицяння – це гра за правилами, які, з одного боку, дуже жорсткі, а з іншого, досить невизначені.

Очікування кохання та її переживання в юнаків і дівчат неминуче пов'язані з сексуальною поведінкою, яка, у свою чергу, визначається в них, як швидкістю статевого дозрівання, так і соціальними чинниками.

Важливе місце в любовних відносинах посідає уявлення про те, якою повинна бути кохана людина. Вони є еталоном вибору і критерієм його оцінки. У соціальній психології існує три гіпотези: 1) ідеальний образ коханого передусім образу реального об'єкту, спонукаючи особистість шукати того, хто б максимально відповідав цьому образу (у молодих людей цей ідеальний образ нечіткий, розпливчатий і містить безліч нереалістичних деталей); 2) несвідома ідеалізація предмету кохання, якому приписуються бажані риси, незалежно від того, який він насправді; 3) властивості реального об'єкту любові кохання визначають ідеал коханого. Ймовірно, всі три гіпотези мають під собою певні підстави. У одних випадках предмет кохання вибирається відповідно до образу, що раніше склався, в інших – має місце ідеалізація, в третій – ідеал формується або трансформується залежно від властивостей реального об'єкту.

У юнацькому віці формується морально-психологічна готовність до сімейного життя. Вона дещо «запізнюється» по відношенню до сексуальної мотивації. І. С. Кон відзначає, що у юнаків часто буває розбіжність між високим коханням до певної дівчини і сексуальним потягом до жінок. Готовність до сімейного життя часто виявляється в зближенні, як духовних, так і фізичних устремлень по відношенню до певного партнера. Е. Шпрангер, розуміючи еротика як духовний, естетичний прояв кохання людей, відзначає, що для психології підлітка, найважливішим є встановлення того факту, що в роки розвитку природа

зберігає обидві сторони ще окремими в переживанні один від одного, і що співзвуччя обох моментів в одному великому переживанні і пов'язаному з ним акті запліднення є симптомом зрілості. У свідомості підлітка еротика і сексуальність спочатку різко відокремлені один від одного. Це найсуттєвіше положення, яке слід встановити в даному зв'язку.

У своїй статті Е. Шпрангер розмежовує сексуальність і еротика. Еротика є переважно душевної формою любові і носить в основі естетичний характер. Джерело еротики – захоплення красою, грацією і силою чужого тіла, яке сприймається як вираз душі. Трагедія це «.. момент, коли ми дізнаємося, що красиве тіло, аж ніяк не потрібно пов'язано з етично піднесеною чистотою душі». Джерелом сили юнацького еросу у всіх його формах є в більшій мірі власне внутрішнє життя, ніж реальна особа, на яке він спрямований. У свідомості підлітка еротика і сексуальність спочатку різко відокремлені один від одного. Сексуальність – це в психічній зв'язку комплекс переживань і потягів, що характеризуються специфічним родом чуттєвої насолоди (лібідо), а в фізичній залежності всі органи і функції, оскільки вони тривалий час або випадково пов'язані з цим специфічним колом переживань. Сексуальна сфера впливає на всю психічну життя, оскільки перед підлітком розкривається не тільки певна прихована до цього часу сфера світового життя, але і абсолютно нова сторона в ньому самому. У психологічному аналізі сексуального життя підлітка потрібно строго розрізняти сексуальний інтерес і сексуальне прагнення. Проміжне місце між тим і іншим займає сексуальна фантазія. Сексуальний інтерес належить до теоретичної сторони особистості. Сексуальна проблематика підліткового віку полягає в тому, що він бачить явище лише наполовину, тобто тільки з теоретичної точки зору без душевного переживання. Думки підлітка безпосередньо обертаються навколо фізіології та анатомії. У цей процес «вивчення» домішується сексуальна фантазія, а іноді і хіть. Далі йде читання «просвітницької» літератури сумнівної якості. Підліток починає «зациклюватися» на сексуальній сфері. Допомогти тут може потужна противага в формі ідеальних прагнень, які однак, підлітки пробуджені до цього сп'яніння. Але найгірше, коли підліток під впливом моменту робить предмет глибокого еротичного почуття об'єктом сексуальної насолоди. Як наслідок, руйнування ідеального світу, як правило без можливості відновлення.

Таким чином, еротика не є функцією сексуальності, так само, як і сексуальність не є функцією еротики. Обидві належать по своєму генетичному змістом до однієї і тієї ж цілісної сфері переживань. Вони обидві диференціюються з єдиної основи, деякий час вони йдуть по різних лініях, щоб на вершині розцвітає життя знову з'єднатися. Інакше не можна зрозуміти взаємної спрямованості друг на друга.

Список використаних джерел

1. Бочавер К. А. Романтические отношения в юношеском возрасте: представления о преодолении трудностей : автореферат дисс. ... на соискание ученой степени кандидата психологических наук : 19.00.07 «Педагогическая психология» / К. А. Бочавер. – М.: 2012. – 26 с.
2. Екимчик О. А. Когнитивный и эмоциональный и компоненты любви у людей разного возраста : автореф. дисс. ... на соискание ученой степени кандидата психологических наук : 19.00.13 «Психология развития, акмеология» / О. А. Екимчик. – М., 2009. – 28 с.
3. Лупандин В. И. Возрастные и гендерные особенности типологической структуры любви / В. И. Лупандин, Е. Н. Стрижова // Психологический вестник Уральского государственного университета. – 2010. – С. 56–64.
4. Цветкова Н. А. Гендерные особенности представлений о любви в юношеском возрасте / Н. А. Цветкова, Е. Ю. Макарова // Теория и практика общественного развития. – М.: изд. Московского педагогического государственного университета. – 2014. – №21. – С. 318–322.

Горпинченко Олеся Миколаївна,

*студентка 4 курсу факультету іноземної та слов'янської філології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
(науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент*

О. І. Бедлінський)

ОБРАЗ БАТЬКА У СВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ

Анотація. У статті розкрито образ батька, відображений в українських прислів'ях і приказках. На основі вільного асоціативного експерименту схарактеризовано образ батька в категоріях «внутрішнього світу» людини.

Ключові слова: свідомість, образ батька, паремії, національний характер.

Постановка проблеми. Треба відзначити, що етнічна свідомість українців базується на усній народній творчості, яка становить суттєве підґрунтя як для створення художньої літератури, так і для формування людської думки. До цього часу не набуло достатнього висвітлення питання відображення образу батька у свідомості українців, а саме в прислів'ях і приказках.

Метою статті є дослідження образу батька, його значення та ролі у свідомості українців. Досягнення поставленої мети залежить від виконання наступних завдань: 1) визначити понятійний складник концепту БАТЬКО в українській лексикографії; 2) простежити відображення образу батька в українських пареміях; 3) схарактеризувати образ батька за результатами

вільного і цілеспрямованого асоціативних експериментів. Образ у психології – це сформований мисленнєвий (ментальний) образ, сприйнятий свідомістю людини в навколишньому середовищі об'єкта. Так, доцільно розглядати постать батька саме з опорою на паремії, створення яких відбувалося українцями впродовж декількох століть; вони є скарбницею народної мудрості.

Виклад основного матеріалу. Визначення понятійного складника концепту БАТЬКО потребувало звернення до тлумачного словника української мови, де номен БАТЬКО має декілька тлумачень: 1) «чоловік стосовно до своїх дітей»; 2) «весільний батько, хрещений батько»; 3) «шанобливе називання козацької старшини, отаманів тощо»; 4) «ввічливе звертання до чоловіка похилого віку»; 5) «самець стосовно до свого потомства» [9, с. 113]. Означене слово вживається в декількох аспектах, однак наше дослідження зорієнтовано на перше значення. За словником В. Жайворонка, лексема «батько» має такі пестливі синоніми: *батуньо, батусь, батусьо, батенько, батечко, батонько; а також тато, татко, татонько, татусь, татусик, татусенько, татуньо; ненько, нянько, неньо, няньо* [4, с. 29].

Українські національні цінності та орієнтації, які відтворені в українських прислів'ях і приказках, відображають образ батька наступним чином: це людина, по якій судять його дітей, адже діти, особливо син, успадковують не лише батьківське добро, але й натуру, вдачу: *по татку й дитячко* [12, с. 190], *истка кістка – викопаний батько* [11, с. 604]. Часто батько і його діти порівнюються з деревом, недаремно в українського народу архетипічним є символ «дерево роду»: *від доброго дерева добрий і пагонець одійде, од доброго батька піде й добра дитина* [12, с. 190]; *яке дерево, такі й його квіти, який батько, такі й його діти* [12, с. 189]; *яке дерево, такий клин, який батько, такий син* [11, с. 189]. Зрідка батька і його нащадків порівнюють з водою і млином: *яка вода, такий млин, який батько, такий син* [12, с. 189]. Так, батько є порадиником у сім'ї, мудрим вихователем дітей: *у кого нема вітця, у того нема лиця* [4, с. 29]. Батько як голова родини може бути не тільки суворим: *батько – не мати: не поцілує й не приголубить* [11, с. 186], а й справедливим і милосердним: *отець по-батьківськи поб'є, по-батьківськи й помилує* [12, с. 187].

Іноді проводиться паралель між поведінкою батька і його дітей (*скоріше один батько вигодує десять дітей, ніж десятеро дітей одного батька* [12, с. 186]), батька і його сина (*батькова худа кобила у двір везе, а синова борзая з двора мчить* [11, с. 186]; *батько – за дугою, а син уже на возі* [12, с. 186]), причому батько постає дбайливим і хазяйновитим, а син – марнотратним, лінивим. Народна мудрість засуджує тих дітей, які не поважають своїх батьків, не хочуть доглядати їх: *як у батька три сина, так буде в його спина синя, а як у матері три дочки, так буде без сорочки* [11, с. 606]; *не слухав тата, послухаєш ката* [4, с. 29]. Осуду зазнають і ті батьки, які не зовсім дбайливо ставиться до дітей: *не купив батько шапки – нехай вуха мерзнуть* [12, с. 187]. Лексема «батько» послугувала словом-

стимулом для проведеного нами пілотного анкетування (вільний асоціативний експеримент), у якому взяли участь 15 осіб чоловічої статі й 15 осіб жіночої (учасники були різного віку та мали неоднаковий рівень освіти). Результати опитування засвідчили, що у 80 % опитаних зі словом «батько» пов'язані такі асоціації, як *захисник й охоронець*. Інші 20 % вважають батька *наставником, другом, взірцем для наслідування*. Цілеспрямований асоціативний експеримент передбачав формулювання низки ознак, які, на думку респондентів, характеризують батька. Тож означення, які були дібрані до даного слова-стимулу, були наступні: *рідний, люблячий, стриманий, відповідальний, чесний, справедливий, добрий, суворий, щедрий, сміливий*. Треба наголосити, що учасники експерименту розкрили образ батька за рисами його характеру, не беручи до уваги матеріальні категорії, як це почасти було представлено в українських пареміях.

Висновки. Отже, тлумачення концепту БАТЬКО як лінгвокультурного виражає відношення особи чоловічої статі стосовно своїх дітей. Образ батька в українських пареміях трактується як *голова роду, гарний і дбайливий господар*, що відображає загальний національний характер. За результатами вільного і цілеспрямованого асоціативного експериментів, батько оцінений в категоріях «внутрішнього світу» людини, де представлені тільки позитивні риси.

Список використаних джерел

1. Балагуртук М. Генеза етнопсихології в Україні XIX століття: історико-етнологічний аспект / Микола Балагуртук. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. – 224 с.
2. Бедлінський О. Запозичена лексика чи світогляд свого народу? / Олексій Бедлінський // Українська мова і література в школі. – 2017. – № 1. – С. 27–31.
3. Горпинченко О. Концепт батько в мовній свідомості українців / О. Горпинченко // Слова в мові, мовленні, тексті. – Брест: БрДУ, 2015. – С. 351–352.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
6. Куєвда В. Міфологічні джерела української етнокультурної моделі: психологічний аспект: монографія / В. Куєвда. – Донецьк: Український культурологічний центр, Донецьке відділення НТШ, 2007. – 264 с.
7. Махній М. М. Номо ethnikos: психологія і культура / М. М. Махній. – Чернігів : Видавець Лозовий В. М., 2012. – 400 с
8. Семенів Н. М. Українська етнопсихологія: історія, розвиток, персоналії: монографія / Н. М. Семенів. – Львів: Ліга-Прес, 2013. – 199 с.

9. Словник української мови: в 11 томах / Ін-т мовознавства АН УРСР; [голова ред. кол. І.К. Білодід та ін.]. – К.: Наукова думка, 1970. – Т. 1. – 670 с.

10. Українська психологічна термінологія : словник-довідник [за ред. А. Чепи]. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – 302 с.

11. Українські приказки, прислів'я, і таке інше : збірники О.В. Марковича та інших / [уклав М. Номис; упоряд., приміт. та вступ. ст. М. М. Пазяка]. – К.: Либідь, 1993. – 768 с.

12. Українські прислів'я та приказки; [упоряд. С. Мишанича та М. Пазяка; передм. М. Пазяка; іл. А. Василенка]. – К. : Дніпро, 1983. – 390 с.

Демченко Ігорь Николаевич,

заместитель директора ДМО СумДУ (г. Сумы)

Чарьев Непес,

лидер студентов из Туркменистана,

студент медицинского института, СумДУ (Туркменистан)

ТУРКМЕНСКАЯ КУЛЬТУРА

Аннотация. *Статья посвящена изучению туркменской культуры, непосредственно в статье рассматривается национальный костюм, бракосочетание, ковроткачество, ювелирные украшения, современная музыка Туркмени.*

Ключевые слова: *национальная одежда, калым, ансамбль.*

Туркмения – мусульманская страна, причем туркмены одними из первых в регионе приняли ислам. Однако вера имеет здесь хорошо различимые национальные отличия. Складывавшиеся столетиями племенные отношения имеют в Туркменистане не меньшее значение, чем религиозные догмы. Даже жители городов четко выделяют членов своей племенной группы, в отдаленных же районах клановая и племенная привязанность становится просто доминирующей. Каждая племенная группа легко отличает диалект, стиль одежды и украшений, вышивку и даже фактуру и стиль ковров своей группы, и хорошо разбирается в признаках других племен.

Из всех центральноазиатских стран и народов, туркмены, пожалуй, наиболее привержены своей традиционной одежде. До сих пор многие жители страны с видимым удовольствием надевают и мохнатые папахи, и длинные стеганые халаты, и похожие на шаровары свободные брюки. Женщины часто носят длинные шелковые платья и полосатые шаровары, скрывая волосы под легкими шарфами и косынками. И дело тут вовсе не в этнических отличиях – такая одежда в жарком и сухом местном климате просто удобна. А орнаменты еще и служат оберегами.

Большое число обычаев и традиций сопровождает всю жизнь местных жителей и быт семейства. Например, празднование бракосочетания – одно из важнейших событий в жизни туркмен, причем не только самих жениха и невесты, а всей общины. В сельских районах, где сохранилось множество старых традиций, пришедших в местный быт еще с кочевых времен, всю предварительную подготовку свадьбы берут на себя специальные представители семейств. Калым – еще одна важная часть церемонии. В зависимости от региона и достатка размер выкупа различается, но семейство невесты может потребовать по настоящему огромного калыма с жениха. А сама свадьба – настоящий праздник для всей общины. Она может продолжаться несколько дней и рассчитывается обычно на несколько сотен гостей.

Ковроткачество – еще одна из древних традиций страны и символ туркменского народа. Для кочевого туркмена ковер всегда был единственным предметом мебели – легко транспортабельные и теплые ковры служили и для покрытия внешних обводов юрт «кара-ой», и настилом для пола, и постелью. При этом их изящный и замысловатый рисунок, свой у каждой этнической группы, являлся и визитной карточкой семейства, и украшением жилища. Искусство ковроткачества, очень сложное и трудоемкое, традиционно передавали из поколения в поколение, а умение ткать красивые ковры считалось одной из главных благодетелей невест и жен. В Туркменистане ковер являлся и является чем-то священным, даже на флаге страны изображены ковровые мотивы. Поэтому никого не удивляет, что настоящий ковер представляет собой произведение искусства и стоит очень дорого.

Такое же внимание уделяется ювелирным украшениям. Это и многочисленные женские украшения, служащие и выражением традиций, и знаком социального статуса, и мужские предметы, являвшиеся на протяжении многих веков основной формой накопления – мешок с казной при кочевом образе жизни послужит, скорее, обузой. Причем украшения имеют еще и знаковый статус, указывая на возраст, семейное и племенное положение, социальный статус и достаток их хозяев. Работы туркменских мастеров прошлого во множестве дошли до наших дней и являются семейными реликвиями, бережно передаваемыми из поколения в поколение. Не менее искусны и современные ювелиры. Причем часто художественно украшаются не только предметы роскоши, но и оружие, одежда, конская сбруя, предметы быта и культа, а также ковры и различные предметы утвари.

Современная музыка Туркмении. Первый компакт-диск туркменского ансамбля «Ашхабад», выпущенный в 1993 году фирмой легендарного Питера Гэбриэла, назывался «Ашхабад, город любви». В тюркских языках действительно есть слово «ашк» – «любовь». Правда, объятия любви в самой южной среднеазиатской республике бывшего СССР отличались такой страстью, что в них легко можно было задохнуться: музыкантам порой без всякого повода запрещали выступать

публично, и все потому, что в новое время у туркмен практически не было своей государственности, «двора» – соответственно, не развивалась и придворная (называя вещи своими именами) профессиональная музыка – аналог европейской классики.

Культурой музыки ислам не предполагает, так что музыканты не могли претендовать на роль всеобщих любимцев, им отводилась роль «обслуживающего персонала» – в первую очередь на пышных свадебных церемониях. Но зато – при отсутствии прочных классических традиций – прикладной жанр оказалось легче сдвинуть с мертвой точки, именно поэтому туркменские музыканты легко вошли в мир современной мировой музыки. Этнографы спорят, встречались ли в народной туркменской музыке ударные инструменты, а тем временем соло перкуссиониста Хакберды Алламурадова, как и в джазе или рок-музыке, неизменно становятся гвоздем концертных программ ансамбля. Европейские инструменты типа аккордеона привились на Востоке, но, как правило, возможности их используются в лучшем случае только наполовину. Курбану Курбанову как раз и выпадает труднейшая роль – суметь так «подкрасить» европейскими аккордами восточные мелодии, чтобы это не противоречило их содержанию. Кларнет давно уже заменяет на Востоке зурну (или туркменский гопуз), но Сабир Ризаев идет еще дальше – он блестяще играет не только на звонком кларнете, но и на «ностальгическом» сопрано-саксофоне и на тюркско-балканской помеси того и другого – тарагате. И, наконец, скрипач Гасан Мамедов мог бы легко сделать карьеру respectable джазмена.

В мире уже успели позабыть поп-музыку, процветавшую между двумя мировыми войнами, но она сохранилась на Востоке. Мировая музыка шла двумя путями: по «вертикальной» модели (европейская гармония) и «горизонтальной» (азиатская монодия). В советские времена среднеазиатским «мелодистам» (слово это произносилось только с иронией) европейскую гармонизацию навязывали чуть ли не в приказном порядке. Но встреча двух культур все-таки произошла, правда, там, где того меньше всего ждали – в быту, на эстраде, в кино. В записи первого диска «Ашхабад» даже приняла участие в качестве альтистки Джослин Пук – известный композитор-авангардист, автор музыки к фильму Стенли Кубрика «Широко закрытые глаза». Роль кульминации на диске выполняет композиция «Пути и возвращение истины» – лучшее доказательство того, что «микс», даже самый просчитанный, всегда интереснее и значительнее простой суммы отдельных слагаемых. Добро пожаловать в Туркменистан!

Joseph Nicco Manento,
student of Medical Institute, SSU (Tanzania)

Tarapovsky Fedir P.,
vice-director of the DIE of SSU

UNITED REPUBLIC OF TANZANIA IS A NATIONAL PARK OF THE WORLD

Abstract. *The main objective of this paper is to examine Tanzanian culture. This paper shows the beauty of Tanzania, it tells about the mountains and lakes, tourist attractions and National Parks, food and music, about different languages which are spoken in Tanzania.*

Keywords: *African culture, population, mountains, lakes, languages, Swahili, climate, Mount Kilimanjaro, Zanzibar, Food, Music.*

United Republic of Tanzania (Swahili: *Jamhuri ya Muungano wa Tanzania*), is a country in Eastern Africa within the African Great Lakes region. Parts of the country are in Southern Africa. It is bordered by Kenya and Uganda to the north; Rwanda, Burundi, and the Democratic Republic of the Congo to the west; Zambia, Malawi, and Mozambique to the south; and by the Indian Ocean to the east. Mount Kilimanjaro, Africa's highest mountain, is in north-eastern Tanzania.

Tanzania's population of 51.82 million (2014) is diverse, composed of several ethnic, linguistic, and religious groups. Tanzania is a presidential constitutional republic, and since 1996, its official capital city has been Dodoma, where the President's Office, the National Assembly, and some government ministries are located, the former capital, retains most government offices and is the country's largest city, principal port, and leading commercial centre. Tanzania is a one party dominant state with the Chama Cha Mapinduzi (CCM) party in power. From its formation until 1992, it was the only legally permitted party in the country. This changed on 1 July 1992, when amendments to the Constitution and a number of laws permitting and regulating the formation and operations of more than one political party were enacted by the National Assembly. Elections for president and all National Assembly seats were last held in October 2015. The CCM holds approximately 75% of the seats in the assembly.

Prehistoric population migrations include Southern Cushitic speakers, who are ancestral to the Iraqw, Gorowa, and Burunge and who moved south from Ethiopia into Tanzania. Based on linguistic evidence, there may also have been two movements into Tanzania of Eastern Cushitic people at about 4,000 and 2,000 years ago, originating from north of Lake Turkana. Archaeological evidence supports the conclusion that Southern Nilotes, including the Datoog, moved south from the present-day South Sudan-Ethiopia border region into central northern Tanzania between 2,900 and 2,400 years ago. These movements took place at about the same time as the settlement

of the iron-making Mashariki Bantu from West Africa in the Lake Victoria and Lake Tanganyika areas. They brought with them the west African planting tradition and the primary staple of yams. They subsequently migrated out of these regions across the rest of Tanzania, between 2,300 and 1,700 years ago. European colonialism began in mainland Tanzania during the late 19th century when Germany formed German East Africa, which gave way to British rule following World War I. The mainland was governed as Tanganyika, with the Zanzibar Archipelago remaining a separate colonial jurisdiction. Following their respective independence in 1961 and 1963, the two entities merged in April 1964 to form the United Republic of Tanzania.

Tanzania is mountainous and densely forested in the northeast, where Mount Kilimanjaro is located. Three of Africa's Great Lakes are partly within Tanzania. To the north and west lie Lake Victoria, Africa's largest lake, and Lake Tanganyika, the continent's deepest lake, known for its unique species of fish. The eastern shore is hot and humid, with the Zanzibar Archipelago just offshore. The Kalambo water falls in the southwestern region of Rukwa are the second highest uninterrupted fall in Africa and are located near the southeastern shore of Lake Tanganyika on the border with Zambia. The Menai Bay Conservation Area is Zanzibar's largest marine protected area.

Over 100 different languages are spoken in Tanzania, making it the most linguistically diverse country in East Africa. Among the languages spoken in Tanzania are all four of Africa's language families: Bantu, Cushitic, Nilotic, and Khoisan. *Swahili* and *English* are Tanzania's official languages. A highly multilingual country, Swahili is used in parliamentary debate, in the lower courts, and as a medium of instruction in primary school; and English is used in foreign trade, in diplomacy, in higher courts, and as a medium of instruction in secondary and higher education, although the Tanzanian government plans to discontinue English as a language of instruction altogether. In connection with his Ujamaa social policies, President Nyerere encouraged the use of Swahili; as a means of unifying the country's many ethnic groups. Approximately 10% of Tanzanians speak Swahili as a first language, and up to 90% speak it as a second language. Most Tanzanians thus speak both Swahili and a local language, many educated Tanzanians are trilingual; also speaking English. The widespread use and promotion of Swahili is contributing to the decline of smaller languages in the country. Young children increasingly speak Swahili as a first language, mostly in urban areas.

Climate varies greatly within Tanzania. In the highlands, temperatures range between 10 and 20°C (50 and 68°F) during cold and hot seasons respectively. The rest of the country has temperatures rarely falling lower than 20°C (68°F). The hottest period extends between November and February (25–31°C or 77.0–87.8°F) while the coldest period occurs between May and August (15–20°C or 59–68°F). Annual temperature is 20°C (68.0°F). The climate is cool in high mountainous regions.

Tanzania has two major rainfall regimes: one is uni-modal (October–April) and the other is bi-modal (October–December and March–May). The former is experienced in southern, central, and western parts of the country, and the latter is found in the north from Lake Victoria extending east to the coast. The bi-modal regime is caused by the seasonal migration of the Intertropical Convergence Zone.

Travel and tourism contributed 12.7% of Tanzania's gross domestic product and employed 11.0% of the country's labour force (1,189,300 jobs) in 2013. The sector is growing rapidly, with overall receipts rising from US \$1.74 billion in 2004 to US \$4.48 billion in 2013, and receipts from international tourists rising from US \$1.255 billion in 2010 to US \$1.880 billion in 2013. In 2012, 1,043,000 tourists arrived at Tanzania's borders compared to 590,000 in 2005. The vast majority of tourists visit Zanzibar or a "northern circuit" of Serengeti National Park, the Ngorongoro Conservation Area (NCA), Tarangire National Park, Lake Manyara and Mount Kilimanjaro. In 2013, the most visited national park was Serengeti (452,485 tourists), followed by Manyara (187,773) and Tarangire (165,949). According to a 2013 published report, around 600,000 people visit the NCA annually, earning 56 billion Tanzanian shillings in 2012.

National Parks. Tanzania has almost 38% of its land reserved as protected areas, one of the world's highest percentage. Tanzania boasts 16 national parks and is home to a large variety of animal life. Among the large mammals include the Big five, cheetahs, wildebeest, giraffes, hippopotamuses and various antelopes. Tanzania's most well known wildlife attractions are located in the northern part of the Serengeti National park encompasses the world famous great migrations of animals. It is the most popular park in the country and saw more than 330,000 visitors in 2012.

The north is also home to the Ngorongoro Conservation Area. The Ngorongoro Conservation Area includes the Ngorongoro Crater, which is an extinct volcanic caldera with lions, hippopotamus, elephants, various types of antelope, the endangered black rhinoceros, and large herds of wildebeest and zebra. The Crater also holds the Olduvai Gorge, it is considered to be the seat of humanity after the discovery of the earliest known specimens of the human genus, *Homo habilis* as well as early hominidae, such as *Paranthropus boisei*.

The western part of Tanzania includes the Mahale, Katavi, and Gombe national parks, the latter of which is the site of Jane Goodall's ongoing study, begun in 1960, of chimpanzee behaviour. The country is also particularly rich in plant diversity, the Tanzania National Parks Authority has an entire national park the Kitulo National Park dedicated to flowers. There is a wide variety of biomass across the nation.

Mount Kilimanjaro. Also known as the roof of Africa, Mount Kilimanjaro is a UNESCO World Heritage site and the highest peak in Africa. The mountain now a dormant volcano rises approximately 4,877 metres (16,001 ft) from its base to 5,895 metres (19,341 ft) above sea level. The mountain is located in the north of the country on the border with Kenya in the town of Moshi and is

accessible via Kilimanjaro International Airport. The airport also provides a gateway for tourists to all northern safari circuits. The mountain is part of Kilimanjaro National Park and is the second most popular park in the country and roughly 20,000 visitors trek the mountain every year. The mountain is one of the most accessible high peaks in the world and has an average success rate of around 65%.

Zanzibar. The Zanzibar Archipelago is a semi-autonomous region of Tanzania. Also nicknamed spice island, the archipelago is home to miles of white sand beaches and a cultural fusion of multiple cultures. The capital Zanzibar City still preserves the ancient city of Stone Town, the former capital of the Sultanate of Zanzibar. The town is home to numerous historical and cultural sites, some dating back to the 15th century. Zanzibari culture and architecture is built on a fusion of different cultures from Arabia, Persia, India and the coast of East Africa.

Often the trip to Zanzibar is the end of a tourists adventure into Tanzania after either a safari expedition in the north of the mainland or after a trek to the peak of the Kilimanjaro. There are 100s of miles of beach as well as coral and limestone scarps along the coast allowing safe and significant amounts of diving and snorkeling. Apart from the beaches the island has the Jozani Chwaka Bay National Park which is a mangrove swamp and is the home for the red colobus monkey and home to 40 species of bird and 50 species of butterfly. Zanzibar is accessible Abeid Amani Karume International Airport and by ferry from Dar salaam.

Food. One of the Tanzania's, and other parts of eastern Africa's, most common dish is Ugali. It is usually composed of corn and is similar in consistency to a stiff paste or porridge, giving it its second name of corn meal porridge. Mixtures of cassava and millet flours are locally used for ugali. Rice and cooked green bananas are also important staples. Beef, goat meat, beans, yoghurt, and a wide range of fish and green leafy vegetables all add nutrients to the dishes and other dishes are chips mayai (potatoes with eggs).

Єрмакова Наталія Олександрівна,

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (м. Суми)*

Оберемко Юлія Валеріївна,

*магістрантка Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (м. Суми)*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ЛЮДЯМ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Анотація. В статті розкриваються міжнародні стандарти соціально-психологічної допомоги людям з інвалідністю. Аналізуються керівні принципи організації послуг в інтересах інвалідів у різних країнах.

Ключові слова: інвалід, інвалідність, стандарти допомоги людям з інвалідністю.

У суспільствах Сходу і Заходу, незалежно від того, на якій стадії розвитку вони знаходяться, є люди, які мають особливі фізичні, психічні та соціальні потреби. У зв'язку з тим, що спостерігається стійка світова тенденція до збільшення таких осіб, проблема ставлення до людей з обмеженою дієздатністю стає все більше актуальною. Міжнародні стандарти соціально-психологічної допомоги регламентують відносини між суспільством і людьми з інвалідністю, впливають на їх загальний життєвий стан і психологічне самопочуття.

Перше офіційне визначення поняття «інвалід» дається в «Декларації про права інвалідів» (1975 р.): інвалідом є будь-яка особа, яка не може самостійно забезпечити повністю чи частково потреби нормального і / чи соціального життя через ваду, вроджену або набуту, фізичні чи розумові здібності. Термін «інвалідність» згідно цього документу охоплює значну кількість різних функціональних обмежень, які трапляються серед населення в усіх країнах світу. Люди можуть стати інвалідами внаслідок фізичних, розумових чи сенсорних дефектів, стану здоров'я чи психічних хвороб. Такі дефекти, стани чи захворювання за своїм характером можуть бути постійними або тимчасовими.

Термінологія, яка використовується в міжнародних правових документах, визнає необхідність розгляду як індивідуальних потреб особистості з інвалідністю (реабілітація, надання допоміжних засобів тощо), так і соціальних проблем (різні перешкоди для участі в житті суспільства). В основі провідних принципів розробки державних програм з проблем інвалідності знаходяться напрямки діяльності з забезпечення інвалідів рівними можливостями. Вперше поняття «створення рівних можливостей для інвалідів» визначається у «Всесвітній програмі дій щодо інвалідів» (ГА ООН, резолюція № 37/53 від 3 грудня 1982 р.). Створення рівних можливостей для інвалідів – процес, завдяки якому такі загальні системи суспільства, як фізичне і культурне середовище, житлові умови і транспорт, соціальні служби і служби охорони здоров'я, доступ до освіти і праці, культурного і соціального життя, включаючи спорт і створення умов для відпочинку, робляться доступними для всіх.

Керівні принципи організації послуг в інтересах інвалідів із урахуванням завдань створення рівних можливостей згідно «Всесвітньої програми дій щодо інвалідів» визначаються таким чином:

а) інваліди повинні продовжувати жити у своїх общинах і вести, за необхідної підтримки, звичайний спосіб життя;

б) інваліди мають брати участь у прийнятті рішень на всіх рівнях, що стосуються, як загальних справ общини, так і всіх справ, які мають для них як людей з фізичними недоліками особливе значення;

в) інваліди повинні отримувати необхідну допомогу в межах звичайних систем освіти, охорони здоров'я, соціальних служб тощо;

г) інваліди мають брати активну участь в загальному соціальному й економічному розвитку суспільства, а їхні потреби повинні враховуватися у національних планах розвитку. Інвалідам повинна бути надана рівна можливість брати участь у національному розвитку.

Створення рівних можливостей згідно «Декларації про права інвалідів», «Всесвітній програмі дій щодо інвалідів» та «Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів» означає також, що державна політика країн має використовувати всі засоби таким чином, щоб кожний індивід мав рівні можливості для участі в житті суспільства. У зазначених документах також акцентується, що у рамках процесу забезпечення рівних можливостей необхідно створювати умови для виконання інвалідами обов'язків як членів суспільства, оскільки, у міру отримання ними рівних прав, суспільство вправі очікувати від них більшого.

Основним законом України із соціального захисту інвалідів є Закон «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 12 березня 1991 р. № 875-12. Цей Закон визначає основи соціальної захищеності інвалідів в Україні і гарантує їм рівні з усіма іншими громадянами можливості для участі в економічній, політичній і соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов, які дають можливість інвалідам вести повноцінний спосіб життя згідно з індивідуальними здібностями та інтересами. Соціальний захист інвалідів з боку держави полягає у наданні грошової допомоги, засобів пересування, протезування, орієнтації і сприйняття інформації, пристосованого житла, у встановленні опіки або стороннього догляду, а також пристосованні забудови населених пунктів, громадського транспорту, засобів комунікацій і зв'язку до особливостей інвалідів.

Порядок та умови визначення потреб, пов'язаних з інвалідністю, встановлюються на підставі висновку медико-соціальної експертизи та з урахуванням здатностей інваліда до професійної і побутової діяльності. Види та обсяги необхідного соціального захисту інваліда надаються у вигляді індивідуальної програми медичної, соціально-трудової реабілітації та адаптації.

Соціальна підтримка осіб з обмеженими фізичними можливостями є одним із пріоритетних напрямів «Стратегії подолання бідності», затвердженої Указом Президента України від 15 серпня 2001 р. № 637, оскільки інвалідність тісно пов'язана з бідністю. Зроблені також певні кроки зі створення правової бази у сфері реабілітації інвалідів. Так, Указами Президента України затверджено «Національну програму професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями», створено «Всеукраїнський центр професійної реабілітації інвалідів», постановою Кабінету Міністрів України схвалено «Концепцію ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів в Україні», Верховною Радою прийнято закон «Про реабілітацію інвалідів в Україні».

Побудова правової бази виходить із того, що не лише декларується той чи інший набір гарантій для осіб з обмеженими фізичними можливостями, а й законодавчо встановлюється процедура їх впровадження і контролю за реалізацією, яка здатна забезпечити втілення всієї сукупності соціальних прав осіб з обмеженими фізичними можливостями в суспільному житті.

Здійснення соціально-психологічної роботи з інвалідами в практиці роботи психолога – завдання досить складне і потребує спеціальних знань. Психологічні дослідження показують, що значна частина інвалідів відчуває психологічні труднощі в роботі, побуті і стосунках з оточуючими людьми; ці труднощі часто посилюються неможливістю виконувати певні види робіт. Тому для ефективної роботи з цією категорією клієнтів психолог повинен володіти необхідними знаннями про їх психологічні особливості і бути обізнаним з можливими способами роботи з ними.

Ситуація інвалідності ставить людину в особливі умови життя, що вимагають мобілізації всіх її психічних і фізичних сил. Часто інвалід не може самостійно впоратися з напругою і у нього розвивається стан психічної дезадаптації, який характеризується порушенням саморегуляції, емоційною неврівноваженістю, підвищеною тривожністю, швидкою стомлюваністю, а також призводить до виникнення цілого ряду психічних проблем і формуванню небажаних стереотипних форм поведінки.

Основними напрямками соціально-психологічної роботи з людьми з інвалідністю є наступні:

- 1) психологічне консультування інвалідів та їх сімей;
- 2) проведення психодіагностичної та психокорекційної роботи з інвалідами та членами їх сімей;
- 3) психологічна допомога у професійному самовизначенні, профорієнтації з подальшим супроводом навчання і перенавчання.

У кожній країні є своя історія соціальної реабілітації людей з інвалідністю. Законодавства більшості країн варіюють залежно від різниці в рівні їх промислового розвитку, соціально-економічної ситуації і т.д. Виходячи з пріоритетів соціальної політики в усьому світі, соціальна реабілітація включає в себе кілька аспектів: соціально-середовищну орієнтацію і соціально-побутову адаптацію, і здійснюється за кількома напрямками. В даний час в світі реалізуються три основні моделі: ліберальна (англосаксонська), соціал-демократична (скандинавська), корпоративна (континентальна).

На рівні окремих країн найбільш гарантованим інструментом захисту прав інвалідів є їх конституції. У ряді держав, які по праву називають себе соціальними, питання захисту прав інвалідів є пріоритетними. У цих країнах проблеми інвалідів вперше актуалізували глави держав, як правило, внісши більший внесок в сферу соціального піклування про своїх громадян. Найбільш виразно і ефективно це проявилось в США.

Модель реалізації громадянських прав є інноваційною в тому сенсі, що вперше в історії в ній інваліди розглядаються як рівноправні члени суспільства і його активні учасники, і створюються передумови для їх повернення в звичайну середу шляхом деізоляції.

Розроблена в США модель реалізації громадянських прав розглядається як міжнародний еталон соціальної політики. У даній моделі не тільки найбільш повно захищені цивільні права, що сприяють підвищенню соціального статусу та інтеграції інвалідів у суспільство, а й визначена як економічно вигідна для держави практика деінституціоналізації, тобто згорання мережі спеціалізованих інтернатів і установ стаціонарного типу і розвитку обслуговування інвалідів за місцем проживання.

На сьогодні базовим нормативно-правовим актом, що захищає права людей з інвалідністю у США, є згаданий Закон «Про американців-інвалідів», який забороняє дискримінацію інвалідів в трудових відносинах, в державних органах влади, в місцях громадського користування, торгівлі, на транспорті. Закон наказує органам влади всіх рівнів забезпечувати для інвалідів рівний доступ до отримання переваг від різного виду діяльності, програм та послуг. Успіх американської моделі турботи про інвалідів полягає не тільки в законодавчому регламентуванні діяльності сфери соціальних послуг, але і в ініціативах самого суспільства, спрямованих на те, щоб люди з тими чи іншими фізичними недоліками могли максимально відчувати себе повноцінною і інтегрованою частиною загального суспільства.

Кожна країна з урахуванням своєї специфіки формує власну модель соціальної реабілітації. Сучасні міжнародні стандарти соціально-психологічної допомоги і нормативно-правові акти окремих країн пропонують розглядати людей з інвалідністю як рівноправних членів суспільства і його активних учасників і створюють передумови для їх повернення в звичайне середовище шляхом деізоляції.

Список використаних джерел

1. Войтенко В. П., Кошель Н. М. Інвалідність в Україні: демографічні студії / В. П. Войтенко, Н. М. Кошель. – К. : Науковий світ, 2008. – 197 с. – Бібліогр.: С. 192-194.
2. Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні»: За станом на 3 лютого 2006 року / Верховна Рада України. – К.: Парламентське видавництво, 2006. – 36 с.
3. Кравченко Р. І. Соціальна реабілітація інвалідів з розумовою відсталістю: соціально-побутовий патронаж: Навч.-метод. посіб. / Р. І. Кравченко. – Всеукраїнська громадська організація «Коаліція захисту прав інвалідів та осіб із інтелектуальною недостатністю»; Благодійне товариство допомоги інвалідам та особам із інтелектуальною недостатністю «Джерела». – К.: Март, 2000. – 233 с.

3 Система центрів соціальної реабілітації дітей з інвалідністю в Україні: Довідник / Інститут соціальної політики / А. Г. Шевцов (уклад.). – К. : НТІ «Інститут соціальної політики», 2003.) – 214 с.

4. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями: Навч.-метод. посіб. для соц. працівн. і соц. педагог. // За ред. А. Й. Капської – К.: ДЦССМ, 2003. – 247 с.

Iryna Izmaylova

PhD Student University of Vienna (Austria)

CULTURAL TURN AS TRIGGER OF SCIENTIFIC RESEARCHES

Анотація: Стаття висвітлює розвиток концептуально-понятійної бази досліджень в області взаємодії різних культур. Надається стислий огляд концептів мультикультуризм, інкультурація, акультурація, декультурація та транскультурація та їх застосування для сприйняття сучасного глобалізованого світу.

Key words: cultural turn, development of scientific concepts, interaction of cultures in a globalized world.

The twentieth century was characterized with some turns, such as communication, linguistic, cultural, and strategic ones triggered by the process of globalization, and technical progress. The process of cross-cultural communication is not effective without knowing and being aware the peculiarities of the cultures of 'us' and 'them'. Therefore, being ready to cross-cultural communication, the interactors should analyze a perspective communication situation. So, the cross-cultural communication has been influenced by these turns. The most complicated according to its nature among them is a cultural turn.

Following the linguistic turn, the cultural turn is described in 2005 by Lynette Spillman and Mark D. Jacobs as "one of the most influential trends in the humanities and social sciences in the last generation."¹ Steven Best (2007) stated that the cultural turn has led to "an explosion in forms of cultural studies," "identity politics," and "multiculturalism" in response to changes in the structure of capitalism and relationships among economic, cultural, and political institutions."² He considers the cultural turn as a dynamic process "bridging the theories of the world" as well as a movement "played out differently in various disciplines, nations, and traditions – that emphasizes the importance of art and culture for education, moral growth, and social criticism and change."³

People strive for interactions and cooperation in different spheres of life, and under the circumstances they adjust to the otherness in order to gain the purposes of mutual cooperation or existence. Taking into account that the complexity and ambiguous sense of the term culture, "one might define it as the social process

¹ Jacobs, Mark; Spillman, Lynette (2005). "Cultural sociology at the crossroads of the discipline". *Poetics*. 33 (1): 1–14. Retrieved 25 March 2017. 1–2.

² Steven, Best (2007). "Culture Turn". *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. doi:10.1111/b.9781405124331.2007.x. Retrieved 30 July 2014.

³ (Ibid.)

whereby people communicate meanings, make sense of their world, construct their identities, and define their beliefs and values."⁴ The review of literature on this issue shows that, developing the humanities and social sciences, the cultural turn has concerned with interactions of people and peoples in different environment, and in their historical and cultural continuums with indispensable changes. That why, having traditions and customs, each identity undergoes the outer impact leading to change in their beliefs, norms, etc. witnessing that the culture is not only stable set of rules but the process.⁵ Consequently, the scientific researches enrich and develop the conceptual bases to address the studies of the interactions, including the international settings. The cultural turn in scientific research has defined such phenomena as multiculturalism, enculturation, acculturation, deculturation, and transculturation. The quick overview of these concepts is required.

Multiculturalism. The modern society is getting more and more multicultural, i.e. the existence of multiple cultural traditions within a single country where the cultural diversity should be respected or even encouraged. Heckmann (1996) describes the seven ways defined with the multiculturalism.⁶ The phenomenon of multiculturalism is obviously observed in the United States, Australia, Canada, Brazil, New Zealand, European countries, and China, especially in megapolises. People of different nationalities, with different traditions adjust to live together with the integration of the many different cultures ("salad bowl" or "cultural mosaic"⁷). "Assimilation is not necessary, nor perhaps even desirable. Proponents of multiculturalism favor people keeping at least some features of their traditional culture."⁸ Critics claim that multiculturalism threatens social unity and the dominant culture. Contrasted with multiculturalism is the "melting pot"⁹ perspective, according to which cultural differences — such as differences in religion, language, and other customs — blend into another to form a new whole.

Enculturation is the process of learning the requirements of the surrounding culture and acquiring values and behaviours appropriate or necessary in that culture resulting in competence in the language, values, and rituals of the culture if it is successful.¹⁰ The process lasts constantly from birth to death within society including family members and peer groups as an agents of this process.

Acculturation is the process of cultural and psychological changes as the results of the meeting between cultures¹¹, by other words it is an acculturative process. The

⁴ (Ibid.)

⁵ Toelken, Barre. *The Dynamics of Folklore*. Revised and Expanded Edition. Logan: Utah State University Press, 1996. 48.

⁶ Heckman, Friedrich. "Multiculturalism Defined Seven Ways", *The Social Contract* (SUMMER 1993). Apr 2015. 245-246.

Friedrich Heckmann is Professor of Sociology at the Economic and Political Polytechnic in Hamburg, Germany. He held a Fulbright Scholarship in sociology at the University of Kansas, 1965-67, and is also a co-founder of the European Forum for Migration Studies (EFMS).

⁷ Burgess, Ann Carroll; Burgess, Tom (2005). *Guide to Western Canada* (7th ed.). Globe Pequot Press. p. 31. ISBN 0-7627-2987-2. Retrieved 2011-01-16.

⁸ <http://www.chegg.com/homework-help/definitions/multiculturalism-49>

⁹ Term "melting pot" originated in 1909 from the playwright Israel Zangwill

¹⁰ Grusec, Joan E.; Hastings, Paul D. "Handbook of Socialization: Theory and Research", 2007, Guilford Press; ISBN 1-59385-332-7, ISBN 978-1-59385-332-7; p 547.

¹¹ Sam, David L.; Berry, John W. (1 July 2010). "Acculturation When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet". *Perspectives on Psychological Science*. 5 (4): 472.

concept of the acculturation has been as a scientific object since 1918¹² and considered with different theories (e.g. in anthropology, psychology, sociology, communication studies, etc.). Being predicted as a two-way process of changes, contemporary acculturation studies approach different strategies to this process, but firstly they mostly focused on the problems of adaptation of minorities (immigrants, indigenous people). Due to continuous contact with other culture, the changes occur under the domination of one culture over other culture(s) intentionally or accidentally. Has your culture undergone changes due to continuous contact with another or other culture(s)? The answer will concern with the issues of acculturation of your culture.

“Deculturation is the process of divesting a tribe or people of their indigenous traits for many native peoples brought involuntarily and reluctantly into contact with western civilization, acculturation is all too often deculturation.” (*David Bidney, 1972*). Deculturation is the process by which a culture loses its cultural identity due to contact with other cultures. Many tribal cultures are losing their identity under domination of external cultures. Due to the political and technological changes in the past decades, isolated indigenous populations all over the world are losing their identities.

Transculturation, Nevertheless the transculturation as a term was introduced by Cuban anthropologist Fernando Ortiz in 1947; the increasing researches were conducted the last decades. Transculturation is the process of exchange of cultural traits among different cultures being more than transition from one culture to another. It does not acquire another culture (acculturation) or lose a previous culture (deculturation). It is the idea of the consequent creation of new cultural phenomena (neoculturation).¹³ In comparison with ethnocentrism and cultural relativism the transculturation covers the phenomenon of the ethoconvergence.

The idea of the transcultural society has been most notably developed by Wolfgang Welsch, who asserts the terms “multiculturalism” and “interculturality” both proceed from a traditional model portraying cultures as self-contained, homogenous entities. According to Welsch, transculturality stands for cultural hybridisation in a globalised world.¹⁴ Categories, boundaries, and concrete distinctions such as “foreign” and “familiar” are becoming increasingly inaccurate, largely as the result of the globalization of economic and communication systems. Transculturally recognizes both horizontal and vertical differences within each society and accounts for the dissolution, on the one hand, and the strengthening, on the other, of nationally and culturally based groupings and identities. Indeed, transculturality accommodates globalizing trends as well as movements towards specificity and unity; both local and cosmopolitan affiliations are provided for. Welsch brings an interesting approach here; the important question is “Are we actually being separatist and exclusive to a certain level when we only speak of inter ‘cultures’ while our intention is completely the opposite?” Can transculturality foster our passion for daring to live together?¹⁵ For

¹² Rudmin, Floyd W. (2003). "Critical history of the acculturation psychology of assimilation, separation, integration, and marginalization." *Review of General Psychology*. 7 (1): 3. doi:10.1037/1089-2680.7.1.3.

¹³ Ortiz, Fernando (1995). *Cuban Counterpoint: Tobacco and Sugar*, Durham, NC: Duke University Press, ISBN 0-8223-1616-1. Trans. Harriet de Onís. (Original Spanish edition published in 1940. Original translation by Onis published in 1947, New York: Knopf).pp. 102–103.

¹⁴ Welsch, Wolfgang. “Transculturality – the Puzzling Form of Cultures Today.” *Spaces of Culture: City, Nation, World*. Ed. Mike Featherstone and Scott Lash. London: Sage. 1999. 194-213.

¹⁵ (Ibid.)

him, the concept is a highly productive new paradigm which should help overcome nationalist concepts of culture. The idea of transculturality takes into accounts the internal complexities and constant variations characteristic of every culture, as well as recognizing the degree to which cultures is becoming inseparably linked with one another. Lifestyles are no longer limited or delineated by nationally based cultures. And that is very important in our turbulent age.

Relevant Literature:

1. Burgess, Ann Carroll; Burgess, Tom (2005). *Guide to Western Canada* (7th ed.). Globe Pequot Press. p. 31. ISBN 0-7627-2987-2. Retrieved 2011-01-16.
2. Grusec, Joan E.; Hastings, Paul D. "Handbook of Socialization: Theory and Research", 2007, Guilford Press; ISBN 1-59385-332-7, ISBN 978-1-59385-332-7; p 547.
3. Heckman, Friedrich. “Multiculturalism Defined Seven Ways”, *The Social Contract* (SUMMER 1993). Apr 2015. 245-246.
4. Jacobs, Mark; Spillman, Lynette (2005). "Cultural sociology at the crossroads of the discipline". *Poetics*. 33 (1): 1–14. Retrieved 25 March 2017. 1–2.
5. Rudmin, Floyd W. (2003). "Critical history of the acculturation psychology of assimilation, separation, integration, and marginalization." *Review of General Psychology*. 7 (1): 3. doi:10.1037/1089-2680.7.1.3.
6. Sam, David L.; Berry, John W. (1 July 2010). "Acculturation When Individuals and Groups of Different Cultural Backgrounds Meet". *Perspectives on Psychological Science*. 5 (4): 472.
7. Steven, Best (2007). "Culture Turn". *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. doi:10.1111/b.9781405124331.2007.x. Retrieved 30 July 2014.
8. Toelken, Barre. *The Dynamics of Folklore*. Revised and Expanded Edition. Logan: Utah State University Press, 1996. 48.
9. Ortiz, Fernando (1995). *Cuban Counterpoint: Tobacco and Sugar*, Durham, NC: Duke University Press, ISBN 0-8223-1616-1. Trans. Harriet de Onís. (Original Spanish edition published in 1940. Original translation by Onis published in 1947, New York: Knopf).pp. 102–103.
10. Welsch, Wolfgang. “Transculturality – the Puzzling Form of Cultures Today.” *Spaces of Culture: City, Nation, World*. Ed. Mike Featherstone and Scott Lash. London: Sage. 1999. 194-213.

Кайапинар Гокальп, Йылдыз Озан,
студенты медицинского института СумГУ (Турция),

Ворона Наталия Александровна,
преподаватель кафедры языковой подготовки
иностраннных граждан СумГУ (г. Сумы)

ЦВЕТОЧНЫЕ МОТИВЫ В ЛИРИЧЕСКОЙ ТУРЕЦКОЙ ПОЭЗИИ

Аннотация. Статья посвящена цветочным мотивам в турецкой лирической поэзии. Анализируются классические любовно-лирические произведения известнейших поэтов Турции.

Ключевые слова: цветочные мотивы, турецкая лирика, лирический герой, любовная тематика, розы, тюльпаны, гиацинты.

Как сладостны цветы Востока невыразимою красой!

Дмитрий Ознобишин

Со времён далёкого Средневековья цветам в Турции придавалось особое значение. Без великолепных садов и парков с пышными цветочными клумбами трудно себе представить как старинные дворцы турецких вельмож, так и современные турецкие города. Цветы всегда служили внешним украшением зданий и их внутреннего убранства, ими декорировали одежду и причёски, цветы были обязательным элементом праздничных и траурных церемоний, их дарили, чтобы подчеркнуть значимость человека, передать свои чувства. На протяжении многих веков мужчины и женщины Турции, желая передать лирические сообщения, посылали друг другу цветы. Те, кто был знаком с «языком» цветов и цветочных композиций, могли рассказать о своих чувствах, не прибегая к помощи обыденных и не всегда точных слов, и этот молчаливый диалог не был немым – это была скрытая беседа о любви, понятная обоим.

Вполне закономерно, что цветочная тематика стала одной из важнейших в изобразительном искусстве, музыке и, конечно, в литературе всех народов. В турецкой литературе, в особенности классической, цветочные мотивы тоже играют важнейшую роль. Известнейшие турецкие поэты Юнус Эмре, Пир Султан, Караджаоглан, Ахмед-паша, Юсуф Наби, Ахмед Недим и др. использовали традиционные цветочные поэтические символы, которые изначально были заимствованы турецкими литераторами из классической арабской и персидской литературы. На фоне цветущих садов лирические герои размышляют о жизни и любви, радуются и страдают, встречаются и расстаются, окружающая природа и служит фоном, и передаёт настроение лирических героев.

Тема любви к женщине – один из главных мотивов классической турецкой поэзии. С одной стороны, женщина вдохновляет поэтов на творчество, с другой стороны, – образ женщины в центре внимания турецкой лирики. Женщина для поэтов – это прежде всего красота, как внешняя, так и духовная, это лучшее, что есть в земной жизни.

Любимая часто ассоциируется у турецких поэтов с прекрасным цветком, который радует глаз, волнует и манит. Любимая – это «роза жизни» и «земная луна» у поэта Юнуса Эмре, свет её красоты «козарил весь сад». В своих лирических стихах Юнус противопоставляет любовь смерти, это праздник жизни, когда даже «зимой пришла ко мне весна», поэт считает, что именно любовь правит миром. В его поэзии и огонь страсти: «как цвет алоэ, я горю», и предельная искренность, и непреодолимое стремление к объекту своей страсти. Когда человек влюблён и счастлив, вокруг него невянувший «сад вечнозелёный», в котором «не молкнет пеньё соловья», и «в том саду все розы свежи». Женщина для поэта – это возлюбленная, но вместе с тем единственный Друг, вселенная, божество. Для него без любви нет жизни, любовь важнее богатства и власти, ради

любви поэт готов жертвовать собой, раствориться в любимом существе. Любимая в поэзии Юнуса – это само совершенство, идеал истины, красоты, добра [2].

Героиня стихов Ахмеда-паши «лунолика, сладкоустая и жасминовая», «краса весны, роза вешняя», «кипарис тюльпаноликий», «роза в жасминных кудрях». Поэт влюблён в её «нарциссы глаз», «завитки гиацинтовых локонов», её губы – «манящий лепесток». «Я о тебе скажу: цветок – моя любовь», – заключает поэт Ахмед-паша. Обращения Ахмеда-Паши к возлюбленной, то восторженные, то печальные, его стихи отличаются музыкальностью, которая идёт от песенного турецкого фольклора. Любимая женщина опьяняет, как вино, но вместе с тем она и «коварство», и «ложь». С одной стороны:

«В саду души, лукавая, ты с головы до ног цветёшь, как будто нежной розы куст в душе возрос, красавица». А с другой: «Не розу я нашёл – шипы! И вот бегу я прочь. Одежду жизни рвут шипы! Кто может мне помочь?»

Но несмотря ни на что поэт призывает: «Люби, покуда жив» [1].

Замечательный поэт 17-го века Караджаоглан славился своими любовными похождениями и о них сочинял песни, близкие к народным, иногда шуточные. Героиня его стихов – деревенская красавица из простой семьи. Обычная сельская обстановка – вот фон, на котором происходят свидания и расставания. Он пишет об удачах и разочарованиях, о наслаждениях и трудностях в жизни влюбленных. Печаль в его стихах чередуется с радостью от встреч, когда любимая рядом и «лик её улыбочкой лучится, играют огоньки в её глазах...», «и два бутона на её щеках спешат раскрыться, в розы превратятся». Поэт мечтает о молодой и неперорочной девушке, полной энергии и оптимизма: «пусть будет сад, где алых роз не рвали», «зачем мне луг с затоптанной травой?» Своего лирического героя он ассоциирует с соловьём, который «всю жизнь о розе плачет», потому что «сорвать розу» для себя, т. е. добиться взаимности, оказывается непросто. А у каждой прекрасной розы есть ещё и колючки, что «обдирают кожу», заставляют страдать [1].

Махмуда Абдула Баки современники называли «султаном поэтов». В любовных стихах Баки нет мистики и символики, это стихи земные и сердечные. Возлюбленная в стихах Баки «женщина земная», источник реальных радостей и наслаждений, предмет желаний: «охапка красных роз заключена в объятья, в объятья пусть тебя возьмут мои стихи». В любви для поэта смысл всей жизни, его любовь действительна, а не созерцательна: «что сделать мы хотим, всё, как ни странно, сделаем. Мы сердце розою или тюльпаном сделаем». Поэт размышляет о быстротечности жизни и призывает не терять её лучших лет напрасно: «случая не упускай, помни: на свете мгновенны молодость, счастье людей, время цветенья цветов» [2].

Наиболее характерный мотив лирики Пира Султана – прощание с любимой навсегда, последняя встреча перед неизбежной гибелью: «я без тебя в тоске сгораю, я розой, сорванной до срока, стал», «вот и

приблизилось время разлук, милая, выпала роза из рук». У его возлюбленной «бровь – полумесяц» или «натянутый лук», «губ багряный шёлк». Её слова «изысканны, нежны», а сама она «падишах в державе любви». Идеальные отношения для поэта – это взаимная любовь, когда «он – раб её, она – его раба». В такие счастливые моменты всё вокруг меняется к лучшему, всё радуется глаз: «багряными соцветьями любовь украсила зелёные деревья», а влюблённые «друг к другу стали ближе и тесней» [1].

Любовь в стихах турецкого поэта Юсуфа Наби опьяняет, как вино: «винный блеск на цветах её щёк появился», «опьянённая розой душа соловья». Его любимая – «роза-луна», её «ротик – бутончик». Любовь в стихах поэта оптимистичная, жизнеутверждающая: « Пусть бутоны распустятся в розы, пусть реки поют, только ты, соловей, не расплачься, смотри. Говори!» Юсуф Наби создал стихи, в которых отказался от идеализации лирических героев, от чрезмерной образности. Поэтические произведения Наби просты и предельно ясны, немного насмешливы, в них и наблюдения над собой, и серьёзные раздумья о любимой. Поэт уверен, что люди не имеют права осуждать никого за его чувства, значит с их мнением не всегда надо считаться: «недостойно дрожать перед властью людской, ибо мира она не творила» [1].

Место действия любовных песен Ахмеда Недима – родина поэта, Стамбул. Цветение жизни, весна, обещающая удачу в любви, – излюбленный мотив поэта. Его стихи – призыв наслаждаться молодостью и любовью, они легки и музыкальны. Как можно не любить, когда вокруг «Весна! Великий пир цветов, мельканье их тюбанов», а рядом любимая – «алмаз редчайшей красоты», «гвоздика или роза», «тюльпан, откуда пчёлы мёд уносят в согы», или «другой какой цветок – венец природы». Волосы любимой – «сад роскошных гиацинтов», «её тюбан что гиацинт», а сама она, как весна. Но больше всего лирическая героиня напоминает поэту розу. И любовь у Недима – это тоже «сезон цветенья роз» или «праздник роз», реже – это время, когда весь день «горят сотни тюльпанов». Женщина в стихах Ахмеда Недима настоящая, земная, она прекрасна, но не идеальна: «ты в ней найдёшь и острый перец, и сладкий мак ты в ней найдёшь». Своего лирического героя поэт традиционно называет соловьём: «мне – только стон, как соловью», «Недим, влюблённый соловей»... Стихи Ахмеда Недима – это великолепный гимн любви, молодости, весне, в его литературном творчестве цветочные мотивы отразились наиболее красочно и полно:

Стоят сверкающие дни, горят глаза тюльпанов!
Земля – в румянце молодом. Она в смятенье кротком.
И гиацинты ей идут, как локоны красоткам.
А соловьи! Везде приют их золоченым глоткам!
Стоят сверкающие дни, горят глаза тюльпанов.
Султан идет на пир весны, – алмазом блещут росы,
Жасмины приняли вдоль стен почтительные позы.

И стонущему соловью, смеясь, шепнули розы:
«Стоят сверкающие дни! Горят глаза тюльпанов!»
Светлей свечильников окрест свечение пионов.
Павлином сад расправил хвост фонтанов и газонов.
Сто новостей из свежих уст – из свежих уст бутонов!
Стоят сверкающие дни, горят глаза тюльпанов.
Но дивный сад и с ним Недим дойдут и до экстаза,
Когда великий падишах не изречет отказа
Послушать новые стихи в сопровождение саза.
Стоят сверкающие дни! Горят глаза тюльпанов!

Лучшие традиции турецкой поэтической классики нашли своё отражение и в поэзии 20-го века, продолжают они и в современной поэзии. Современные поэты тоже очень часто развивают тему любви мужчины к женщине, и точно так же, как и их предшественники, сравнивают любимых с прекрасными цветами: розами, тюльпанами, гиацинтами, реже – с жасмином или лилиями. Не случайно именно эти цветы всегда преобладали и продолжают доминировать и в стихах, и в песнях, и в повседневной жизни турков [3].

Роза у поклонников цветов в Турции занимает особое место. Роза – это символ пылкой любви, верности, преданности и поклонения. Если соединить в одном букете белые и красные розы, то такой букет будет символизировать единство. Розовые розы означают грацию и элегантность, бордовые или тёмно-красные розы сообщают турецкой возлюбленной, что она прекрасна, а розы жёлтого цвета станут знаком удовольствия от общения. Одними из самых любимых цветов для турков остаются и ароматные гиацинты, которые издавна занимают почётное место в цветочных традициях этой страны. Душистые цветочные гроздьи гиацинта в Турции называют «мушируми», что означает "ты получишь все, что я только могу дать". Почётное место среди самых желанных цветов у турков занимают и тюльпаны. Тюльпан в Турции – это священный цветок, символ дружбы и любви, тюльпаны дарят тому, кому от всей души желают счастья – на праздник или просто как знак внимания [4].

Тема любви и красоты всегда была и будет актуальной в лирике любого народа, и до тех пор, пока существует человечество, люди будут любоваться цветами, дарить их друг другу и в стихах, и в реальной жизни.

Список використаних джерел

1. Ворона Н. А., Кайапинар Гокальп Образ женщины в турецкой поэзии / Н. А. Ворона, Кайапинар Гокальп // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства: матеріали всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів (Суми, 21-22 квітня 2016 р.). – Суми, СумДУ, 2016. – С. 113 – 115.
2. Дехлеви Амир Хосров. Любовная лирика классических поэтов Востока. / А. Х. Дехлеви. – [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<https://www.litmir.me/br/?b=209091&p=109>

3. Смирнова И. Б. Флористический образ человека в рубаи Омара Хайяма – ключ к эзотерическому мотиву пари во французских «цветочных» романах / И. Б. Смирнова. – [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<http://cyberleninka.ru/article/n/floristicheskiy-obraz-cheloveka-v-rubai-omara-hayyama-klyuch-k-ezotericheskomu-motivu-pari-vo-frantsuzskih-tsvetochnyh-romanah>

4. Цветы в Турции: вековые традиции. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.helloturkey.ru>

Кац Юлія Вікторівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри

германської філології Сумського державного університету,

заступник директора ДМО з виховної роботи та гуманітарних питань.

Кривошея Вікторія Геннадіївна,

студентка Сумського державного університету (м. Суми)

РОЛЬ СУЧАСНОЇ ІНДІЙСЬКОЇ ЖІНКИ У ТРАДИЦІЙНІЙ СІМ'І

Анотація: У статті висвітлюються особливості становища індійської жінки, міра її участі у духовному та матеріальному житті суспільства та окремої сім'ї.

Ключові слова: індійська жінка, традиційна сім'я, індійське суспільство, ранній шлюб, саті.

З часів своєї незалежності Індія зробила величезний крок до соціально-економічного і політичного розвитку, у багатьох сферах науки, техніки та економіки. Країна розвивається в умовах політичної стабільності на основі демократії, яка пустила глибокі корені в індійському суспільстві. Звичайно, місцева демократія має свої особливості, які визначаються культурною традицією та рівнем розвитку людського чинника.

У індійському епосі роль для жінок була традиційною. Як, втім, і в інших культурах. Чоловікам – війни, політика, науки; жінкам – радувати чоловіків красою, піснями, танцями, затишком і піклуватися про дім. Лише трохи більше ухили на самовідданість служіння своєму чоловікові. Ідеальним для індійки вважається образ Сіти, дружини Рами. Усе її життя – приклад для будь-якої жінки, в кожній ситуації вона продемонструвала найкращу можливу поведінку. Сіта була милою, привітною, благородною і

чесною. Любила чоловіка неземною любов'ю, а інші чоловіки для неї просто не існували. Вона готова була зробити все для щастя Рами і стверджувала, що краще житиме в тіні ніг чоловіка в лісі, чим в найбагатшому з палаців. Ну, а потім прийшли мусульманські завойовники, сталося злиття двох культур, і сьогодні ми бачимо те, що бачимо. Глибокі почуття пішли на другий план, а служіння, покірність і безправ'я вийшли на перший.

Народження дівчинки в не найбагатшій сім'ї, які становлять більшість населення Індії – це трагедія. Необхідно набрати пристойну придане, інакше її ніхто не візьме заміж, а значить, доведеться годувати її все життя і бути згнаними. Але незважаючи на це, після народження однієї дочки рідко хто з бідних верств населення зупиняється, сподіваючись, що наступна дитина вже точно буде сином. Ходять до астрологів, щоб дізнатися «правильну» дату зачаття сина, здійснюють особливі пуджи (молитви) і приносять жертви богам – комусь допомагає, комусь ні.

Якщо родина не дуже заможна, то дівчаткам дається тільки початкову освіту (якщо взагалі дається), тоді як хлопчиків намагаються навчати якомога довше. Якщо сім'я належить до класу вище, то освіту на рівні школи (10 класів) зазвичай дається всім дітям, коледж (ще 2 класу) – в основному, тільки хлопчикам, щоб вони мали можливість отримати вищу освіту. Бувають і забезпечені сім'ї, в яких освіта дається всім дітям і їх навчають в залежності від особистого бажання, по можливості за межами Індії або в кращих університетах Індії – за утворену наречену придане можна давати трохи менше, ніж за неосвічену, а за освіченого жениха можна вимагати більше додав.

Дівчат в Індії намагаються видати заміж якомога раніше. Зараз середній вік нареченої 18-20 років, хоча в древніх індійських традиціях були поширені і дитячі шлюби – коли дівчаток видавали заміж в 5-6 років. Більшість жінок досі не вибирають самі собі чоловіків, і шлюби укладаються за домовленістю між сім'ями нареченого і нареченої [4]. Велике значення має придане, яке повинна дати сім'я нареченої, щоб шлюб відбувся. В якості приданого служили гроші, коштовності, побутова техніка, машини.

Більшість шлюбів в Індії до сих пір – організовані, тобто батьки самі вибирають женихів/наречених для своїх дітей, домовляються з батьками претендентів і, знову, в залежності від стану сім'ї в суспільстві, майбутнім чоловікові і дружині надають кілька зустрічей в людних місцях під наглядом родичів з метою познайомитися ближче, або просто вмовляють про звірку гороскопів (важлива частина індуїстських весіль) і датою шлюбної церемонії, де молоді і зустрічаються [3]. У великих містах зустрічаються і «шлюби по любові», але це все ж рідкість і навіть в цих випадках не обходиться без довгих переговорів про те, що і в якій кількості

повинно бути передано з нареченою, щоб батьки нареченого погодилися саме на цю наречену, а нема на будь-яку іншу.

Після заміжжя починається новий етап в житті індійки – життя в joint family, де родичі чоловіка підкоряються суворій ієрархії і його (а вже тим більше її) особиста думка абсолютною нікому не важлива, якщо вона йде в розріз з громадською думкою (сусідів, товаришів по службі по роботі, знайомих, друзів сім'ї і т. д.) або суперечить думці глави сім'ї (часто це бабка, батько або мати чоловіка). Якщо чоловік не єдина дитина в сім'ї, то вказівки з приводу того, що, кому і як сказати-подати, куди подивитися і як одягнутися будуть лунати не так чоловіком, що має на це право, скільки його матір'ю, батьком або більш старшими родичами, які проживають під одним дахом з ним, а так само його старшими сестрами, братами, і навіть дружинами братів. Іноді індійська сім'я складається з 50 чоловік [2]. Невістка в індійській сім'ї є найбільш незахищеною істотою. Якщо свекруха не вважає за потрібне залучати невістку до обговорення бюджету сім'ї, до питань виховання і навчання дітей і до всіх інших проблем життя, невістка житиме як безкоштовна прислуга, проводячи свої дні у вогнища, біля дитячого ліжечка, у посуду і не маючи права голосу ні у чому. Чи знайдуть за потрібне відіслати дітей до яких-небудь родичів, відішлють. Чи знайдуть за потрібне взяти для її чоловіка другу дружину, візьмуть.

Але такі важкі стосунки в сім'ї не є правилом. Лагідні, працьовиті, терплячі невістки, особливо ті, хто «зумів» народити сина, все ж є зазвичай радістю сім'ї. По-справжньому погано доводиться бездітним жінкам – їх зазвичай досить скоро замінюють новими дружинами. Сходиною нижче тих, хто «вміє» народжувати синів, стоять ті, хто народжує дівчаток. Але оскільки прийнято мати багато дітей, то з роками з'являються і хлопчики, і дівчатка, і жінка-мати займає в сім'ї своє міцне місце. Оскільки число жителів Індії перевищило 1 млрд., в країні шириться пропаганда обмеження дітонародження і лунають заклики мати не більш двох дітей.

А в разі, якщо чоловік і дружина зважилися на розлучення – добре, якщо ініціатор розлучення чоловік і дружина не вимагає від нього нічого, крім статусу розлученої жінки. Якщо у них немає дітей і розбіжностей по розділу майна – розлучення займе всього пару місяців. Якщо раніше немає дітей, але хочеться щось поділити, повернути придане або отримати зміст від чоловіка на життя (жінки дуже залежні в матеріальному плані від чоловіків в Індії) – на це можуть піти місяці і навіть роки [1]. Якщо ж є діти, то в залежності від релігії, яку сповідує подружжя, їх можуть віддати матері (і як вона їх прогодує, якщо вона вже давно не працює – нікого не хвилює), або батьку (і чи дозволить він їй бачитися з ними – теж це питання).

Залишитися вдовою для індійки все рівно, що бути похованою живою. Тому індійські жінки досі спалюють себе в похоронних багаттях чоловіків. Обряд цей називається «саті». Згідно з легендою початок самоспалення поклала богиня Парваті, що з'явилася на землю в образі

Саті. Батькові Саті дуже не подобався чоловік дочки – бог Шива. Одного разу старий влаштував бенкет і запросив всіх богів, крім Шиви. Саті сприйняла це як образу коханого чоловіка. В знак протесту вона зійшла на вогнище. Після цього, щоб показати відданість чоловікам, дружини стали приносити себе в жертву вогню. Після похорону чоловіка дружина зобов'язана відмовитися від всіх задовольень. Вона спить на голій підлозі, харчується борошняної юшкою, всі свої дні проводить в молитвах. До неї відносяться як до прокаженою. Вона стає ізгоєм до кінця своїх днів. Щоб уникнути цієї скорботної долі, дружини пестять і плекають своїх чоловіків. Кожні п'ять років жінка здійснює обряд охорони чоловіка. Якщо він захворів, дружина постить. Чоловіка ніколи не називають по імені, так як вимовлене в слух ім'я укорочує життя чоловіка. Звертається до нього на Ви, омиває йому ноги, приймає їжу, тільки коли насититься чоловік. Чи не сідає в транспорті, якщо чоловік стоїть. Ніколи не йде поруч з ним, а трохи запізнюється. Одним словом, індійські жінки бережуть своїх чоловіків, як найбільший скорб життя.

Індія переживає один із найбільш успішних періодів у своїй тривалій історії. Тому там займаються створенням необхідних умов для гідного життя всіх громадян, незалежно від кастової, релігійної, расової належності та статі. Але як бачимо, індійська жінка з самого народження приречена на те, що родичі не зрадіють, дізнавшись, що на світ з'явилася дівчинка і лише будуть чекати заміжжя, як хоч якусь можливість гідного існування. Так, більшість жінок вийшовши заміж набувають сенсу в очах суспільства. Відтепер її життя – це безперервна турбота про чоловіка, сім'ї, головна мрія – народження синів, найстрашніший кошмар – смерть чоловік. В індійському суспільстві вважається, що жінка, це людина, яка була несправедливою в минулому житті, це погана карма.

Хоч Конституція Індії гарантує всім жінкам статус рівноправності і відсутності дискримінації, але в реальному житті жінки ще довго чекатимуть на зміни.

Список використаних джерел

1. Бэшем А. Чудо, которым была Индия А. Бэшем; [пер. с англ.]. – М.: Восточная литература, 2000.
2. Пандей Р. Б. Древнеиндийские домашние обряды (обычай) / Р. Б. Пандей; [пер. с англ. А. А. Вигасина]. – 2-е – М.: Висш. шк., 1990. – 319 с.
3. Юрлова Е. С. Индия. Кастовое насилие над женщинами / Е. С. Юрлова // Азия и Африка сегодня. – 2011.
4. Юрлова Е. С. Индия: касты и межкастовые отношения живут и изменяются / Е. С. Юрлова // Азия и Африка сегодня. – 2006.

Кац Юлія Вікторівна,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри
германської філології Сумського державного університету,
заступник директора ДМО з виховної роботи та гуманітарних питань.*

Лаш Ксенія Сергіївна,

студентка Сумського державного університету (м. Суми)

КУЛІНАРНІ ЗДОБУТКИ ТАНЗАНІЇ

***Анотація.** Стаття присвячена вивченню кулінарних традицій Танзанії як основного показника рівня культури та віддзеркалення історії держави.*

***Ключові слова:** кулінарні традиції, синтез, традиційна страва, екзотична страва.*

Об'єднана Республіка Танзанія – це мальовнича держава розташована на Сході Африканського континенту. Незважаючи на те, що це одна країна, частини Танзанії різняться між собою кліматом, ґрунтом, флорою, фауною, а також традиціями.

Танзанія відома своїми особливими етнічними групами, котрі здавна пам'ятають та дотримуються традицій своїх предків, зокрема кулінарних.

Це дослідження є актуальним зважаючи на ургентні тенденції до вивчення традицій країн світу та дослідження їхнього зв'язку з історією, а також на той факт, що туристи з різних країн відвідують цю республіку, адже вона вважається найкращим місцем для сафари, дайвінгу та курортного відпочинку, а кулінарні традиції танзанійських майстрів кулінарії вражають гурманів розмаїттям, надзвичайним смаком та екзотичністю [4].

Метою даної роботи є визначення особливостей кулінарного мистецтва в Об'єднаній Республіці Танзанії.

Об'єктом дослідження є традиції населення і племен Танзанії. Предметом є кулінарні традиції населення як віддзеркалення історії.

Танзанійський етикет досить відрізняється від Європейського. Першою відмінністю є руки. Танзанійці їдять лише руками, а саме лівою рукою, склавши три пальці. Праву руку вважають «нечистою», тому її не використовують під час прийому їжі. Ще однією особливістю є наявність на танзанійських столах молодих паростків гвоздики, які допомагають освіжити ротovu порожнину перед прийомом їжі та яскравіше розкрити смак кожної страви [1].

Кухня Танзанії є синтезом африканських, європейських, арабських країн та Персії. Кожна країна додала певні власні аспекти до кулінарного мистецтва цієї Африканської держави.

Вважаємо доцільним розглянути кожен вид страв окремо для більшої систематизації кулінарних традицій.

Танзанійці обожують м'ясо та всі страви з його використанням. Найпопулярнішими видами м'яса в Танзанії є дичина, козлятина, м'ясо птиці, буйвола, антилопи, крокодила, бородавочників та слонів через доступну ціну. Яловичина та свинина є менш вживаними через дещо високу ціну, тому їх використовують в їжу в основному на великі свята. Більш екзотичними є смажені терміти та сарана, які в основному вживаються місцевим населенням.

Святковою стравою в Танзанії вважається качка з рисом, потушена в молоці кокосового горіха, котра називається «даклінг-дар-ес-салам». Більш буденною та традиційною стравою звичайних танзанійців є печеня з м'яса страуса. Більш звичними для європейців є стейки та смажені курчата. Саме ці страви відображають вплив Британської колоніальної політики в Африці у минулому. Такі м'ясні страви як запечена дичина в тісті, смажена курка «ньяма-куку», курячий суп-пюре з зеленим горошком, тушене м'ясо з бананами «ньяма-на-ндізі», телятина з овочами та ковбаски-гриль з різних видів м'яса користуються неабияким попитом як серед місцевого населення так і серед туристів. Це пояснюється надзвичайним талантом танзанійських кухарів до створення надзвичайно смачних і, в той же час, екзотичних страв, які задовольняють навіть найвибагливіших гурманів.

Щоб замовити м'ясну страву в Танзанійському кафе чи ресторані, зовсім не обов'язково знати суахілі. Всі страви з м'ясом починаються зі слова «ньяма», тому замовлення страви не є надто складним.

Зазвичай м'ясо подається з гарніром. В Танзанії гарніром можуть слугувати зернова каша «угалі» (подається розсипчастою або у вигляді обсмажених кульок), кукурудза, бобові, коріння, смажена картопля та капуста [3]. Також у якості гарніру чи закуски можуть використовуватися банани. Танзанійські банани є несолодкими та дещо нагадують картоплю. Їх готують різними способами: протушування, запікання, тушкування в печі тощо.

Танзанія – морська країна, тому в приморських регіонах держави поширеними є морепродукти, наприклад, креветки, омари, восьминоги та риба. Ці продукти є основою для створення таких страв, як риба запечена в банановому листі або смажена та вугіллі, рагу з восьминогів, смажені креветки з лимоном, омари, устриці, мушлі, а також салат з морських водоростей. Звісно цей перелік не є повним, адже з таким розмаїттям морепродуктів, кількість можливих гастрономічних шедеврів є необмеженою.

На десерт в Танзанії подають тістечка з зернових, фруктів або меду, свіжі або зацукровані фрукти, а також млинці з різними начинками [2].

Важливим елементом Танзанійської кухні став мед, який став основою для приготування різних солодоців. Це пояснюється впливом Індії з боку Індійського океану. Саме Індія принесла соуси, спеції (особливо карі), плескачі з зернових, хліб «наан» або «чапаті» та млинці «самоса» в танзанійську культуру приготування їжі. «Чапаті» може використовуватися не лише як хліб, але й як десерт, якщо його загорнути та змастити медом чи джемом. Також серед танзанійських десертів важливе місце займають «маандазі», тобто тістечка з заварним кремом з бананів, фруктове морозиво, мигдально-кавовий десерт «халуа» а також пончики з різноманітними начинками.

Що стосується танзанійських напоїв, як корінний житель, так і турист мають величезний вибір як алкогольних, так і безалкогольних напоїв. Популярними в Танзанії є чай, кава, джин, коньягі (напій з папайї), лікери, пиво та вина. Слід зазначити традиційну рису танзанійців – вони ніколи не п'ють пиво з пляшки, лише зі склянки. Ще однією особливістю Танзанії є подача чаю з молоком та цукром, як заведено в Англії, що відображає ще один аспект культурологічного впливу Британської колонізації на подану країну [1]. Більша частина місцевого населення сповідує іслам, але незважаючи на це знайти алкогольні напої нескладно.

Основною проблемою Танзанії є вода. Природні води є настільки забрудненими, що її потрібно знезаражувати та кип'ятити перед вживанням. Єдиним безпечним джерелом води є супермаркети, котрі продають безпечну очищену та розливу у пляшки воду повністю придатну для вживання у «сирому» вигляді.

Танзанія – дивовижна країна, яка поєднує в собі не лише танзанійські та загалом африканські, а й європейські, азійські, індійські та арабські кулінарні традиції, що є прямим наслідком впливу історичних подій минулого та сучасних глобалізаційних процесів. Подібний симбіоз культур створює надзвичайний простір для фантазії для створення нових кулінарних шедеврів.

Список використаних джерел

1. Кухня Танзанії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://womanadvice.ru/kuhnya-tanzanii> (дата звернення 03.04.2017).
2. О Танзанії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://grand-dt.com.ua/tanzaniya/o-strane> (дата звернення 03.04.2017).
3. Танзанія [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://enjourney.ru/strany/tanzania/> (дата звернення 03.04.2017).
4. Танзанія [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.awaytravel.ru/страна/танзания> (дата звернення 03.04.2017).

Кац Юлія Вікторівна,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри ГФ,
заступник директора ДМО СумДУ (м. Суми)

Стрілько Анна Леонідівна,
студентка Сумського державного університету (м. Суми)

БАГАТОГРАННІСТЬ ІТАЛІЙСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті досліджуються особливості італійської культури, розглядаються різні аспекти, зокрема правила етикету, сімейні традиції, вподобання в їжі та одязі. Крім того, вивчається національний менталітет та аналізується його вплив на поведінку та ставлення до життя.

Ключові слова: італійський менталітет, етикет, сімейний уклад, кухня.

Метою даної статті є ознайомлення із культурою Італії для кращого розуміння цього народу та відповідно легшого та швидшого налагодження зв'язків із представниками досліджуваної країни. Об'єкт роботи – культура Італії. Предмет – дослідження впливу особливостей італійської культури на її носіїв. Актуальність роботи зумовлюється тенденціями, які спостерігаються у сучасному світі, а саме процесом глобалізації, що набирає все більшого розмаху, що відображається на міжнародній комунікації. Саме тому важливо вміти знаходити спільну мову з представниками різних національностей, щоб уникнути непорозуміння, які можуть виникнути внаслідок незнання особливостей певної культури. Італійську культуру вивчали такі науковці, як: Мартін Соллі, Казначєєва Тетяна, Фауст Таперджі, Наталія Землянська, Н. Розинка.

Італія – це країна, яка насамперед асоціюється із теплим кліматом, темпераментним емоційним населенням, в жилах якого тече гаряча кров, мовою, яка по праву має звання наймелодійнішої та, звісно ж, досить популярними стравами серед представників усіх національностей – піцою та пастою. Але цим багатюща культура мешканців Апеннінського півострова не обмежується. Вона багатогранна й охоплює усі сфери життя італійців. Перш за все збагачення культури Італії відбувалося завдяки тому, що «з давнини в Середземномор'ї проживали численні народності зі своїми звичаями та віросповіданням, їх співробітництво призвело до взаємопроникнення культур» [5].

Почнемо з правил етикету, які характерні для цього народу. Італійці багато уваги приділяють привітанню, яке супроводжується яскраво вираженою радістю на обличчі, потисканням рук та поцілунками в щокі,

що притаманні і для чоловіків. Простягання рук несе в собі певний підтекст – знак відсутності зброї. Здебільшого італійці називають одне одного «*caro, cara*» (дорогий, дорога) або «*bello, bella*» (милий, мила), що підкреслює їх відкритість та доброзичливість. Слово «*чао*» є універсальним як для привітання, так і для прощання. Також під час привітання кажуть «*buongiorno*» («добрий день») та «*buonasera*» («добрий вечір»). Існує три форми для звертання: «*tu*» (ти), «*voi*» (ви) та «*lei*» (Ви), остання для вираження ввічливості. Крім того, часто згадують не лише ім'я, а й титули. Незнайомців називають «*signora*» та «*signor*» (сеньйора та сеньйор). Італійці дуже ввічливі, тому повсюди можна почути слова «*grazie*» («дякую») та «*prego*» (будь ласка). А от вибачаються вони рідко, лише у тих випадках, коли справді відчувають вину. На думку італійців, «головне в житті – це стиль, який проявляється в радості життя, легкому ставленні до неї і демонструється оточуючим» [2, с. 228].

Не дивлячись на те, що гарячі італійці справляють враження легковажних та безтурботних людей, вони глибоко шанують сімейні традиції. Саме тому під час вечері за столом зазвичай збирається уся родина, іноді запрошуються родичі. Багато уваги приділяють дітям, їх пестять, оберігають, балують. Але в той же час із самого дитинства виховують самостійність, цілеспрямованість, мотивують, щоб підготувати до подальшого життя. В Італії не прийнято вихвалитися успіхами своїх дітей та жалітися на їх здоров'я, оскільки їм мешканці вірять у зурочення й намагаються захистити від нього свої нащадків.

Цікавими є стосунки між чоловіком та жінкою. Представники слабкої статі «абсолютно емансиповані й завжди чинять, як заманеться, але їм подобається вдавати з себе тихих, покірних, повністю підвладних чоловікам овечок» [4, с. 27]. Стосунки між партнерами засновані на паритеті. Але слід зауважити, що жінка ніколи не влаштує скандал на людях, вдома – будь ласка, але усі сварки мають бути не доступні для стороннього ока. Перечити чоловіку у громадському місці може лише мати або сестра.

Італійці дуже заботливо ставляться до створення сім'ї. Не рекомендується укладати шлюб в травні, так як всі знають, що в ньому є один нещасний день, але ніхто не знає який. Також не бажано одружуватися в п'ятницю, на противагу понеділку, що вважається найбільш везучим днем. Щоб у сім'ї швидше з'явилися діти, в кінці церемонії наречений повинен подарувати нареченій пшеничний колосок. Для того, щоб уникнути сварок із свекрухою, наречена вручає матері молодого оливкову гілку. До речі, традиція кидати букет нареченої походить саме з Італії. Спочатку букет складався з квітів апельсинового дерева, що символізували добробут та радість, а також швидке заміжжя. «Сучасний стан обрядовості відчув на собі негативний вплив процесів індустріалізації, урбанізації, секуляризації, науково-технічного прогресу» [3, с. 61]. Хоча переважна кількість обрядів продовжує існувати.

В Італії відсутній культ домашніх улюбленців, тварини мають практичне значення, собаки стережуть, коти ловлять мишей. Також вони слугують розвагою для дітей та своєрідним додатком до інтер'єру.

Значну роль у житті цієї нації відіграє дружба, але порівняно із сім'єю відходить на задній план. Справжня дружба зазвичай зароджується ще в дитинстві й зберігається аж до кінця. Коло близьких людей, як правило, стабільне й малодосяжне. Дружні зв'язки, які виникають в навчальному закладі чи на роботі більше схожі на ділові стосунки. До іноземців жителі Апеннінського півострова ставляться доброзичливо, адже знають, що чужинці не попросять їх влаштувати на роботу троюрідну сестру.

Цей темпераментний народ надзвичайно практичний, на його думку, все має приносити користь. Будинки в італійців невеличкою розміру, але дуже охайні. Кількість кімнат зазвичай зводиться до мінімуму. Спальня для гостей відсутня, адже зустрічі проводяться в громадських місцях, а будинок слугує для відпочинку. «Італійців не можна назвати любителями гулянь, найбільш популярні види відпочинку – вуличні свята з ярмарками та сімейні обіди в ресторанах» [1, с. 10]. Багато сімей мають будиночок на морі чи в горах. Сади призначені виключно для вирощування продуктів харчування, клумби вважаються завеликою розкішшю, адже земля для італійців є дуже цінною, що зумовлено географічним положенням. До речі, вправні італійці здатні зібрати великі урожаї овочів та фруктів з невеличкою клаптику землі.

Італійці своєрідно ставляться до одягу. Занадто фривольна манера одягатися засуджується. В шортах та футболці можуть навіть не пустити в готель чи магазин, що вже тут говорити про музеї та собори. Спортивні костюми вважаються атрибутом лише стадіонів. Осуд викликає також неохайний та невипрасуваний наряд. Дизайн варіюється від речей, що належать до високої моди, до етнічних костюмів. Як би ви не одяглися, головне пристойно, ви будете почувати себе комфортно.

Як відомо, італійці – любителі гарної їжі. Італійські страви явно не для бажаних схуднути, оскільки вони містять велику кількість калорій. Італійська кухня бере свій початок ще з Древньої Греції та Древнього Риму. Зараз найбільшою популярністю користуються різні сири (маскарпоне, моцарела, пармезан, рікота), макарони, вина, овочі та різноманітні приправи. Споживання їжі супроводжуються певними неофіційними правилами. Трапеза може тривати декілька годин. Прийом їжі поділяється на сніданок, обід та вечерю. Сніданок, як правило, ранній і складається з кави з молоком та різноманітних бутербродів. Обід починається з закусок, які включають копченості, овочі, рибу. Потім обов'язково подається паста з відповідним видом соусу. Що стосується гарячих страв, то це м'ясо з картоплею або овочами. Чільне місце у раціоні посідають морепродукти. Завершують обідню трапезу сиром, фруктами та десертами. Вечеря включає п'ять страв: легку та основну закуску, першу та основну гарячу страву, десерт із кавою. Італійці завжди дотримуються

етикету за столом. Існує навіть певна традиція поїдання спагеті. По-перше, перед початком трапези на коліна кладуть серветку, їдять страву тільки виделкою, беручи їх скраю тарілки невеличкими порціями, накручуючи на виделку по часовій стрілці, тримаючи при цьому столовий прибор горизонтально. Пасту ніколи не поєднують з хлібом. Залишки соусу на тарілці не прийнято вимочувати шматком хліба. Під час прийому їжі невічливо класти лікті на стіл, сьорбати, чавкати, говорити з повним ротом, нюхати та студити їжу. В Італії не влаштовують перекуси «на ходу». В Італії існує традиція сієсти – обідньої перерви, що триває три години з 13.00 по 16.00 та включає післяобідній сон. У цей час складно знайти відкриті магазини, установи, банки. Ознакою поганого тону вважається назначати протягом сієсти ділові зустрічі.

Італійська культура вирізняється багатогранністю, самобутністю, яскраво вираженими традиціями та звичаями, що проявляється у менталітеті та поведінці носіїв.

Список використаних джерел

1. Землянська Н. Італія в кишені. Путеводитель / Наталія Землянська. – Санкт-Петербург: Welcome, 2013. – 288 с.
2. Казначеева Т. А. Практический опыт межкультурной коммуникации: Италия / Татьяна Александровна Казначеева // Вестник Костромского государственного университета им. Н. А. Некрасова. Серия: Педагогика. Психология. Социальная работа. Ювенология. Социокинетика. – 2010. – №4. – С. 227–231.
3. Розинка Н. Різдво у звичаях та обрядах італійців / Наталія Розинка // етнічна історія народів Європи. – 2002. – №5. – С. 56–62.
4. Солли М. Эти страные итальянцы / Мартин Солли. – Москва: Эгмонт Россия Лтд., 1999. – 29 с.
5. Таперджи Ф. Итальянская культура: прошлое и современность [Электронный ресурс] / Фауст Таперджи – Режим доступа до ресурсу: <http://lib.icr.su/node/864>.

Кац Юлія Вікторівна,

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри ГФ,
заступник директора ДМО СумДУ*

Шевченко Світлана Володимирівна,

студентка Сумського державного університету (м. Суми)

КУЛІНАРНІ ТРАДИЦІЇ НІМЕЧЧИНИ

Анотація. Подана стаття присвячена дослідженню кулінарних традицій Німеччини як особливому засобу відображення культури та історії німецького народу.

Ключові слова: кулінарні традиції, свято, національна самобутність, німецька нація, традиційна страва.

Ні для кого не секрет, що кулінарні традиції країни є унікальним відзеркаленням національної самобутності будь-якого народу. Кожна нація може здивувати вражаючим різноманіттям кулінарних шедеврів. Німеччина – одна з тих країн, де ми можемо бути вражені не тільки способами приготування страв, але й історіями їх появи та традиціями їх споживання. Майже кожна страва є символом певного свята і невід’ємною частиною історії німецької нації, ключем до її розуміння, що і зумовлює актуальність поданого дослідження.

Мета поданого дослідження – дослідити особливості німецьких національних кулінарних традицій та історію їх появи. Об’єктом дослідження виступають національні традиції Німеччини як вияв історичної та культурної самобутності німецького народу. Предметом дослідження виступають кулінарні традиції як особливий засіб відображення національної культурної та історичної унікальності.

Поява та розвиток національних кулінарних традицій у Німеччині нерозривно пов’язані зі святковими традиціями. Майже чи не кожна традиційна страва є символом чи атрибутом певного свята, тому і розглядати їх потрібно у безпосередній єдності.

Звичайно, на першому місці серед найбільш «кулінарних» свят знаходиться Різдво. Можна перелічити цілу низку страв, які є характерними виключно для німецького різдвяного столу. Однією із найбільш популярних страв є так званий «Штоллен» (нім. Stollen або Christstollen). Штоллен є традиційною німецькою випічкою, яку вживали протягом Різдвяного посту, а тому тісто готували на воді та додавали рапсову олію. Своєю формою та кольором Штоллен нагадував загорнутого в пелюшки Христа. В письмових записках Штоллен згадується ще в 1329 р. як різдвяне підношення єпископу в Наумбурзі. Проте, звичайно, що смак такої випічки не подобався дворянству. В середині XV ст. саксонський курфюрст Ернст і його брат герцог Альбрехт звернулися до Папи Римського Миколи V з проханням скасувати заборону на використання вершкового масла, проте отримали відмову. Лише у 1491 р. папа Інокентій VIII дав згоду на заміну рапсової олії на вершкове масло під час приготуванні Штоллена, але з умовою «покаяння» у формі фінансової підтримки у будівництві Фрайберзького собору [1, с. 8]. Найбільш відомим німецьким Штолленом є дрезденський Штоллен, який починаючи з 1500 р. регулярно продається на величезному різдвяному ринку в Дрездені.

У 1730 році король Саксонії Август Сильний наказав спекти гігантський Штоллен вагою в 1,8 т. Цей Штоллен був блискучою кульмінацією придворного святкування, на яке були запрошені 20 000 гостей [5, с. 31]. У його приготуванні протягом тижня брало участь більше 100 чоловік. Штоллен випікався протягом 6 годин на спеціально

побудованій печі, а на свято його доставили на возі, запряженому вісьмома кіньми. Він був розділений на 24000 шматочків.

Ще одним різдвяним символом для німців є імбирне печиво (нім. Lebkuchen). Історія печива Lebkuchen-Schmidt досить незвичайна. У 1927 році Франц Шмідт з Тюрінгії дозволив своєму клієнту розплатитися залізничним вагоном, навантаженим печивом та іншої випічкою. Він відіслав їх своєму братові Отто в Нюрнберг, щоб той продав їх на ринку. Отто Шмідту прийшла в голову революційна ідея: створити незвичайні асорті з печива і рекламувати їх за допомогою буклетів, які він розіслав поштою потенційним покупцям. Таким чином, йому вдалося продати вагон з печивом в рекордні терміни. Окрилений успіхом, Отто Шмідт відкрив невелику пекарню в південній частині Нюрнберга, яка перетворилася на велику і відому фабрику з виробництва печива, цукерок і інших солодощів. Протягом всієї історії печива «Lebkuchen-Schmidt» величезна увага завжди приділялася їх якості. Щодня для виробництва печива відбираються найякісніші інгредієнти: свіжі лісові та волоські горіхи, запашний мед, справжній шоколад і добірне борошно. І зараз печиво випікається за старовинним секретним рецептом, а на фабриці підтримуються прекрасні традиції, які зародилися на початку минулого століття.

Основною ж стравою на німецькому різдвяному столі є фарширований гусак (нім. Weihnachtsgans). Вже з листопада німецькі фермери інтенсивно відгодовують птахів, щоб продати їх за вищу ціну. Птахів, які мають виконати таку «почесну місію», тримають у тисних вольєрах, адже вважається, що їх м'ясо ніжніше, ніж у тих птахів, які живуть на волі. Зазвичай, різдвяного гусака фарширують та запікають. Проте, майже кожна німецька родина може похвалитися своїм власним оригінальним рецептом.

Одними із найбільш популярних смаколиків німецького різдвяного ярмарку також виступають глінтвейн (нім. Glühwein або glühender Wein) та «вогнений зуб». Глінтвейн – це підігріте на відкритому вогні червоне вино з різноманітними спеціями, яке допомагає зігрітися навіть в лютий мороз [4, с. 71]. «Вогнений зуб» готують у великому чані, над ним встановлюють великий цукровий «зуб», просочений ромом, підпалюють його і, плавлячись, він стікає рідким полум'ям в пунш, де продовжує горіти.

У цілому новорічне меню збігається з різдвяним, але в кожній землі Німеччини є свої традиційні частування. Однією із особливих новорічних страв є пиріг Баумкухен (нім. Baumkuchen) – пиріг з листового тіста, випечений за особливою технологією так, що його зріз нагадує дерево з річними кільцями. Такий ефект дає особлива технологія випічки – дерев'яний валик умочують в рідке тісто, підрум'янюють, потім знову умочують в тісто і знову підрум'янюють і так кілька разів. Достеменно невідомо, хто першим винайшов Баумкухен, але вже в кухарський книзі

Марії-Софії Шельхаммер з Кіля, виданій в 1692 році, було опубліковано аж чотири його рецепти [5, с. 41].

Великдень для німецької нації, як і для всього християнського світу, є ще одним величезним релігійним святом. Не дивно, що традиційні великодні святкування не можливо уявити собі без відповідних кулінарних традицій. Однією із таких стародавніх традицій і є пиріг у формі ягняти (нім. Rührkuchen in Form von Lämmchen). Цей пиріг є символом вигнання ізраїльтян з Єгипту. Ягнячою кров'ю вигнанці позначали двері своїх осель, щоб Божий ангел смерті їх не чіпав. У християнстві кров ягняти – символ безневинно замученого Христа. Сьогодні символ перетворився на солодкі пироги, які випікають до Великодня [6, с. 17]. Біло-жовтий прапорець на ньому означає перемогу Христа над гріхом і смертю; червона стрічка на ший символізує кров, пролиту Христом з любові до людей, вона означає нове життя і тепло; дзвіночок нагадує про те, що Син Божий підкорився волі Отця Небесного, а біле покриті цукром ягня – символ сліпучого с'ява, яким був оточений Ісус при воскресінні.

Четвер перед Великоднем відомий як «Gründonnerstag», або «Зелений четвер». Існує звичай їсти продукти зеленого кольору, такі як супи з весняною зеленню, шпинат, цибулю-порей і петрушку, а також фаршировані яйця з особливим зеленим соусом (нім. Gefüllte Eier mit grüner Sauce).

Наступного дня, у Страсну п'ятницю, «Karfreitag», основна страва, як правило, рибна. Наприклад, зустрічається звичай їсти тріску, а також смаженого морського окуня (нім. gebraten Rotbarsch), філе минтая зі шпинатом (нім. Seelachsfilet auf Blattspinat) або рибу зі шавлем (нім. Fisch in Sauerampfer).

Окремо хочеться відзначити, що в даний час у Німеччині традиційність поступається змішаному стилю в кулінарії. На Великдень цілком можна приготувати тірамісу (в рецепті так і написано – «до Великодня»). А ще в німецькій кухні, як виявилось, часто з традиційним пирогом у формі ягняти їдять українські «пасочки». Їх називають по-різному: «Zagen», «Paskha» (сирна) або «Paska buns».

Проте, окрім традиційних святкових страв, існують у Німеччині і кулінарні традиції, без яких, здається, вона б втратила значну частину свого колориту. Такою всесвітньовідомою перлиною баварської кухні є баварські білі ковбаски (нім. Weißwurst). Одна з небагатьох страв, чия історія точна аж до дати і місця створення.

22 лютого 1857 року, втомлені і голодні після бурхливої Масниці (нім. Faschingsnacht) відвідувачі мюнхенської таверни «У Вічного Вогню» (нім. «Zum Ewigen Licht») з нетерпінням чекали замовлених для «підкріплення сил» сардельок-ковбасок. Власник закладу, Зепп Мозер, був у паніці – саме в цей момент виявилось, що запас баранячих кишок для ковбасок-сосисок добігає кінця. Мозер вирішив наповнити приготованим телячим фаршем свинячі кишки. Але такі ковбаски не можна було обсмажувати, оболонка могла не витримати, тому довелося просто

відварити їх у солоній воді. Ось так і народилися знамениті мюнхенські білі варені ковбаски. Відвідувачі таверни «У вічного вогню» були в захваті від нової страви, яка незабаром завоювала серця і шлунки не лише мюнхенців.

Білі ковбаски були і залишаються символом Мюнхена. Аж до середини 20-го століття білі ковбаски були привілеєм лише заможних городян. Ніжна телятина і навіть свинина були дуже дорогі, прості громадяни могли дозволити собі тільки невеликі сардельки з яловичини (нім. Stockwurst). І тільки з середини минулого століття білі ковбаски стали своєрідною стравою періоду Масниці, яка доступна всім. У 1957 році на Мюнхенському Конгресі, присвяченому 100-річчю білих ковбасок, учасники прийняли спеціальну «Резолюцію про білі ковбаски», зобов'язавшись дотримуватися чистоти рецепту, а також традиції приготування [6, с. 31].

Правильно приготовані «Вайсвурст» – це справжнє мистецтво. Проте, і їх поїдання німці перетворили у повноцінний ритуал. По-перше, традиційно їх їдять на сніданок, так званий «Бротцайт», до 10 години, по-друге, сама подача налаштовує на певну урочистість. Баварські ковбаски подають в невеликій каструльці, де вони недовго варилися в гарячій, не киплячій воді. Спеціальними щипцями їх викладають на тарілку. Народний спосіб – це поїдання їх прямо руками шляхом висмокування фаршу з оболонки і показово прицьмокуючи. А в ресторанах ковбаску розрізають уздовж і за допомогою ножа і виделки відокремлюють вміст від шкірки. Але найголовніше – це страви та напої, які подаються разом з ковбасками. До баварських ковбасок слід замовляти солодку медову гірчицю і, звичайно, пиво. Комбінувати їх з чим-небудь іншим вважається неприйнятним.

Таким чином, ознайомившись лише з незначною частиною кулінарних традицій Німеччини, можна з впевненістю зробити висновок, що традиційні страви є невід'ємною частиною німецької історії та культури. Німецька кухня є віддзеркаленням самобутності німецької нації, її унікальності та неповторності, а кулінарні вподобання німців – це невід'ємна частина їх національного характеру.

Список використаних джерел

1. Васильченко О. Федеративна Республіка Німеччина / О. Васильченко // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2010. – № 3. – С. 7–10.
2. Витлин Ж. Л. Neutiges Deutschland: учеб. для гуманитарных факультетов и вузов / Ж. Л. Витлин. – М.: Дрофа, 2008. – 320 с.
3. Лебедев В. Б. Знакомьтесь: Германия: Пособие по страноведению: Учеб. пособие для вузов / В. Б. Лебедев. – Москва: Высшая школа, 2000. – 287 с.
4. Мальцева Д. Г. Германия: страна и язык. Landeskunde durch die Sprache: Лингвострановедческий словарь / Д. Г. Мальцева. – 2-е изд., испр.

и доп. – М.: ООО Издательство «Русские словари»; ООО «Издательство Астрель»; ООО «Издательство АСТ», 2001. – 416 с.

5. Факти про Німеччину / ред.: Ж. Шаян; С. Гіле; пер. В. Шелест. – Франкфурт-на-Майні: Зоціететс-Ферлаг, 2008. – 192 с.

6. Lorig S. Was ist Deutschland? / S. Lorig. – Band 126. – Nürnberg : Tessloff Verlag, 2008. – 49 p.

Мережкіна Аліна Євгенівна,

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми),

(науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Н. О. Єрмакова)

МАРГІНАЛЬНІСТЬ ЯК ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Статтю присвячено розгляду передумов формування кримінально-маргінального типу особистості та особливостей кримінальної субкультури виправних закладів.

Ключові слова: трансформація культурних цінностей і норм, маргінальність, маргінальна особистість, кримінальна субкультура, маргінальність особистості засудженого.

Актуальність теми. Всебічне вивчення маргінальності як багатоаспектного соціокультурного і соціально-психологічного явища стає нагальним і сучасним у суспільствах, що зазнають активної трансформації, де в результаті проведення політичних, економічних, соціальних і культурних реформ розпадаються в минулому стабільні суспільні структури, система соціальних відносин і їх елементи: соціальні інститути, соціальні групи, що призводить до пограничного стану індивідів.

Стагнація у розвитку усталених соціальних відносин, що супроводжується руйнуванням соціально-економічних, ідеологічно-політичних, культурних і психологічних основ дійсності, пропагування анархічного стилю життя, невизначеність і фрустрованість суспільства є фундаментом для розвитку і функціонування явища масової маргіналізації. Це означає, що маргінальність є одним із основних атрибутів нового суспільства.

Засуджені, що відбувають покарання у місцях позбавлення волі, є сенситивною категорією населення, яка знаходиться на грані «всебічного поглинення» маргінальністю. Вчинений протиправний злочин є маргінальним вчинком, який переміщує особистість у групу зі специфічним соціальним статусом, що і зумовлює різкі зміни у соціальному становищі і психологічному стані людини.

Маргінальність особистості засудженого є проблемою мало дослідженою, але дуже актуальною, бо у зв'язку із трансформацією українського суспільно-економічного простору і орієнтацією на «спеціалізовані» цінності кримінальних субкультур збільшується і прошарок цієї категорії населення.

Аналіз актуальних досліджень. Вивченням проблеми маргінальності у соціологічному і соціально-психологічному контекстах займалися: Р. Парк, І. Попова, О. Ольшанський, П. Бурд'є, Е. Стоунквіст, Т. Парсонс, Р. Мертон та ін.

Серед сучасних українських науковців, які аналізують особливості прояву маргінальності в умовах сучасного українського суспільства, можна виділити А. Атояна, С. Головаху, С. Макєєва, В. Мандибуру, В. Муляра, Ю. Резніка, Е. Ходус, А. Цветкова, Е. Швачку та ін. Розробкою проблеми маргінальності особистості засудженого займалися такі вчені: В. Пирожков, В. Сорочан, Е. Мещерякова, Т. Бохан, А. Ларіонова, С. Гурін, О. Писарев та ін.

Мета статті: теоретичний аналіз проблеми маргінальності особистості засудженого у соціально-психологічному контексті.

Виклад основного тексту. Термін «маргінал» не має позитивного чи негативного смислового навантаження. Маргінальну особистість розглядають як:

- людину, що не сприйняла нові норми і цінності, культуру сучасного суспільства;
- людину, напрацювання якої будуть цінуватися у майбутньому, але не зрозумілі сучасному суспільству;
- індивіда, що знаходиться на межі різних культур, релігій, мов (це пов'язано із переїздом до інших країн, прийняттям іншої релігії і т. д.);
- людину, яка знаходиться у місцях позбавлення волі за вчинення протиправного діяння, тобто є членом кримінальної субкультури.

Згідно російському соціологу І. Поповій [2], маргінальність – стан груп і індивідів в таких умовах, які під впливом зовнішніх факторів, пов'язаних з соціально-економічними та соціокультурними перетвореннями в суспільстві, змушують людей змінювати своє соціальне становище і призводять до істотних змін або втрати колишнього статусу, а також соціальних зв'язків, соціального середовища, системи цінностей.

Відповідно до думки політолога і психолога О. Ольшанського [1], поняття маргінальності означає спільність рис мислення і поведінки тих представників соціальних підгруп, які з тих чи інших причин не в змозі інтегруватися в референтні спільноти.

Як ми бачимо, підходи до визначення маргінальності досить різнобічні, адже саме поняття вивчається різними науками – юриспруденцією, психологією, соціологією, філософією, культурологією, політологією, економікою та ін.

Виходячи із характеристик, що властиві маргінальній субкультурі – кримінальна субкультура є її частиною. Досліджуючи структуру і

функціонування кримінальних субкультур, вчені вивчають норми і правила поведінки, соціальну стратифікацію, цінності, мотиви, ідеї, переконання, ідеологію, характерологічні особливості, що властиві членам кримінального середовища.

В. В. Сорочан зазначає, що кримінальній субкультурі виправних закладів властиві такі особливості:

- 1) вона створюється стихійно;
- 2) мікрогрупи у кримінальній субкультурі взаємодіють один з одним по-різному (від дружби до прямої ворожнечі);
- 3) існує ієрархічна структура відносин і залежностей («система ролей і статусів»);
- 4) члени групи зазвичай спільно харчуються, ділять між собою отримані посылки, продукти, які куплені в кіоску;
- 5) для них характерне вибіркоче ставлення до «своїх» і «чужих»;
- 6) в групі діють свої цінності і орієнтири, має місце групова переконаність [3].

Виходячи зі складових, що описав автор, ми дійшли висновку, що у кримінально-маргінальній субкультурі вони мають дещо спільні основи, але трансформуються у відповідності із особливим кримінальним світобаченням. Передумовами формування кримінально-маргінального типу особистості засудженого є:

- 1) контроль над спілкуванням у групі і поза нею;
- 2) наявність специфічного жаргону – мови спілкування;
- 3) необхідність визнання «авторитету»;
- 4) повна трансформація ментального простору особистості у спеціалізований, спотворений простір «кримінальних термінів»;
- 5) визнання винятковості своєї групи;
- 6) наявність кастової системи у кримінальному оточенні, що визнають «кримінальний тип мислення», спотворене сприйняття світу, життя, цінностей.

Говорячи про входження особистості у кримінальну субкультуру, важливою є спільна спеціалізована мова, якою спілкуються між собою члени цієї групи. Використання кримінального жаргону є основою укорінення особистості у кримінальне суспільство. Побудова і формулювання всіх ідей спільною особливою мовою є основою трансформування розумових дій, ментальних здібностей у певний новий «кримінальний тип мислення», зниження здібностей до критичної оцінки навколишньої дійсності. Тобто, формування «кримінального типу мислення» є однією із характеристик маргіналізованої кримінальної субкультури.

Кримінальний світ може впливати на свідомість людей і сприйняття ними реальності, застосовуючи містичне маніпулювання, що проявляється у проголошенні себе головою кримінального світу – «авторитету», який може вирішувати усі справи, керувати діями, життями і поведінкою інших засуджених. Неформальний лідер і його прибічники можуть вирішити, що

вони повинні творити власні закони, впроваджувати їх і контролювати їх виконання. Це їх особлива місія, якою вони самі себе наділили. «Кримінальні авторитети» тримають в остраху нижчі касти стратифікації кримінальної субкультури.

Висновки. Отже, в наслідок трансформації українського суспільного простору створюються перспективні умови для маргінального конгломерату. В умовах анархії і психологічної невизначеності суспільства прояви маргінальності можуть мати як негативний, деструктивний характер, так і позитивний, розвивальний, стабілізуючий. Кримінальна субкультура є особливим типом маргінальної субкультури, адже засуджені, що знаходяться у місцях позбавлення волі, змінили своє соціальне положення у суспільстві, знаходяться під впливом нової, спеціальної культури, а отже володіють основними характеристиками маргінальності. Зростання кількості злочинців в перехідному українському суспільстві сприяє саме негативній маргіналізації особистості під впливом спотворених кримінальних норм і цінностей. Для запобігання негативної маргіналізації як у місцях позбавлення волі, так і в цілому в соціальному просторі, важлива, в першу чергу – соціальна політика держави по регуляції і контролю маргінальності суспільства, та зусилля особистості, перебудова Я-концепції, трансформація культурних цінностей і норм.

Список використаних джерел

1. Ольшанский О. В. Политическая психология / О. В. Ольшанский. – М.: 2002. – 310 с.
2. Попова И. П. Новые маргинальные группы в российском обществе (теоретические аспекты исследования) / И. П. Попова. – М.: Социологические исследования, 1999. – № 7. – С. 62–71.
3. Сорочан В. В. Юридическая психология / В. В. Сорочан. – М.: МИЭМП, 2010. – 245 с.

Оберемко Юлія Валеріївна,

студентка Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (м. Суми),
(науковий керівник: кандидат філософських наук,
доцент кафедри психології Л. Л. Дворніченко)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТОЛЕРАНТНОСТІ В РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ СВІТУ

Анотація. В статті аналізується розуміння поняття толерантності в різних культурах світу. Зазначається необхідність активного дослідження феномену у зв'язку процесами транс культурної взаємодії.

Ключові слова: толерантність, інтолерантність, буддизм, суфізм,

Дао де цзін.

Прискорення соціальних і культурних змін у сучасному світі створюють небачені можливості для розвитку гуманістичного потенціалу людини, але ті ж самі можливості здатні зруйнувати підвалини людського буття. Усе це змушує замислитись над призначенням людини у нових соціокультурних умовах та життєвих обставинах. Саме тому, в наш час, актуалізувалась проблема дослідження феномена толерантності вченими різних країн.

Феномен толерантності широко обговорюється одночасно в культурології, соціології, політології, економіці, психології, історії, педагогіці. Існує широкий діапазон розбіжностей у думках про те, що таке толерантність. Це обумовлено різними підходами при її вивченні і складністю самого феномена і на сьогоднішній день зумовлює її актуальність.

Найчастіше термін «толерантність» розглядається як синонім терпимості. Так «Новий тлумачний словник української мови» дає наступне трактування слова «толерантний»: це той, хто «поблажливий, терпимий до чийось думок, поглядів, вірувань тощо» [2, с. 65].

«Філософський енциклопедичний словник» розглядає «толерантність» як «ознаку впевненості у собі й усвідомлення надійності особистих позицій, ознаку відкритого для всіх ідейного впливу, який не боїться порівнянь з іншими поглядами й не уникає духовної конкуренції» [1, с. 65].

Багатозначне тлумачення поняття «толерантність» дає «Великий психологічний словник»: це – «установка ліберального прийняття моделей поведінки, переконань, цінностей іншого», нарешті «здатність витримувати стрес без серйозної шкоди для себе» [3, с. 166].

В різних культурах світу термін «толерантність» має свої особливості. Так, наприклад, в іспаномовних країнах його розуміють як здібність розуміти ідеї та думки, що відрізняються від власних. В французьких традиціях розуміють толерантність як ставлення, при якому допускається, що інші можуть думати чи діяти інакше, ніж ти сам. В англійській мові цей термін визначається як готовність бути терпимим, поблажливим, здатність без протесту сприймати іншу особистість або річ. Арабська культура найчастіше тлумачить толерантність як прощення, м'якість, милосердя, прихильність до інших, терпіння [1, с. 8].

Принцип толерантності для Сходу є традиційним і має прояви як індійської, так і в арабській культурах.

Давньоіндійської традиції толерантності є однією з особливо ретельно розроблених концепцій. Насамперед яскравим прикладом толерантності виступає буддизм, який має в своїй основі ідеї співчуття. Терпимість у буддизму, як і ряду інших індійських шкіл, заснована на розумінні єдності свідомості всіх істот, хто живе, і того, що Іншого, не

існує насправді. Це просто ілюзія, незнання. Ідея духовної єдності всіх живих істот формує культ співчуття (Каруни) і поваги до іншої думки. Слід зазначити, що терпіння і терпимість вважаються головними чеснотами в буддизмі і джайнізмі. Серед Бодхисаттв ідея толерантності найяскравіше властива Авалокітешваре, Будді Співчуття, Ченрезі, (Chenrezig).

Як зазначає Л. Б. Баева, ортодоксальна індійська школа прямує до толерантності через обґрунтування тотожності мирової і індивідуальної душі [1, с. 24].

Ще однією важливою школою Індії, яка яскраво виражає ідею толерантності і співчуття до всіх форм життя, є джайнізм. Незважаючи на те, що в джайнізмі затверджується не тотожність, а плюралізм джив (душ і живих істот), в ньому також обґрунтовується необхідність поваги до кожної з них. Шанобливе ставлення в джайнізмі проявляється не тільки щодо життя іншої живої істоти, але в розумінні шляху до звільнення від страждань, найважливішими елементами якого є «правильна віра», «правильне знання» і «правильна поведінка» [1, с. 25].

Щодо ісламської традиції, то слід зазначити, що ідеї толерантності розроблялись в суфізмі. Так вчителі-суфісти описували різні стадії розвитку особистості. На кожній стадії виховуються різні грані характеру учня. Отже існує окрема стадія розвитку яка має назву – терпіння і вдячність. На цьому етапі учень повинен зрозуміти, що терпіння є однією з головних чеснот, необхідною для того, щоб жити у теперішньому. Розвиток терпіння супроводжується почуттям вдячності за те, що людині надається час для духовного зростання [9, с. 607].

Тепер звернемося до вивчення китайської традиції. Релігійно-філософське вчення про Дао відрізняє, як і інші теорії Китаю, яскраво виражена практична спрямованість. Дотримання шляху світової гармонії - великому Дао в межі сприяє набуттю безсмертя (Сянь) або довголіття без смерті, яке і складає вищу мету численних духовних і фізичних практик. Однією з перших форм позначення ідеї толерантності, певною мірою, можна вважати даоський символ Тайцзи, гармонії «інь-ян». Існує припущення, що відоме зображення Тайцзи у вигляді так званої монади (темного і світлого зародків сполучених в колі символізуючи сили інь і ян) набуло поширення в VII-VIII ст. під впливом буддійських мандал [1, с. 27]. Протилежності, згідно китайської традиції – інь-ян – не протистоять один одному, а поєднуються, узгоджуються, взаємоперетворюються один в одного.

В Дао де цзін говориться: «той хто вміє ходити не залишає слідів. Той хто вміє говорити нікого не образить словом... Ось чому мудра людина завжди рятує людей і нікого не відкидає. Це має назву «прихована спадковість просвітлення». Тому добра людина – вчитель недобрій людині, а недобра – зброя добрій» [1, с. 25]. Доброта тут виступає заповненням її відсутності у недобрим людях. Одночасно порятунок добрих і недобрим

означає не їх прирівнювання, а саме порятунок, тобто прилучення до вищого Дао. Таким чином, культура Стародавнього Китаю дала світу найважливіші настанови, що дозволяють розглядати світ з позиції взаємного поваги і гармонії [1, с. 25].

В європейській традиції дослідження феномена толерантності як комплекс особистісних цінностей у психології було започатковано у працях Т. Адорно, Е. Фромма, Г. Олпорта. Так Т. Адорно розробляючи ідею «авторитарної особистості» вважав, що для формування авторитарної особистості важливими є такі риси, як нетерпимість і інтолерантність до інших [3, с. 75].

Важливою детермінантою становлення толерантності за Е. Фроммом є мотиваційна сфера особистості. Адже задоволення потреб особистості створює позитивний емоційний супровід, який виявляється у стилі життя і толерантному ставленні до інших. Толерантні та інтолерантні риси отримують широке висвітлення у теорії Г. Олпорта. Особистість, якій властивий значний розрив між уявленнями про «Я-ідеальне» та «Я-реальне», зазвичай є толерантною. В інтолерантній особистості «Я-ідеальне» та «Я-реальне» майже зіставляються. Толерантна особистість завжди розраховує на себе. Така людина намагається завжди бути незалежною від інших. Отже, в теорії Г. Олпорта толерантність описується як стійка риса особистості, що узгоджується з іншими мотиваційно-емоційними і соціально-психологічними характеристиками [3, с. 75].

Толерантність у контексті всебічного розвитку особистості розглядається у теорії самоактуалізації А. Маслоу. Він вважає, що толерантність, з одного боку, визначає гармонійні стосунки особистості з фізичним і соціальним світом, а з другого – слугує важливою детермінантою її психічного здоров'я. У контексті психології К. Роджерса толерантність особистості зіставляється з поняттям емпатії. Дане поняття вчений характеризує як «відсутність гордовитості», а також схильність надавати допомогу оточенню у вирішенні різних проблем без натиску та директиви [3, с. 76].

Дослідження толерантності у межах соціальної психології присвячені вивченню особливостей інтерперсональної взаємодії. Значна кількість цих досліджень торкається характеристик людини як цілісної особистості. Відомими серед таких досліджень є праці вітчизняної вченої В. В. Москаленко, яка вважає, що толерантність є неупередженістю в оцінці різноманітних подій, думок, зокрема, терпимість до особливостей людей, здатність забезпечувати комунікативну компетентність під час спілкування. Відповідно до цієї теорії, у структурі феномена толерантності особистості виділяється два компоненти: сенсуальний та диспозиційний. Сенсуальна толерантність пов'язана зі стійкістю особистості до впливів середовища, з послабленням реагування на якийсь несприятливий фактор, зокрема, негативні впливи суб'єктів міжособистісної діяльності за рахунок зниження чутливості. Образно кажучи, сенсуальна толерантність – це

черствість, стіна. Диспозиційна толерантність особистості розглядається та описується як позиція, настанова, світосприйняття. Вона проявляється на когнітивному, афективному і поведінковому рівнях людини.

На рівні крос культурної та етнічної психології проблеми толерантності розглядають Г. Солдатова, Л. Почубут, Н. Хрустольова. вчені піднімають питання толерантності як інструменту налагодження міжетнічних відносин, ворога ксенофобії і тероризму, показника національної ідентичності.

Отже, оскільки сучасне суспільство є суспільством ризику, нестійкості та хронічної багатомірної кризи поняття толерантності як міжетнічного, міжпартійного, гендерного, міжвікового явища виявляється надзвичайно актуальним. Толерантність як визнання права людини бути собою є єдиною можливістю збереження взаємозначущого співіснування. Тож слід пам'ятати, що толерантність це не тільки поняття, ідея чи образ, але перш за все практична поведінка, дія, вплив на оточуючий світ.

Список використаних джерел

1. Баева Л. Б. Толерантность: идеи, образы, персоналии [Текст]: монография / Л. В. Баева. – Астрахань: Издательский дом «Астраханский университет», 2009. – 217 с.
2. Бардиер Г. Л. Социальная природа толерантности: Автореф. дис... докт. психол. наук. – Санкт-Петербург. – 2007. – 45 с.
3. Бардиер Г. Л. Смысловые подходы к определению термина толерантность: [electronic sources]: http://www.antiracism.ru/doc/publ_089.doc.
4. Божок Н. Психологічний зміст поняття «фрустраційна толерантність» / Наталья Божок // Збірник статей «Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Київ-Кіровоград: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2009. – Том.10, Вип 13. – С. 84–95.
5. Великий психологічний словник / За ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зінченко. – М.: Прайм-Еврознак, 2003. – 672 с.
6. Кожухарь Г. С. Акмеологический и аксиологический подходы к проблеме толерантности в межличностном общении / Г. С. Кожухарь, 2005. – 444 с.
7. Москаленко В. В. Соціальна психологія. Підручник / В. В. Москаленко. – К.: Центр учбової літератури. – 2008. – 688 с.
8. На пути к толерантному сознанию / отв. ред. А. Г. Асмолов. – М.: Смысл, 2000. – 255 с.
9. Фрейдджер Р. Личность: теории, эксперименты, упражнения / Р. Фрейдджер, Д. Фредимер. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 864 с.

Пасько Катерина Миколаївна

кандидат філософських наук, доцент кафедри психології
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (м. Суми)

Рудько Людмила Ігорівна

студентка Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка (м. Суми)

ІНТЕРНЕТ-ЗАЛЕЖНІСТЬ ПІДЛІТКІВ ЯК СВІТОВА ПРОБЛЕМА

У статті аналізуються поняття «Інтернет-залежність». Розглянуто проблему використання широких можливостей мережі Інтернет у повсякденному житті підлітка. Представлено трирівневу модель АСЕ прагнення людей до застосування Інтернету К. Янг.

Ключові слова: Інтернет, Інтернет-залежність, підлітки.

На сьогоднішній день актуальність дослідження проблеми Інтернет-залежності підлітків стає все більш очевидною, що пов'язано зі збільшенням зростання кількості Інтернет-користувачів підліткового віку по всьому світу. Зі стрімким розвитком всесвітньої павутини феномен Інтернет-залежності постійно видозмінюється і вимагає подальшого вивчення, особливо фахівцями в галузі психології.

Зазначеному питанню присвячено чимало сучасних наукових праць, висвітлюється проблема надмірного користування мережею Інтернет (О. Арестова, Ю. Бабаєва, К. Боярова, А. Гольдберг, А. Жичкіна, М. Іванов,

О. Сміслова, Н. Чудова, К. Янг та ін.). Вивчені особливості психічних станів користувача комп'ютера (І. Белавіна, О. Дроздов та ін.). Проаналізовані проблеми Інтернет-залежності як різновиду адиктивної поведінки (Б. Браун, В. Лоскутов, М. Холл та ін.).

Провідні закордонні дослідники, такі як І. Гольдберг, Н. Спайра, К. Янг, відверто називають глобальну комп'ютеризацію приватного життя хворобою ХХІ століття. Вивчення даної проблеми викликало достатній інтерес у вітчизняних вчених (О. Доздов, Т. Карабіна та ін.), проте не було достатньо висвітлено проблему Інтернет-залежності серед користувачів підліткового віку.

Дослідження фахівців з психічного здоров'я щодо Інтернет-залежності почалися вже у 1996 році, але узгодженості щодо назви цього терміна, критеріїв та методів діагностування поки не досягнуто. Залежність від віртуального інформаційного середовища отримала назву Інтернет-залежність - «Internet Addiction Disorder» за Д. Гринфільдом [1, с. 179]. Застосовуються також найменування «залежність від Інтернету», або «Інтернет-адикція» (Internet Addiction Disorder, або IAD, Internet Behavior Dependency), а також «надлишкове / патологічне застосування Інтернету» (Internet Overuse, Pathological Internet Use).

За такої великої кількості найменувань, фахівці досить єдині у визначенні поведінкових характеристик, які могли б бути віднесені до цього феномену (або синдрому). Так, відзначається нездатність і активне небажання відволіктися, навіть на короткий час від перебування в Інтернеті, а вже тим більше припинити перебування; роздратування, що виникає при вимушених відволіканнях, і нав'язливі роздуми про Інтернет у такі періоди; прагнення проводити за роботою в Інтернеті все більше часу і нездатність спланувати час закінчення поточного сеансу перебування в мережі; прагнення витратити на забезпечення власного перебування в Інтернеті все більше грошей, не зупиняючись перед витрачанням припасених для інших цілей заощаджень або накопиченням боргів; готовність брехати друзям і членам сім'ї, зменшуючи тривалість і частоту перебування в Інтернеті: здатність і схильність забувати при перебуванні в мережі про домашні справи, навчання чи домашні обов'язки, важливі зустрічі, нехтуючи заняттями або розвитком власної особистості; прагнення і здатність звільнитися на час перебування в Інтернеті від раніше виниклих почуттів провини чи безпорадності, від станів тривоги або депресії, набуття відчуття емоційного підйому та своєрідної ейфорії; небажання приймати критику подібного образу життя з боку близьких або друзів; готовність миритися з руйнуванням сім'ї, втратою друзів і кола спілкування через постійне перебування в мережі Інтернет; нехтування власним здоров'ям і, зокрема, різке скорочення тривалості сну у зв'язку із систематичним перебуванням в Інтернеті в нічний час; уникання фізичної активності або прагнення скоротити її, що виправдовується необхідністю виконання термінових завдань, пов'язаних із застосуванням Інтернету; нехтування особистою гігієною через прагнення проводити весь без залишку «особистий» час, перебуваючи в Інтернеті; постійне «забування» про їжу, готовність задовольнятися випадковою і одноманітною їжею, що поглинається нерегулярно і не відриваючись від комп'ютера; зловживання кавою та іншими тонізуючими засобами; підбір, регулярний перегляд та вивчення спеціальної літератури щодо новинок Інтернету, обговорення їх з оточуючими [5, с. 361].

Найчастіше залежність від Інтернету розуміється максимально розширено – до неї включаються:

- а) обсесивна пристрасть до роботи з комп'ютером (до ігор, програмування або інших видів діяльності);
- б) компульсивна навігація за WWW, пошук у видалених базах даних;
- в) патологічна прихильність до опосередкованих Інтернетом азартних ігор, онлайн-аукціонів або електронних покупок;
- г) залежність від соціальних застосувань Інтернету, тобто від спілкування в чатах, групових іграх і телеконференціях, що може в результаті призвести до заміни наявних у реальному житті сім'ї і друзів віртуальними;

д) залежність від «киберсексу», тобто від порнографічних сайтів в Інтернеті, обговорення сексуальної тематики в чатах чи закритих групах «для дорослих» [3, с.123.].

Сучасні вчені, виділяють наступні види Інтернет -залежності у підлітків:

1. Хакерство – це створення системи захисту інформації, здійснення роботи з програмним забезпеченням, поширення програмних продуктів у мережі, які користувачі можуть безкоштовно копіювати і використовувати.

2. Комунікативна діяльність в Інтернеті – постійна потреба у спілкуванні через різні соціальні мережі.

3. Геймерство – найпоширеніша форма Інтернет-залежності. Інтернет багатий на різноманітні комп'ютерні ігри у вільному для користувача доступі. Переважання ігроманії пов'язано з цікавістю ігор, їх динамічністю, відсутністю необхідності особливих навичок у роботі на персональному комп'ютері [4, с 25].

Втеча до віртуальної залежності від Інтернету – стадіальний процес, як стверджує К. Янг: на першій стадії відбувається знайомство і зацікавленість Інтернетом і новими можливостями (engagement), на другій – Інтернет заміщує значущі сторони життя (substitution), на третій – можна говорити власне про втечу (escape): «Ви здійснюєте втечу з реального світу і свого життя, і ця втеча не дає вам зробити спроби що-небудь змінити у своєму реальному світі. Ви живете десь в іншому місці» [3, с. 123].

В Центрі онлайн-залежності, під керівництвом К. Янга, розроблена трирівнева модель, що пояснює прихильність багатьох людей до азартного застосування Інтернету (neladdiction.com / net_compulsions.hlm). Ця модель описується аббревіатурою ACE (Accessibility, Control, Excitement). Згідно моделі, залежність від Інтернету виникає через доступність (Accessibility) відповідних дій – магазини і Інтернет ігри завжди до послуг клієнтів, тобто не треба чекати їх відкриття і не потрібно залишати домівку для здійснення покупок (у тому числі аукціонних) або гри, причому результати зазвичай стають відомі досить швидко; в силу збереження контролю (Control) за власними діями і наслідками прийнятих рішень (користувачеві мережі Інтернет не потрібні посередники); в силу емоційного піднесення, збудження (Excitement) від результатів власних дій – можливих вигравів/програвів, отриманих доходів (в тому числі негативних), перемог чи поразок в аукціонах тощо. В даній моделі поєднані організаційно-технічний (A) та власне психологічні (C&E) моменти [9].

Виходячи з численних досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідників (Йоо, К. Кім В. Л. Малигін, А. А. Антоненко та ін.), можна констатувати, що найбільшому ризику піддаються діти підліткового віку, втягнуті до віртуального світу. Психологи констатують все більше їх занурення до Всесвітньої павутини, пояснюючи це відходом від проблем реальності або пошуком розваг [7]. Так, в рамках психоаналітичного

підходу, занурення у віртуальний світ розглядається як бажання уникнути труднощів і проблем [8, с. 119-121].

За статистикою, підлітки, які мають Інтернет-залежність, частіше за інших страждають від депресії, відчувають соціальні проблеми в школі і труднощі у навчанні, більше схильні до розвитку соматичних захворювань і ожиріння. Це результат бажання і потреби дітей виявляти свою незалежність від батьків; потребу в самореалізації та визнанні з боку однолітків, потребу в спілкуванні і любові. Проблеми у навчанні та фізичні нездужання пов'язані, в першу чергу, із труднощами раціонально розподіляти свій час, в результаті чого виникають складнощі у підготовці до занять. Крім того, тривале перебування в сидячому положенні за комп'ютером призводить до порушення зору, болі у спині, високої стомлюваності тощо [6].

Вивчаючи статистичні дані останніх досліджень, а також згадуючи сучасну соціальну дійсність, в якій всі ми перебуваємо, ми переконуємося, що використання Інтернету зросло з повсякденним життям підлітків і прийняло колосальні масштаби. Учні середніх і старших класів присвячують багато вільного часу завантаженню музики з Інтернету, завантаженню фотографій, ігор і спілкуванню з друзями в соціальних мережах (Facebook, Twitter, Viber, Skype, Instagram тощо).

Організація Об'єднаних Націй підготувала дослідження про залежності підлітків від Інтернету в Україні. Голова Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні Джованна Барберис, повідомила результати опитування, проведеного в 449 навчальних закладах серед учнів середніх шкіл у 2015 році (strana.ua.). У дослідженні взяли участь 6 674 респонденти. За даними проведеного дослідження, 47,3% підлітків мають помірну залежність, 3,4% опитаних мають сильну залежність, яка впливає на повсякденне життя, виконання домашніх завдань і обов'язків, відносини з близькими і спілкування з однолітками. Згідно з результатами опитування, 10% підлітків повідомили про сильну залежність від Інтернету, а половина респондентів – про залежності від онлайн - та азартних ігор. При цьому 8,4% опитаних підлітків не мають залежності від Інтернету, а 6,5% не користуються Інтернетом. У середньому, підлітки користуються Інтернетом протягом 2-3 годин у робочі дні, а у вихідні – протягом 4-5 годин [2].

Таким чином, проблема патологічного використання Інтернету серед підлітків стає все більш актуальною в наші дні. Питання про існування «захворювання», що називається Інтернет-залежністю, залишається невирішеним. Все більше підлітків виявляються не в змозі впоратися з проблемами і стресами, викликаними впливом реального світу, що в результаті сприяє їх відходу у віртуальний світ, який, у свою чергу, також може призводити до різного роду розладів та девіацій, що погіршують психологічний та фізичний стан здоров'я і негативно впливають на соціальне благополуччя особистості.

Список використаних джерел

1. Асмолов А. Г. Психологическая модель Интернет-зависимости личности / А. Г. Асмолов, Н. А. Цветкова, А. В. Цветков // Мир психологии. – 2004. – №1. – С. 179-193.
2. Более половины украинских подростков имеют зависимость от интернета – опрос. – [Электронный ресурс]. – URL: <http://ukrreal.info/ua/suspilstvo/125012-bolee-poloviny-ukrainskikh-podrostkov-imevut-zavisimost-ot-interneta-opros>
3. Войскунский А. Е. Актуальные проблемы зависимости от Интернета / А. Е. Войскунский // Психологический журнал. – 2004. – № 1. – С.123.
4. Войскунский А. Е. Исследования Интернета в психологии / А. Е. Войскунский, М. И. Семенов. – М. – Интернет и российское общество. – 2002. – 573 с.
5. Жилов В. С. Основные проблемы Интернет-зависимого поведения [Текст] / В. С. Жилов // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2008. – №54. – С. 361-365.
6. Интернет-зависимость [Электронный ресурс]. URL: <http://www.psvq.ru/internet-zavisimost/internet-zavisimost.html>
7. Компьютерная зависимость у подростков [Электронный ресурс]. URL: <http://womanadvice.ru/kompyuternaya-zavisimost-u-podrostkov>
8. Леонов Н. И. Образ «Я» интернет-зависимых интернет-независимых социальных агентов в виртуальном пространстве /Н.И. Леонов, Т.А. Наумова // Педагогическое образование в России. – 2013. – №4. – С. 119-121.
9. Янг К. С. Диагноз – Интернет-зависимость. / К. С. Янг. – М.: Мир Интернет, 2000. – №2. – С. 24 - 29.

Усик Дмитрий Борисович,

кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренко (г. Сумы)

**МОРАЛЬНО-ЭТИЧЕСКИЕ ПРИНЦИПЫ, СФОРМУЛИРОВАННЫЕ
В ПРОИЗВЕДЕНИИ САПАРМУРАТА ТУРКМЕНБАШИ
«РУХНАМА»**

Аннотация. В статье рассматриваются понятия «мораль», моральность, социальная функция морали, основы формирования норм морали. Представлены морально-этические принципы туркменского народа. Произведен анализ формирования моральных ценностей и моральных требований.

Ключевые слова: мораль, моральность, морально-этические принципы, моральные ценности, социальная функция морали, моральные требования.

Религиозные системы со времен своего возникновения представляли определенные морально-этические принципы и являлись исторически первыми регуляторами общественного поведения. И в современном мире некоторые из них удерживают лидирующую позицию в определении моральных ценностей. В некоторых государствах морально-этические нормы закреплены и в религии, и в правовой системе, и олицетворены в политической воле тоталитарных лидеров. Таким примером, с нашей точки зрения, является книга Сапармурата «Туркменбаши» Ниязова – «Рухнама».

Наша статья является попыткой анализа степени проникновения этнических традиций туркменского народа, религиозных норм ислама и политических задач авторитарного правления в морально-этические принципы, изложенные С. Туркменбаши в произведении «Рухнама».

Вся «Рухнама» пронизана духом ислама. Первые слова этой книги: «С именем Великого Аллаха» [5, с. 9]. Поэтому моральные ценности ислама целиком отображены в этом произведении.

Если рассматривать канонические нормы, которые базируются на принципах Корана, регулирующие религиозную, политическую и социальную жизнь мусульманина, то можно сделать следующие выводы. Все поступки человека классифицируются за пятью правовыми категориями: 1) то, которое считается абсолютной обязанностью (фард) – предусматривается награда за выполнение или наказание за невыполнение; 2) поступки, достойные похвалы и награды (мустаххаб) – предусматривается награда, но невыполнение не карается; 3) разрешены поступки (джаиз, мубах), маловажные с точки зрения закона; 4) поступки, стоящие выговора (макрух), которые не одобряются, но и не караются; 5) запрещенные поступки (харам), за которые требуется наказание.

Кроме того, существуют еще пять столбов поведения, которые регулируют жизнь мусульман. Вот некоторые из них – благотворительность (закят) – обязанность отдавать часть своего дохода и стоимости имущества, паломничество (хадж) – раз в жизни каждый мусульманин должен осуществить путешествие в Мекку, если у него будет такая возможность. Это путешествие помогает им спастись.

«Золотое правило», или этику взаимности, можно найти в священных писаниях почти всех религий. В большинстве случаев это самый короткий и самый главный этический принцип. В исламе этот принцип звучит следующим образом: «Никто из вас не верующий, пока он не полюбит своего брата как самого себя» Сорок хадисов ан-Навави 13 [2]

Туркменбаши тоже выносит священный постулат «волею Аллаха», который завещал пророк Нух (Ной), суть которого есть нравственная чистота. Постулат гласит: «Юношам – честь, девушкам – стыд, почтенным старцам и пожилым женщинам – ум, рассудок, серьезность, молодым

женщинам – воспитанность» [5, с. 10]. Туркмены воспитывались в духе строжайшего соблюдения этих заповедей.

Следуя заветам своего пророка, туркмены ввели следующие заповеди:

Заповедь первая: уважайте старших.

Заповедь вторая: любите младших.

Заповедь третья: почитайте родителей.

Заповедь четвертая: красиво и опрятно одевайтесь.

Заповедь пятая: храните в доме только то, что заработано своим трудом.

Заповедь шестая: украшайте свое жилище правильно, приятно для взора, содержите его в опрятности и чистоте.

Заповедь седьмая: защищайте свой дом, домашних, соседей и близких.

Заповедь восьмая: храните вдохновение, поддерживайте силу духа.

Заповедь девятая: наряжайте девушек и невесток.

В «Рухнаме» Туркменбаши описывает, как в процессе совместной деятельности люди понимали необходимость согласовывать свои действия. И с началом формирования сознания и возникновением языка в этом согласовании большую роль играет обмен информацией в вербальной форме. «Эпоха освящения Слова и ее величества Книги даровала людям писание [...] началась эра почитания Слова – Разума» [5, с. 24–25]. Необходимым условием нормального процесса жизни и развития, деятельности людей становится соответствие слова и поступка – так возникает предмет моральной деятельности, ценностная предметность которого заключается в том, что слово может давать истинную информацию и отвечать делу. Возникает моральная ценность, которая фиксируется группой понятий: «честность, верность слову», и др. Эти ценностные понятия чрезвычайно полифункциональные, они используются и как определение качеств человека, и как моральные требования, и как принцип поведения. Возможность в слове передать истинную информацию и становится объективной основой моральной ценности, которая приобретает законченный вид в оценке, в понятии.

На примере нормы, которая требует выполнять добровольно принятые на себя обязательства, Туркменбаши показывает, что мысль о нерушимости договора возникает абсолютно стихийно и закрепляется с помощью практического отбора в качестве какой-то нерушимой и безусловной необходимости. Действительная логика формирования морального требования такова, что ценное, полезное как общественное свойство предмета, как ценностная предметность предшествует должному, хотя оно и приобретает вид безусловного и самодостаточного требования.

Таким образом, возникает мораль, под которой мы понимаем типовые, относительно стойкие формы поведения, которые сложились в той или другой конкретной социальной среде. В морали оказывается

именно тот уровень нравственности, который исторически свойственный определенной исторической эпохе.

В современном философском понимании мораль – это форма общественного сознания, совокупность принципов, правил, норм, которыми люди руководствуются в своем поведении [4].

Эти нормы являются выражением определенных реальных отношений людей друг к другу и к разнообразным формам человеческого сообщества: к семье, группе, классу, нации, общества вообще.

Социальная функция морали заключается в том, чтобы способствовать сохранению и укреплению существующих общественных отношений или способствовать их уничтожению - путем морального одобрения или осуждения определенных поступков и общественных порядков [1].

Основой формирования норм морали является социальная практика, те отношения, которыми люди связаны друг с другом.

Практически поведенческая сторона морали, или сфера сущего, рассматривается в «Рухнаме» с помощью понятия «нравы». В общественной практике им принадлежит главная роль. Потому что именно в нравах кристаллизуется ценностное содержание морали, именно в них утверждаются нравственность или аморальность как качества социальной жизни. Их отличительным признаком является то, что общественным мнением они воспринимаются как правильные, нормальные и естественные формы поведения и редко становятся предметом моральной оценки со стороны повседневного морального сознания. В нравах находит выражение само тот уровень нравственности, который был определен как исторически необходимый.

Во многом чертах нравы, представленные Туркменбаши близки к обычаям, но рассматривать их как тождественные нельзя. Как показывал О. Г. Дробницкий [3], нравы формируются путем превращения нормы в стереотип массового поведения, а обычай формируется самой практикой массового действия. В то же время обычаи и нравы имеют много общего: они являются реальными нормами массового поведения, ценностью, реализованной в жизнедеятельности социума.

Заслугой Туркменбаши является то, что воспитание нравственной личности он возводит ранг государственных задач. «Высшая цель нашего государства – воспитать духовно зрелую, гармонично развитую, имеющую высокие цели и устремления высоконравственную личность, которая по праву могла бы стать прообразом человека будущего» [5, с. 305].

В главе «Духовный мир туркмен» рассказывается о духовном мире, основу которого составляет вера в себя, надежда на лучшее, добро, сострадание, великодушие и гуманность, любовь к своему народу и родной земле, стремление к единению с нацией.

Высоко оценивается и такое качество как дружба. «Если у тебя нет брата, в том нет твоей вины, если у тебя нет друга, в том нет вины Бога» [5, с. 303].

Любовь к Родине Туркменбаши выносит главным условием закалки духа человека. После любви к Родине, основной является любовь к родителям. «У отца есть право Бога» [5, с. 313]. Жизнь человека проходит в трёх цитаделях – Родина, родительский дом и свой дом, который построен для себя и для своей избранницы.

От любви и заботы о родителях – к любви и заботе о детях проходит мысль о преемственности поколений и перерождении отцов в своих детях.

Молодым людям Рухнама напоминает о воспитании и образовании как об основных условиях формирования личности.

В вопросах семейного воспитания С.Туркменбаши высказывает мысль о главенствующей роли женщины – жены в семейном счастье. «Женщина – Бог в любом доме» [5, с. 378]. Но здесь очень хорошо прослеживается принятое в исламе двойственное отношение к женщине. Если женщина рассматривается как хранительница домашнего очага, как хозяйка, как мать – то ей отдается должное внимание и уважение. А если права и обязанности женщины сравниваются с мужскими, то здесь ее место намного ниже в иерархической структуре семьи, чем мужские.

И завершающим аккордом своего повествования автор выносит такую категорию как свобода, которая, по его мнению, является главной ценностью туркменского народа. Показывая историческое развитие свободного туркменского народа, он акцентирует внимание на том, что на данный этап единственной силой, способной объединить людей, поддерживать, сплачивать их является государство, его национальные традиции и приоритеты.

Здесь следует заметить, что личная свобода не присуща даже главе государства. Он не может предоставить выбора в поведении, а просто превращает нормы в стереотипы поведения. И с этой точки зрения, «Рухнама» является новым инструментом формирования стереотипных форм поведения в императивной форме.

В заключение своей статьи хочется заметить, что своей книгой С. Туркменбаши пытается выполнить функциональную нагрузку макросреды. То есть он своим произведением реализует несколько функций: креативную – нормотворчество; аккумулирующую – накопление и хранение запаса моральных императивов; транслирующую – передача норм на нижние уровни («вертикаль» социального пространства) и последующим поколениям («горизонталь» социального времени), а также функцию реализации – осуществление в широкой социальной практике доминирующих нравственных норм.

Список использованных источников

1. Вардомацкий А. П. Моральная регуляция поведения личности / А. П. Вардомацкий. – Минск: Наука и техника, 1987. – 126 с.
2. Всемирное писание: Сравнительная антология священных текстов: Пер. с англ.- М.: Республика, 1995. – 592 с.

3. Дробницький О. Г. Поняття морали. Исторически-критический очерк / О. Г. Дробницкий. – М.: Наука, 1974. – 388 с.

4. Новейший философский словарь. Под ред. Кондрашова В. А. – М.: Феникс, 2005. – 668 с.

5. Туркменбаши С. Рухнама. – Ашхабад, 2002. – 416 с.

Шулік Світлана Михайлівна,

студентка Сумського державного університету (м. Суми)

Пачакама Кабезас Елвіс Девід,

студент медичного інституту Сумського державного університету (Еквадор)

ВЕСІЛЬНІ ТРАДИЦІЇ НАРОДІВ СВІТУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню весільних традицій та обрядів народів світу. Проаналізувавши дану, тему було з'ясовано, що на нашій планеті існує незліченна кількість цікавих та незвичайних традицій, що стосуються весільної церемонії.

Ключові слова: весільні обряди та традиції, культура народів світу, наречена та наречений, церемонія, укладання шлюбу.

Скільки людей – стільки й думок, скільки народів – стільки й традицій. Що й казати про окремі національності, якщо у двох містечках на відстані кількох кілометрів, панують власні правила проведення різноманітних святкувань. У світі тисячі заручених пар, які готують своє весілля відповідно до традицій своєї країни чи свого народу. Розглянемо деякі з них.

Європейські весільні традиції:

Англія. В Англії на весілля наречена одягає білу сукню, що символізує чистоту, а наречений – весільний костюм. Весілля часто супроводжується весільним прийомом, що у деяких регіонах Англії більш відомо як «Весільний сніданок». Згідно з західними традиціями молоду пару на святкуванні вітають тостами бажаючи щасливого подружнього життя, молодята разом розрізають їхній весільний торт та танцюють перший весільний танець. Наприкінці свята, по традиції, наречена кидає незаміжнім дівчатам свій букет і вважається, що та хто його впіймає вийде заміж наступною. Дуже схоже на сучасне українське весілля, чи не так?

Також у англійців є цікава Вікторіанська традиція: наречена до весілля одягає або ж зберігає у себе «щось старе, щось нове, щось позичене та щось блакитне». Вважається, що це на добру вдачу [2, с. 27].

Ірландія. Готуючись до церемонії наречена самостійно робить собі зачіску, по-особливому укладає волосся – ніби сама собі прокладає дорогу та шлях у щасливе майбутнє. За повір'ям, це ще зміцнює її та дає

додаткової жіночої сили. А от медовий місяць молодятам прийнято проводити подалі від міста, де-небудь в тихій місцині.

Німеччина. Напередодні весілля у нареченої збираються друзі, які розбивають об поріг будинку тарілку, закликаючи подругу на удачу в житті. Наречена вимітає все до останнього осколка, в надії на те, що це було останнє, що розбилося в її житті. А після вінчання в церкві свідок викрадає молоду, відводить її в паб та пригощає пивом в очікуванні нареченого. Наречений знаходить і оплачує рахунок в пивній.

Італія. У деяких частинах Італії відома така традиція як спів Серенади. У день весілля наречений, його друзі та сім'я приходять до нареченої та чекають поки вона до них вийде, розважаючи себе у цей час співами та танцями. Як тільки молода до них спускається її коханий співає їй серенаду, щоб її звабити, коли пісню доспівають, дійство закінчується. В італійському весіллі дуже важливе значення має зелений колір. В Італії традиція «чогось блакитного» замінена на «щось зелене». Цей колір приносить добру вдачу одруженій парі. Фата та дружки нареченої також мають важливе значення на італійському весіллі. Ця традиція походить зі Стародавнього Риму, коли фата використовувалась, щоб заховати наречену від злих духів, які могли викрасти її, а дружки нареченої носили схоже вбрання, щоб збити з пантелику цих злих духів [1, с. 97].

Весільні традиції Азії:

Китай. Традиційне китайське весілля проходить у вигляді ритуальної церемонії. Дуже часто це шлюб за домовленістю між сім'ями. Під час весільної церемонії група музикантів з гонгами та музичними інструментами з подвійною тростиною разом з парадом нареченої ідуть до будинку нареченого. Таку ж музику грають і на самому бенкеті. В деяких регіонах Китаю, є традиція Чайної церемонії. Також, у сучасності, наречені разом ідуть до фотостудії, щоб зробити фото на різних фонах.

Індія. Всіх із дитинства навчають любити та шанувати природу. Ось у Індії звичайним ділом вважається одружитись із деревом. Справа в тому, що молодші брати не можуть влаштувати весілля швидше за старшого, якщо він не бажає або не може з певних причин. Тому, брат вінчається із деревом, яке після церемонії зрубають, а новоспечений вдівець спокійно продовжує своє вільне життя.

Філіппіни. Наречений зазвичай одягає Баронг Тагалог (традиційна чоловіча весільна сорочка, зроблена з легкої біло-прозорої тканини, яка вдягається поверх основної звичайної білої сорочки). Весілля у Філіппінах – це церемонія, яка проводиться у церкві. Наречений приїздить туди з рідними на годину раніше та чекає там на наречену. Використовуються наступні предмети для обряду: свічки, обручки, стрічка, фата та так звані «монети єдності». Існує прикмета, що якщо обручка під час церемонії впаде на землю, то це принесе нещастя, тому дитина, яка тримає обручки повинна бути дуже уважною. Після обміну обручками молодий передає своїй дружині «монети єдності» (емність в якій знаходиться 13 шматочків

золота та срібні монети) як символ достатку. Під час церемонії обручки та «монети єдності» благословляються священником [4, с. 120].

Японія. У відповідності до традицій народу цієї країни, наречена протягом весільного вечора повинна змінити хоча б три вбрання: національне біле кімоно, червоне кімоно, типовий європейський наряд. На голові у нареченої може бути косинка трикутної форми, щоб заховати «роги ревності», що наявні у кожній представниці прекрасної половини людства.

Нова Зеландія. Молодята обов'язково одягають національні маорійські мантиї і традиційні нефритові намиста. На урочистій церемонії музичний ансамбль виконує пісні і традиційний маорійський танець, під час якого остров'яни повинні торкатися одне одного носами в честь поваги і довіри. Після церемонії одруження нареченого, за маорійським звичаєм, посвячують в старійшини племені.

Венесуела. Щоб одружитися, наречений має запитати дозволу на весілля у хресного батька нареченої, хресний повинен благословити молодих на щасливе сімейне життя. Перерва між церемонією укладення цивільного шлюбу і вінчанням становить два тижні. І якраз останній тиждень проходить бурхливо та яскраво, завершуючись, власне, самим весільним вечором. В кінці вечора молодята повинні непомітно втекти, якщо їх ніхто не помітить – попереду у них щасливе життя! А якщо помітять, то будемо надіятися, що це всього звичай [2, с. 125].

Балі. Весільна церемонія на цьому індонезійському острові стала серед усіх молодят світу модним заходом, і зрозуміло, чому. Вважається, якщо укласти традиційний шлюб на цьому райському острові, то він буде щасливим і довгим. Крім того, балійська церемонія проходить дуже ефектно: куряться пахощі, приносяться квіткові пожертвування тисячам місцевих богів, а на молодих надіті приголомшливої краси костюми, прикрашені золотою вишивкою, намотаною в кілька шарів.

Наречені до місця весільної церемонії їдуть на золотій кареті, а більш заможні приїжджають на пишних слонах. Музика, танці, квіти, традиційні балійські частування дозволяють відчути себе в гармонії з древніми острівними божествами.

Весілля у Африканських країнах:

Нігерія. Перед весіллям дівчатам прийнято набрати вагу, вони поправляються, бо інакше від неї відмовиться наречений і його рідня.

Несолодко доводиться й нареченому в Нігерії. Зовсім не прибиранням території перевіряють готовність до труднощів життя в цій країні. Для нареченого влаштовують вельми хворобливий випробування, під час якого родичі майбутньої дружини накидаються на нього з палицями і буквально б'ють.

Єгипет. Ця африканська країна є батьківщиною традиційного шлюбу. Стародавні єгиптяни були першим народом, який запропонував світу узаконити зв'язок між жінкою і чоловіком. Шлюбний контракт теж з'явився вперше в Єгипті – в ньому детально вказувалися обов'язки

чоловіка і дружини. Весільні обряди народів Єгипту своїм корінням сягають у мусульманство, в якому чоловік має право мати чотири дружини, але обов'язково повинен усіх забезпечити. Не всі сучасні єгиптяни-чоловіки можуть дозволити собі більше однієї дружини [3, с. 87].

А один з найдивовижніших весільних звичаїв існує в Чечні. Мало того, що чоловіки і жінки сидять за святковим столом окремо, так нареченій ще й доводиться стояти в кутку. Причому все свято. А замість традиційних для нас привітань гості періодично вимагають, щоб дівчина принесла води. Потім з принесеної чаші гість відпиває і кидає туди монети. Так уже жінку готують підкорятися своєму чоловікові.

Звичайно, деякі обряди викликають занадто суперечливі почуття, проте всі вони були створені лише для того, щоб допомогти молодій сім'ї влаштувати своє життя у такому великому та сповненому несподіванок світі. Не нам судити наших предків, але кожен має можливість покласти початок новій традиції у власній домівці. Хтосьна, можливо через кількадесяти років і сучасні обряди здаватимуться дивакуватими новим поколінням.

Список використаних джерел

1. Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура: Навчальний посібник / М. В. Кордон. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 579 с.
2. Культурологія: Учеб. пособие для студ. вуз. / Под ред. Г.В.Драча. – Ростов-на-Дону: ФЕНИКС, 1998. – 572 с.
3. Левчук Л. Т. Історія світової культури / Л. Т. Левчук, В. С. Гриценко. – К.: 2003. – 323 с.
4. Полікарпов В. С. Лекції з історії світової культури / В. С. Полікарпов. – К.: Знання, 2006. – 359 с.

Шумило Ірина Миколаївна,

студентка Сумського державного університету (м. Суми),

Михайлова Юлія Володимирівна,

*начальник відділу з організаційно-навчальних питань
ДМО СумДУ (м. Суми)*

ВІДОМІ ТРАДИЦІЇ ЖИТЕЛІВ АНГЛІЇ

Анотація. Майже в кожній нації є своя репутація. Традиції в Англії - це горезвісні три кити, на яких тримається земля. До деяких аспектів життя англійці ставляться з особливою повагою.

Ключові слова: Великобританія, повага, традиція, дім, дозвілля.

Кожна країна і кожна нація мають свої традиції і свої звичаї, тому дана тема ніколи не втратить своєї актуальності. Не можна говорити про Англію, не говорячи про її традиції і звичаї, які і є об'єктом нашого

дослідження. Мета – виокремити специфічні риси та традиції, що притаманні саме жителям Великобританії, та описати їх.

Англіїці пишуться своїми традиціями і всіляко підтримують їх. Англіїці – домосіди. «Немає місця кращого, ніж дім», – говорять вони. Коли вони не працюють, вони люблять проводити вихідні дні вдома з родиною. Англіїці дуже люблять каміни, тому багато хто з них віддає перевагу відкритому вогню над центральним опаленням. Вони люблять жити в невеликих будинках з маленьким садом [3]. Люди в усьому світі знають прислів'я: «Будинок англійця – його фортеця». Облаштування власного будинку й саду – найпоширеніша захоплення англійців. Весь свій вільний час вони приділяють поліпшенню і подальшому прикраси житла (приблизно так само йде справа з автомобілем) і саду під вікнами вітальні. Жителі Англії майже весь вільний час використовують для нескінченного і безперервного «поліпшення» та облаштування своїх будинків, без чого жоден будинок не може бути визнаний по-справжньому хорошим.

Англіїці постійно вовтузяться як зовні, так і всередині будинку, встановлюючи електронну охорону та душові кабінки, майструючи вбудовані меблі або що-небудь ще [4].

Варто англійцю почати роботу в саду, і відбувається щось неймовірне: на якийсь час він повністю втрачає весь свій практицизм і забуває про всі інші пристрасті. Ймовірно, саме тому англійці вважають за краще жити у власних будинках. Вони займаються виключно ландшафтом – у мріях їм бачаться безкраї простори, покриті плантаціями екзотичних квітів і чагарників.

Журнали та книги з садівництва успішно пропагують ідею про те, що будь-яка людина може розводити будь-які рослини. І дійсно в тропічному теплі оранжерей і теплиць чудово себе почувають саджанці та зрізані екзотичні квіти. Всі ці чудеса англійці примудряються творити навіть на невеликих ділянках землі: крихітний садок або просто ящик під вікном стає в уяві англійця його особистим національним парком.

Говорять, що англійці дотримуються традицій навіть у їжі. Вівсяна каша – страва, яку вони дуже люблять. Багато хто з них їдять вівсянку з молоком і цукром на сніданок. А от шотландці, приміром, ніколи не кладуть цукор у вівсяну кашу, вони завжди кладуть туди сіль. Між іншим, снідають в Англії між сьомою і дев'ятою годинами. Потім, між дванадцятою і другою годинами, настає час ланчу. У деяких англійських будинках ланч – найбільший прийом їжі за день, – вони їдять м'ясо чи рибу, овочі, фрукти чи пудинг. Удень, у «час чаю», англійці люблять випити чашечку чаю з молоком. Деякі англійці обідають пізно ввечері. На обід вони їдять суп, м'ясо чи рибу, овочі, пудинг чи фрукти. На вечерю в них звичайно склянка молока і тістечко чи чашечка чаю з бутербродом. Англіїці – великі любителі чаю. Вони п'ють його багато разів на день. Деякі англійці п'ють чай за сніданком, під час ланчу, після обіду, у «час чаю» і за вечерю. Деякі англійські родини п'ють «вечірній чай» і обходяться без вечері. Під час «вечірнього чаю» вони їдять холодне м'ясо,

хліб з маслом, тістечка і, звичайно, п'ють багато чаю. Англіїці завжди п'ють чай з чашок і ніколи – зі склянок. В Англії велике значення надається манерам під час харчування. Руки слід тримати на колінах, а не на столі. Столові прибори не знімаються з тарілок, оскільки підставки для ножів в Англії не вживають. Ніж повинен весь час знаходитися в правій руці, виделка – в лівій. Кінці виделки слід обертати до тарілки. Різні овочі подаються одночасно з м'ясними стравами, тому слід покласти на виделку маленький шматочок м'яса і ножом набрати на нього овочів. Шматочок м'яса повинен підтримувати овочі на увігнутій стороні зубів виделки. Наколювання на виделку хоч би однієї горошини свідчить про погане виховання [5].

Традиційною є також і любов до тварин. Англіїці люблять їх ревно, майже в кожному будинку тримають домашніх вихованців. Схоже, часто вони люблять тварин більше, ніж власних дітей, прощаючи тварині такі витівки, за які діти були б гарненько покарані. Англіїці переконані: людина, яка любить тварин, не може бути зовсім поганою. Самі вони тварин обожають. Будь-яких. Домашніх тварин англійці тримають виключно для компанії. Вони їм життєво необхідні хоча б тому, що тільки з чотириногими домашніми улюбленцями у більшій частині англійців складаються найщиріші ніжні відносини, на які тільки взагалі здатні представники цієї нації.

Далеко не завжди англійці вміють нормально спілкуватися один з одним, проте з тваринами вони відмінно знаходять спільну мову, хоча часом вони зовсім не в змозі знайти спільну мову з власними дітьми. Зате зі своїми собаками у них контакт повний, і вони постійно ласкаво чухають їх, нашіптуючи в волохаті вуха всякі милі дрібнички. Пси приймають подібні домагання без скарг, і невдовзі їм навіть починає подобатися те, що вони не мають суперників у серцях своїх господарів. Жорстоке поведіння з тваринами викликає у англійців жах і огиду [6].

І на останок хотілося б додати ще декілька традицій. В Англії суворо дотримується традиція днів відпочинку: «уїк-енд», коли городяни прагнуть виїхати за місто, на природу [1, с.136]. У неділю на вулицях майже нікого немає, закриті театри і магазини.

Традиційна чоловіча повага до жінки у англійців знаходиться у пошані завдяки зусиллям тих, хто сприймає цю традицію як прояв поблажливості до слабкої статі, а аж ніяк не поваги до неї.

Лівосторонній рух – теж англійська традиція. Цей звичай зародився ще в ті часи, коли основним засобом пересування були коні, і вершнику потрібно було правою рукою вчасно вихопити меч і захистити себе від супротивника, що їхав назустріч [2, с. 224].

Дещо в Англії взагалі ніколи не міняється. Опитування випускників англійських університетів показали, що ті, хто закінчив незалежну школу (тобто приватну публік скул), автоматично отримують кращі і більш високооплачувані місця, ніж ті, хто закінчив державні школи.

Список використаних джерел

1. Аругюнова М. Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Кашкин В.Б. Введения у теорію комунікації / В. Б. Кашкин. – Воронеж: ВДУ, 2003. – 328с.
3. http://schoollib.com.ua/english_lang/1/91.html
4. <https://sites.google.com/site/anglia3003/tradiciie-angliie>
5. http://allref.com.ua/uk/skachaty/Tradiciyi_ta_pobut_britanciv
6. http://ksenstar.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=273:english-traditions-&catid=73:t2&Itemid=88

Щигло Лариса Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент
Сумського державного університету,
докторант Київського національного
лінгвістичного університету (м. Суми)

МОВНИЙ АСПЕКТ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ СИНЕРГЕТИЧНОГО СВІТОСПРИЙНЯТТЯ

***Анотація.** В статті основна увага сфокусована на мовному аспекті глобалізації, а саме на проблемі збереження національних мов крізь призму синергетичного світосприйняття.*

***Ключові слова:** глобалізація, збереження національних мов, синергетика.*

Кардинальні зміни в соціально-політичній і економічній сферах середини ХХ – початку ХХІ століть дозволяють констатувати той факт, що світ вступив в епоху глобалізму. Як відомо, глобалізація являє собою процес інтеграції і уніфікації в політиці, економіці та культурі. Світове господарство до недавнього часу розуміється як сукупність національних господарств, в епоху глобалізації інтегрується в ринок на основі транснаціоналізації та регіоналізації. У результаті відбувається формування геоeкономіки і руйнування національних суверенітетів держав [2, с. 54].

Синергетичний підхід як новий методологічний напрямок, уможливило вирішення складних комплексних проблем, що залежать від багатьох чинників і умов протікання процесів, на основі синергетичної стратегії вибудовується модель універсального еволюціонізму, яку в рівній мірі можна застосувати в дослідженні складних систем різної природи.

Як зазначає українська дослідниця Т. І. Домброван, «з точки зору синергетики спостережуваний в сучасному світі процес глобалізації можна розглядати як фазовий перехід до становлення нової, складноорганізованої системи різного роду взаємовідношень планетарного масштабу, в якій

відбувається формування нових параметрів управління, виробляються – у ситуації, що вже змінилася – нові принципи і правила співіснування підсистем, що утворюють дану систему, але знаходяться на різних щаблях організації і живуть – поки – в різних темпосвітах [1, с. 237].

Англійська мова завдяки її територіальній поширеності, варіативності, а також використанню в різних сферах міжнародної комунікації набуває статусу Global English, витісняючи кофіційні і навіть офіційні мови. Проте значна територіальна поширеність англійської мови проявляється у високому ступені її варіативності, що аж ніяк не сприяє збереженню нормативності, «чистоти» англійської мови. Становище ускладнюється широким використанням «гібридних» утворень, за типом Arablish (Arabic + English), Chinglish (Chinese + English), Czenglish (Czech + English), Denglish (Danish + English), Denglish (Deutsch / German + English) тощо.

За даними статистики, можна прослідкувати, що мовою більшості людей у світі, а саме, близько однієї шостої частини населення планети, а саме 1 млрд. 382 млн. 494 тис. 824 – це китайська (chino mandarín). На другому місці стоїть арабська – 422.039.637, на третьому – хінді – 366.000.000, і лише на четвертому англійська (мається на увазі населення, яке вважає англійську мову рідною) – близько 341 млн., далі йде іспанська (кастильська 322.200.000), бенгальська (207 млн.), португальська (176 млн.), російська мова займає восьму сходинку в цьому рейтингу (167 млн.), випереджаючи японську, німецьку і французьку. Слід підкреслити, що всі ці мови життєздатні і продовжують свій розвиток. Тому гіпотетично можна зауважити, що з часом епоха англійської мови мине, а її місце займе китайська мова. Отже, така гіпотеза більш ніж ймовірна, якщо звернути увагу на те, що відбувається в світі. За даними 2014 р. в США проживає 820 тисяч китайців, в Канаді 290 тис., в Російській Федерації за офіційною версією проживає не більше 40 тис. чол., а за неофіційною – від 3 до 5 млн., в Україні від 2 до 4 тисяч. Слід підкреслити, що КНР бореться за збереження китайської мови. Китайська влада заборонила ЗМІ використовувати іноземні слова і, зокрема, англійські терміни і запозичення, іноземні аббревіатури, китаїзовані англійські слова не дозволені для використання в друкованих виданнях.

Що стосується Європи, уряди більшості європейських країн також зацікавлені в розвитку і поширенні державних мов. Так, наприклад, Франція витрачає мільйони євро в рік на фінансування конференцій, діяльність французьких шкіл і видання газет і журналів французькою мовою за кордоном. Уряд Німеччини фінансує діяльність 136 інститутів Гете в 93 країнах світу, постійно організовує різні курси німецької мови, конференції, форуми, фестивалі мистецтв і науки, тижні німецького кіно за кордоном. Іспанія активно підтримує діяльність Інституту Сервантеса (78 філій в 44 країнах світу) [2, с. 56].

Політика держав щодо регіональних мов, що існують на території практично кожної з європейських держав, значно відрізняється від тієї, яку

вони проводять по відношенню до державних мов. За даними ЮНЕСКО, 30 європейських мов перебувають під загрозою зникнення. У конституціях 16 європейських держав питання про мову не ставиться. За замовчуванням німецька мова в Німеччині є офіційною, а в Данії такою є датська. У Конституції Німеччини від 1994 р. не згадується про те, що 50 тис. жителів федеральної землі Шлезвіг-Гольштейн говорить датською, 16 тис. у Нижній Саксонії і в Шлезвіг-Гольштейн – фризською, а 60 тис. в Саксонії і Бранденбурзі – серболужицькою. Проте Німеччина позиціонує себе як країна однієї мови – німецької [там само].

З точки зору синергетики, сучасний етап глобалізації може розглядатися як мозаїчно-паркетна стадія в розвитку складної відкритої системи [5, с. 104–106]. Ця стадія характеризується уповільненням темпів територіального поширення конкуруючих кластерів (в нашому випадку – домінуючих мов світу), що супроводжується антагоністичною взаємодією на фронтах розділу між кластерами [там само]. До того ж результат протистояння на даній стадії розвитку подій непередбачуваний [1, с. 246].

На думку вчених, непередбачуваність результату залежить від того, що «в силу вступають нові цивілізації, нехристиянського забарвлення, перш за все іудаїзм і мусульманство. [...] Мусульманство заявило про себе рішуче і агресивно» [3, с. 41].

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що глобалізаційні процеси, які відбуваються у сучасному світі впливають і на лінгвальний ландшафт планети. Світ постає як нелінійна відкрита система, з багатоваріантністю альтернатив розвитку [3, с. 248], де, за словами І. Р. Пригожина, «в кожен момент часу в гру вступають все нові можливості» [4, с. 14].

В завершнні підкреслимо, що сучасні глобалізаційні процеси сприяють тому, що світ стає взаємопов'язаним і взаємозалежним в різних областях, а державам і регіональній владі слід використовувати всі можливості для збереження національних культур, для захисту і розвитку національних мов.

Список використаних джерел

1. Домброван Т. И. Синергетическая модель развития английского языка: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04. – Одесса, 2013. – 462 с.
2. Евдокимова А. А. Глобализация и национальные языки. – Вестник МГЛУ. – Выпуск 14(647). – С. 54.
3. Колесов В. В. Языковые основы русской ментальности: учебное пос./ В. В. Колесов, М. В. Пименова / Отв. ред. М. В. Пименова. – Изд. 3-е, доп. – Санкт-Петербург: СПбГУ, 2011. – 136 с. (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 14).
4. Пригожин И., Стенгерс И. Время. Хаос. Квант: К решению парадокса времени / Пер. с англ./ Под ред. В. И. Аршинова – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 232 с. – (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему»).

5. Чернавский Д. С. Синергетика и информация (динамическая теория информации) / Дмитрий Сергеевич Чернавский. – Изд. 3-е, доп. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 304 с. – (Серия «Синергетика: от прошлого к будущему»).

Unawunwa Franklin,

Medical institute, Sumy State University (Nigeria)

Larysa V. Tskhovrebova,

*Head of the Registration Office
of the Department of International Education of SSU*

SOME INTERESTING FACTS ABOUT NIGERIA AND NIGERIAN CIVIL WAR

***Abstract.** The article deals with the peculiarities of the Nigerian culture, discusses various aspects, including geographical position, population, Civil War. The article analyzes national mentality and its influence on the behavior and attitude.*

***Keywords:** Nigerian mentality, geographical position, population, Civil War.*

Nigeria is located in the continent of Africa. Nigeria covers 910,768 square kilometers of land and 13,000 square kilometers of water, making it the 32nd largest nation in the world with a total area of 923,768 square kilometers. Nigeria became an independent state in 1960, after gaining its sovereignty from The United Kingdom. The population of Nigeria is 170,123,740 (2012) and the nation has a density of 187 people per square kilometer. The currency of Nigeria is the Naira (NGN). As well, the people of Nigeria are referred to as Nigerian. The dialing code for the country is 234 and the top level internet domain for Nigerian sites is Nigeria shares land borders with 4 countries: Chad, Niger, Benin, and Cameroon.

The population is as diverse as it is large, with some 250 ethnic groups. Nigeria's three largest ethnic groups are: Hausa-Fulani (29 percent of the population), Yoruba (21 percent) and Igbo, or Ibo (18 percent). Northern Nigeria is mostly Islamic and dominated by the Hausa-Fulani ethnic group. Southern Nigeria is more westernized and urbanized than the north, with the Yoruba in the southwest and the Igbo in the southeast. It is estimated that about half the Yoruba's are Christian and half Muslim, though many maintain traditional beliefs. The Igbo in the southwest tend to be Christian; many are Roman Catholic.

A century of British rule ended in 1960. After independence ethnic tensions increased, deepened by the rift between the poor north and the more prosperous south. Civil war raged from 1967 to 1970, when the Igbo fought unsuccessfully

for autonomy as the Republic of Biafra. The end of the civil war did not mark a return to political stability. After decades of military coups and military rule, free elections were held in 1999 that brought Nigeria back on the road to democracy. The system of government is based on the United States model with a federal government and 36 states, with a Federal Capital Territory at Abuja. The nation's capital moved from Lagos to Abuja in 1991. The federal form of government and location of the capital seek to balance the three major ethnic groups – and subdue ethnic and regional conflict. However, introduction of sharia (criminal code based in Islamic law) in 12 northern states in 2000 provoked violence between Christians and Muslims, leading to thousands of deaths.

Since the oil boom of the 1970s Nigeria has had an unhealthy dependence on crude oil. In 2002 oil and gas exports accounted for 98% of export earnings – providing 83 percent of the federal government's revenue. Agriculture suffers from years of mismanagement and corruption. The country's poor transportation infrastructure hinders economic development.

The Nigerian Civil War, also known as the Nigerian-Biafran War, was a three-year, bloody conflict with a death toll numbering more than one million people. Having commenced seven years after Nigeria gained independence from Britain, the war began with the secession of the southeastern region of the nation on May 30, 1967, when it declared itself the independent Republic of Biafra. The ensuing battles and well-publicized human suffering prompted international outrage and intervention.

Carved out of the west of Africa by Britain without regard for preexisting ethnic, cultural and linguistic divisions, Nigeria has often experienced an uncertain peace. Following decades of ethnic tension in colonial Nigeria, political instability reached a critical mass among independent Nigeria's three dominant ethnic groups: the Hausa-Fulani in the north, Yoruba in the southwest, and Igbo in the southeast. On January 15, 1966, the Igbo launched a coup d'état under the command of Major-General Johnson Thomas Umunnakwe Aguiyi-Ironsi in an attempt to save the country from what Igbo leaders feared would be political disintegration.

Shortly after the successful coup, widespread suspicion of Igbo domination was aroused in the north among the Hausa-Fulani Muslims, many of whom opposed independence from Britain. Similar suspicions of the Igbo junta grew in the Yoruba west, prompting a joint Yoruba and Hausa-Fulani countercoup against the Igbo six months later. Countercoup leader General Yakubu Gowon took punitive measures against the Igbo. Further anger over the murder of prominent Hausa politicians led to the massacre of scattered Igbo populations in northern Hausa-Fulani regions. This persecution triggered the move by Igbo separatists to form their own nation of Biafra the following year.

Less than two months after Biafra declared its independence, diplomatic efforts to resolve the crisis fell apart. On July 6, 1967, the federal government in Lagos launched a full-scale invasion into Biafra. Expecting a quick victory, the Nigerian army surrounded and buffeted Biafra with aerial and artillery

bombardment that led to large scale losses among Biafran civilians. The Nigerian Navy also established a sea blockade that denied food, medical supplies and weapons, again impacting Biafran soldiers and civilians alike.

Despite the lack of resources and international support, Biafra stood firm refusing to surrender in the face of overwhelming Nigerian military superiority. The Nigerian Army however continued to slowly take territory, and on January 15, 1970, Biafra surrendered when its military commander General Chukwuemeka Odumegwu Ojukwu fled to Cote d'Ivoire.

During this civil war, an estimated 3,000 to 5,000 people died daily in Biafra from starvation as a result of the naval blockade. The international reaction to the military conflict helped define how the world now views and responds to similar crises.

Nigeria is one of those countries in Africa that has a wide variety of different natural resources. Nigeria is richly endowed with a variety of Natural Resources ranging from precious metals various stones to industrial such as Barites, Gypsum, Kaolin and Marble. Most of these are yet to be exploited. Statistically, the level of exploitation of these minerals is very low in relation to the extent of deposit found in the country. One of the objectives of the new National Policy on Solid Minerals is to ensure the orderly development of the mineral resources of the country.

The Nigerian civil war, also known as the Biafran war which started on the 6th of July 1967 and ended on 15th of January 1970, was a war fought by Nigeria against Biafra to counter the secession of Biafra from the Republic of Nigeria. The Igbos felt they could no longer relate smoothly with the northern dominated federal government and saw secession as the only way to survive or avoid extinction.

The conflict was the result of serious tensions, both ethnic and religious, between the different peoples of Nigeria. Like most modern African nations, Nigeria was an artificial construct, put together by agreement between European powers, paying little regard to historical African boundaries or population groups. The Nigeria which received independence from Britain in 1960 had a population of 60 million people of nearly 300 differing ethnic and tribal groups.

Of the ethnic groups that made up Nigeria, the largest were the largely Muslim Hausa in the north, the Yoruba in the half-Christian, half-Muslim southwest, and the Igbo in the predominantly Christian south-east. At independence a conservative political alliance had been made between the leading Hausa and Igbo political parties, which ruled Nigeria from 1960 to 1966. This alliance excluded the western Yoruba people. The well-educated Igbo people were considered by many to be the main beneficiaries of this alliance, taking most of the top jobs and leading business opportunities in the Nigerian federation.

The Yoruba westerners had supported a left-leaning, reformist party, the Action Group, which was antipathic to the conservative northern muslim bloc. A "palace coup" by conservative elements in the west, led to the formation of a more conservative Yoruba party, the NNDP, prepared to go into alliance with

the Hausa northerners. This new political alliance excluded the Igbo-dominated East from power, and threatened to roll back the gains of the Igbo elite.

The elections of 1965 saw the Nigerian National Alliance of the Muslim north and the conservative elements in the west, face off against the United Progressive Grand Alliance of the Christian east and the progressive elements among the westerners. The Alliance of North and West won a crushing victory under Sir Abubakar Tafawa Balewa, amid claims of widespread electoral fraud.

Up to 30,000 Ibos were killed in fighting with Hausas, and around 1 million refugees fled to their Ibo homeland in the east.

On 30 May, 1967, the head of the Eastern Region, Colonel Emeka Ojukwu, unilaterally declared the independent Republic of Biafra. After initial military gains, the Biafran forces were pushed back. Over two-and-a-half years later, 1 million civilians had died in fighting and from famine. Photographs of starving children with huge distended stomachs from protein deficiency horrified people around the world.

Finally, Biafra was reabsorbed into Nigeria.

A former Military Head of State, General Yakubu Gowon, said on Wednesday that an Igbo president would help heal the civil war wounds, maintaining that he supports the idea of rotational presidency. Gowon said this while delivering a lecture entitled “No Victor, No Vanquished: Healing the Nigerian Nation” to mark the 6th Convocation ceremony of the Chukwumeka Odumegwu Ojukwu University (COOU), Igbariam, in Anambra. He explained that the civil war was not out of hatred for the late Igbo leader Odumegwu Ojukwu or the Ibos, but was based on the principle of a commitment to a robust Nigeria.

It is wrong to conclude that the civil war broke out following the failure of the Aburi Accord but was the direct result of a unilateral decision of independence for Eastern Nigeria. If there was no secession, there would have been no war. It was a reluctant war waged to unite the country,” Gowon explained. He acknowledged that many people died of hunger and diseases during the period but maintained that the Federal Government ensured that starvation was not used as a weapon of war.

Gowon said that Nigerians should be proud of the gains of the war through the healing balm of “no victor, no vanquished.”

According to him, the three Rs of reconciliation, rehabilitation and reconstruction were adopted to enhance national unity. He also argued that the abandonment of the development plan drafted immediately after the war by successive governments, resulted in the infrastructural decay in the country.

The former head of state, however, lauded Ojukwu for his courage in defending his people during the war, saying: “if Ojukwu were in my shoes, he would have equally waged the war.” He also commended the Anambra government and management of the university for honouring Ojukwu with the change in name of the institution from Anambra State University to COOU. THE WAR ENDED: NO WINNER NO VANQUISHED.

РОЗДІЛ II. ОСОБИСТІСТЬ В ЕТНІЧНІЙ І КРОС-КУЛЬТУРНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Аль-Алвани Мохаммед Моханад Джабер,
студент Сумського державного університету (Ірак)

Пилипенко-Фрицак Наталия Анатолієвна,
преподаватель кафедры языковой подготовки иностранных студентов
Сумського державного університету (г. Суми)

ОТРАЖЕНИЕ ЭТНИЧЕСКОЙ И НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ ИРАКСКОГО НАРОДА В УСТНОМ НАРОДНОМ ТВОРЧЕСТВЕ

Аннотация. В статье рассмотрена система традиционных культурно-этнических образов иракского фольклора (в частности волшебной сказки), из которых складывается мировоззрение носителя культуры и которая позволяет понять национально-культурное своеобразие народа, специфику этнокультурной картины мира.

Ключевые слова: этническая идентичность, национально-культурное своеобразие, культурно-этнические образы, фольклор Ирака.

В основе народного творчества лежит общность мировоззрения (единый образ мира) определенного народа, мировосприятия (обрядов, обычаев, ритуалов), представления об идеалах и ценностях.

Фольклор является воплощением народного духа, хранителем информации о верованиях, национальной психологии и национальном поведении, обо всем, что составляет содержание культуры, несет информацию об этнической ментальности.

Именно в фольклоре отражена этническая идентичность народа, его национальное своеобразие, религиозные взгляды. Национально-культурное своеобразие народа, этнокультурная специфика картины мира той или иной общности людей наглядно закрепляется в языке и передается в сюжетах и образах фольклорных произведений.

Среди многообразия фольклорных жанров особое место занимают волшебные сказки, сохранившие древние традиции, верования и культуру того или иного народа, национальную специфику и социокультурные доминанты.

Волшебная сказка как особый культурный код, свойственный и понятный людям одной национальности, одного языка, одного этнолингво-культурного сообщества, в «перекодированном» виде донесла до

нас первичный опыт познания и переживания мира как целого, видение человеком самого себя в этом мире.

Рассмотрение системы традиционных культурно-этнических образов фольклора (в частности волшебного сказочного повествования), из которых складывается миропонимание носителя культуры, позволяет понять национально-культурное своеобразие народа, специфику этнокультурной картины мира. Образы позволяют выявить ценностные доминанты традиционной национальной культуры, посредством аксиологического анализа персонажей, репрезентирующих универсальное для многих культур полярное (негативное и позитивное) отношение народа, определить эстетические и этические оппозиции, установить значимые события (моменты, вехи) для фольклорно-языковой картины мира, духовное своеобразие народа.

Когда мы говорим о фольклоре, в памяти всплывают ассоциации с чем-то бытовавшим давно, задолго до сегодняшнего дня. Подобные ассоциации не являются актуальными для фольклора современного Ирака. Эта страна – сокровищница устных произведений, легенд, сказок, преданий; современные сказители не записывают свои произведения, а передают их из уст в уста; многие из волшебных героев и сверхъестественных существ не являются продуктом переосмысления далекой действительности, древних воззрений и фантазии, а являются (по мнению сказителей и слушателей) реальными и существующими в наши дни.

Сказания и легенды, записанные Е. С. Стивенс на территории Ирака, имеют хождение и сегодня, поскольку передавались из поколения в поколение. Все повествования представляют собой контаминацию фантазии, магии, религиозных верований, племенных обычаев, традиций народа живущего на территории современного Ирака.

Мы обратились к этой книге не случайно. Записи, сделанные Е. С. Стивенс, имеют большую научную ценность. Во-первых, все записанные произведения транслировались сказителями по памяти; это хранящиеся в памяти и не записанные до сих пор устные сказания, берущие свое начало в древности. Во-вторых, иракские сказители, сказительницы и сами слушатели верят в существование сверхъестественных существ. Для большинства мусульманского населения Ирака сверхъестественные существа, которые появляются в сказках, реально существуют рядом с человеком, влияют на его жизнь. В этой связи сказки о сверхъестественных существах (часто враждебных по отношению к человеку) представляют наибольший интерес для познания этнической, национально-культурной идентичности иракского народа, помогают воссоздать его взгляды и верования. Так и фольклор в целом может служить ценнейшим материалом для реконструкции мифологической картины мира современного иракца, поскольку фольклорные произведения являются трансляторами мифологических представлений.

В книге Е. С. Стивенса содержатся сказки о животных, бытовые сказки, сказки о волшебных и сверхъестественных существах.

Мифопоэтические воззрения иракцев восходят к древним мифам Двуречья – культурному основанию, на котором возникли многие мифы, легенды, верования и обычаи античности. Фольклор иракцев впитал в себя верования, обычаи, сказания и традиции шумеров, халдеев, касситов, ассирийцев и персов. В фольклорно-мифопоэтических представлениях иракцев большую роль играли древние верования о многочисленных злых и коварных низших духах, о могущественных и жестоких демонах и великанах, которые представлялись первобытному сознанию вполне реальными одушевленными существами.

По представлениям древних вмешательством в жизнь человека демонов – злых и безжалостных существ объяснялись смерть и предшествующие ей болезни. В иерархии сверхъестественных существ демоны стояли на ступеньку ниже незначительных божеств, поэтому им удавалось терзать и мучить не только людей, но и богов. По вине демонов путешественники сбивались с пути в пустыне, бури разрушали дома людей, смерчи и ураганы уничтожали урожай. Демоны были созданы не только для того, чтобы приносить горе и беды, но и для того, чтобы насылать болезни. Чем труднее было вылечить недуг, тем, считалось, могущественнее были демоны, которые вызывали ее. К числу самых жестоких, непобедимых, приносящих людям особенно много вреда и смерть, принадлежали демоны Удуг. Этих могущественных демонов было семь. Их называли «духами смерти», «дыханием смерти», «скелетами», «преследователями людей».

Распространены в иракской мифопоэтике различные сверхъестественные существа, демоны и великаны, обитающие в реках, на окраинах городов, в пещерах: Силува, Феридж Акра'а, Дами, Сеир, Карина. Все они жестоки и кровожадны. Демоны в женском облики – Силува и Карина равнодушны к любовной связи с мужчинами и очень ревнивы; Силува обитает в реках или в пещерах рядом с горными потоками, поэтому иногда Силува изображается с рыбьим хвостом вместо ног; Дами – демон-великанша, наполовину женщина, наполовину животное. В облике старика с лысой головой красного цвета, зеленой бородой и с рыбьим хвостом появляются речной демон Феридж Акра'а, а демоническое существо Сеир является в образе одноглазого старика с бородой до колен, длинными зубами, покрытыми железом, и железными ногтями на ногах.

С распространением ислама и принятием Аллаха всеми верующими мусульманами как единственного бога, творца и повелителя всех форм живого и неживого, изменился и расширился пантеон губительных для человека существ. Ислам подразумевал наличие определенного миропонимания и мироощущения, централизованных на непоколебимой вере в Аллаха и его деяниях; Аллах создал все, что есть на земле и на небесах, включая сверхъестественных существ. Так в фольклорных

произведениях наряду с ирреальными образами, дошедшими к нам еще со времен шумерской цивилизации, обрели свое законное место сверхъестественные существа, созданные Аллахом и поэтому (по мнению мусульман) существующие в реальной жизни, а не только в сказочных повествованиях

Согласно мусульманским верованиям, Аллах сотворил три рода разумных существ: ангелов, созданных из света, джиннов, созданных из огня палящего, и людей, созданных из земли. Но такие существа как джины существовали еще до распространения ислама. Вера в этих существ перешла в ислам из языческих верований. Археологи и этнографы установили, что до VII века, в котором пророк Мухаммед начал свое учение, жители Аравии поклонялись джиннам – добрым богам. Даже в Мекке, которая сейчас является священным городом мусульман, совершались жертвоприношения во славу джиннов. Мухаммед – основоположник ислама, объединяя арабские народы, не мог запретить то, во что верили поколения арабов. Поэтому джинны сохранились в мусульманской картине мира, символизируя связь старого и нового.

В пантеоне сверхъестественных существ джинны занимают особое место.

Слово «джинн» полно тайн и чудес. В переводе с арабского оно означает скрытую, невидимую силу, которая присутствует во всём в природе: в воздухе, в камнях, в животных, в человеке. Мусульмане верят, что джинны постоянно присутствуют рядом с человеком, но человеческий взгляд не способен их увидеть. Встреча с джиннами обязательно изменит жизнь человека, но невозможно заранее предугадать в какую сторону – к добру или к беде или даже повлечет за собой смерть.

Среди джиннов есть правоверные и неверующие, добродетельные и грешные, добрые и злые; добрые, добродетельные и верующие джинны внешне очень красивы; злые, грешные и неверующие – отвратительны и безобразны.

Джинны имеют пол: они могут быть как мужчинами, так и женщинами. Они могут быть невидимыми, могут принимать облик человека, шакала, волка, льва, скорпиона или змеи. Джинны населяли Землю задолго до сотворения первого человека – Адама. Но со временем впали в нечестие, стали убивать друг друга. Чтобы усмирить их, Аллах направил на Землю ангелов. Ангелы умертвили многих джиннов, а оставшихся в живых согнали на дальние острова и высокие горы.

После изгнания джиннов Аллах объявил ангелам о своем намерении сотворить новое существо – человека, которому предназначалось стать наместником Аллаха на земле.

Особое положение джиннов обусловлено тем, что они (в отличие от других сказочных сверхъестественных существ, дошедших к нам с доисламских времен) созданы Аллахом. Каждый правоверный мусульманин, беспрекословно верящий в Аллаха, также безоговорочно

уверен в существовании джиннов. Не случайно в Коране джиннам посвящена целая сура 72 из 28 аятов.

Джинны обладают многими сверхъестественными свойствами, однако почти не отличаются от людей во многих вещах. Они точно так же, как люди, нуждаются в пище и сне. Как и люди, они влюбляются, вступают в брак, рожают детей. В конце концов, джинны умирают от старости. И после смерти их судьба схожа с человеческой: они в назначенный час предстанут перед великим судом, и тогда праведные из них попадут в рай, а нечестивые – в ад. Но вместе с тем джинны существа волшебные; они способны менять свой облик, могут превращаться в любых животных, в растения и даже в драконов.

Несомненно, мифопоэтические представления народа, населяющего Ирак, – явление древнее и самобытное. Мифопоэтическое мировосприятие определенным образом структурирует мир и предписывает определенное место в этом мире человеку и сверхъестественным существам.

Рассмотрение сверхъестественных образов сказочных повествований свидетельствует о том, что сказочная картина мира как разновидность фольклорно-языковой представляет собой синтез мифологического (воззрений, дошедших от шумерской культуры) и религиозного (исламских канонів) и содержит элементы этнического самосознания, определяя его специфичность, неповторимость, уникальность.

Список использованных источников

1. Стивенс Е. С. Мифы и легенды Ирака / Е. С. Стивенс; [пер. с англ. Л. А. Игоревского]. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2008. – 317 с.

Бедлінський Олексій Іванович,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми)

МОВНІ ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ФАКТОР БЛОКУВАННЯ СВІДОМОСТІ

Анотація. Проводиться аналіз образно-емоційного відображення слів рідної та чужих мов, і блокування свідомості в результаті вживання деяких запозичень.

Ключові слова: блокування свідомості, ідіома, образ, сім'ї слів.

У даній розвідці ми спробуємо порівняти деякі значення та смисли, які стоять за словами української та інших мов, сподіваючись у відображеннях іншомовних слів як у дзеркалі побачити відображення свідомості у нашій рідній мові.

На важливості мови свого народу наголошували філологи, психологи і педагоги. Про важливість рідної мови та згубний вплив чужих мов у ранньому і молодшому шкільному дитинстві писав О. О. Потебня. «У мові бачать звуки, а не думки, і тому, заради чистоти вимови, починають навчання іноземної мови мало не з пелюшок і, як у часи «Недоросля», довіряють дітей Вральманам. Так, із дітей з чималими здібностями робляться напівдіоти, живі пам'ятники безглуздя і душевного холопства батьків» [3, с. 122].

Чи є якась різниця як ми назвемо той чи інший предмет, явище, дію, коли ми домовилися і розуміємо один одного? Чи є різниця між «будь ласка», «будьте добрі», «прошу», «пожалуйста»? На нашу думку, «будь ласка» – це не просто слова ввічливості, які сприяють отриманню допомоги від інших. Це слова прадавньої сакральної формули поширення любові.

Аналізуючи сакральну формулу [2, с. 28], ми спиралися на докладно досліджені О. О. Потебнею форми слова і його зміст. «У слові ми розрізняємо: зовнішню форму, тобто членороздільний звук, зміст, об'єктивоване з допомогою звуку, і внутрішню форму, або найближче етимологічне значення слова, той спосіб, яким виражається зміст» [4, с. 160]. Тут маємо на увазі не походження слова, а його образно-емоційні зв'язки з іншими словами. Первинний образ слова, який лежить в основі етимології, відігравав визначальну роль у розвитку мови, зокрема сімей слів та ідіом, зберігався саме у сім'ях слів навіть за втрати етимологічного значення, але за умови збереження образу у сфері свідомості.

У мові як відображенні свідомості передаються не лише значення слів, але і смисли відображені колективною свідомістю. Порівняйте російське слово «девка», яке несе негативне емоційне забарвлення, і українське слово «дівка» – цілком позитивний образ. Обидва слів мають одне значення – незаміжня дівчина. Конкретний приклад ілюструє ставлення народу до певного образу. Негативний образ слова «девка» відображає патріархальні стереотипи, ставлення імперської свідомості до селянки – «крестьянская девка», до жінки взагалі – «продажная девка», «гулящая девка», «дворовая девка». В українській свідомості переважають зовсім інші образи – «дівка на виданні», «засватана дівка», «вогось дівка». Практично всі згадані тут стійкі словосполучення є в обох мовах, але частота їх вживання залежить від ставлення народу до молодої дівчини, чи до селянки, і навіть у ставленні дівчат до самих себе. Зміна свідомості народу, зміна ставлення народу до окремих сторін свого буття відображається у зміні значення і смислів слів. Образно-емоційне відображення слова залежить не лише від внутрішньої форми слова, а і від розвитку сімей слів та образно-емоційних зв'язків, відображених у ідіомах, приказках, прислів'ях, піснях тощо. До того ж, образно-емоційне відображення слова залежить від словосполучень, які ми можемо і не пам'ятати. Заміна народного слова, яке обросло сім'єю слів, стійкими

словосполученнями, утвердилося в поезії прислів'їв, приказок, увійшло словом, «яке із пісні не викинеш», до поетичних творів, не просто збіднює народну мову, а блокує сферу свідомості народу, застигає очі на сакральні формули, народну поезію, інтуїтивне відображення світу, світогляд народу [1].

Не меншої, а подекуди і більшої шкоди, можуть завдавати запозичення з латини, грецької, тощо. Окрім вищесказаного, запозичення ускладнюють сприймання та вивчення нових предметів. Чи потрібен в українській мові термін «дискурс»? Чому замість нього не можна послуговуватися словом «міркування»? У результаті з'являються дискурси, які не мають ніякого відношення до мислення. Запозичені слова можуть блокувати образи, що стоять за словами, а можуть їх спотворювати. Наприклад, слово «інтелігенція» походить від латинського «фахівець, знавець». Зміст слова «знавець» не обов'язково пов'язаний з людиною, яка має диплом про вищу освіту чи обіймає високу посаду. Це може бути тракторист, який по звуку двигуна тонко визначає, в якому циліндрі і яке кілечко лопнуло, а інженери і механіки лише розводять руками: «Хтозна як він це робить». «Гнилий знавець», чи «паршивий фахівець» словосполучення абсолютно неприйнятні, а «гнила інтелігенція», «інтелігент паршивий», стали ідіомами. Теж саме відбувається з термінами «демократія», «лібералізм» тощо. Такі зміни відбуваються особливо швидко в умовах трансформації сфери свідомості, коли внутрішня форма запозичених слів, які не мають підтримки внутрішньої форми і збірного образу сім'ї слів, заміщується образно-емоційними зв'язками, далекими від первинних. У результаті відвертий шовініст може називати себе лібералом, адже слово «ліберал» у такому разі втрачає образи свободи і волі.

За цих умов може відбуватися вихолощення народної мудрості, яка передавалася через прислів'я, приказки, казки, биліни тощо. Спотворення змісту прислів'я, творення нових відбувалося відповідно до вимог імперської свідомості, яка не допускає ні сумнівів відносно світлого майбутнього, ні інакомислення. Візьмемо для прикладу прислів'я «Індик думав та в суп попав». В українському варіанті воно має зовсім інший смисл: «Індик думав у неділю, а в суботу в суп попав». Таких скорочених відповідно до суспільної свідомості імперії прислів'їв немало і в українській і в російській мовах «Моя хата з краю, *першим ворога зустрічаю*», «Береженого Бог береже, а козака – *шабля стереже*», «Собаку з'їв, *та хвостом подавився*», «П'яному море по коліна – *а калюжа по вуха*», «Молодые бранятся – *тешатся; старики бранятся – бесятся*», «Новая метла по-новому метёт, *а как сломаётся – под лавкой валяется*», «Ума палата, *да ключ потерял*», «Свято место пусто не бывает. *А пусто место не бывает свято*». Дорослі, через самоцензуру, недовмвляли повністю прислів'я, щоб раптом оте «п'яне, дурне, чи святе» начальство, не здогадалося, що це про нього, а у частини дітей, які не чули

прислів'я повністю, відтворювалася через доторкування до спотвореного смислу прислів'я, ще одна часточка імперської душі [1].

Далі замість прислів'їв і приказок, через які відображається сфера свідомості в свідомості індивіда витворюються штучні приказки з цитат «класиків». Такі ідіоми, які формуються із безОБРАЗНИХ цитат, із спотворених прислів'їв і приказок, у яких слова втратили зв'язки з образами (за ідіомою «настоящим образом» – образу немає), образи втратили зв'язки з дією і емоцією, слова втратили зв'язки зі смислами («собаку з'їсти»), і є головними «скрепами» імперської свідомості. Засвоєння таких безОБРАЗНИХ ідіом веде не до розширення свідомості, а до її інфляції. Чим більше засвоюється таких ідіом, тим більше людина готова вірити брехні панівної верстви. На жаль, таких часточок імперського колективного несвідомого немало відкарбувалося в душах усіх народів спільної колісць імперії [1].

Людина не може блокувати образно-емоційні рефлексії слів, але може блокувати свідомі образи, залишивши слова-емоції, блокувавши за того свідомий доступ до образів. Яскравим прикладом такого блокування є матюки – нецензурна лексика на основі органів та функції розмноження. Навряд чи хто-небудь вживаючи таку лексику, уявляє собі певні органи чи відповідні процеси. На противагу російській українські недобррозичливі побажання здебільшого досить образні: «Найменша сестра бодай не зросла». Вона також несе багато негативу, загрожує здоров'ю, але за тисячі років народ виробив потужне негативне ставлення до цього явища, обмежуючи його вживання і різноманітні засоби боротьби з наслідками. Коли в українців здавна було негативне ставлення до сварок, прокльонів і т. п., то у росіян дещо інше відношення: «Милые бранятся только тешатся», «Русский народ матом не ругается, русский народ матом разговаривает».

На жаль, проблема все більшого поширення ненормативної лексики не викликає значного занепокоєння у суспільстві. Вона досить широко досліджується в науковій літературі. Погляди авторів суттєво різняться від цілковитого заперечення до обґрунтування революційної боротьби з тоталітаризмом і морального катарсису в результаті подолання табу [5, с. 14]. А тим часом така лексика все більше входить у наше життя.

Образи блокуються не лише в матюках, а і в інших словах, які покликані їх замінити у процесі вивільнення емоційної енергії за блокування образно-емоційного оцінювання. Слова на зразок «бліні» виконують абсолютно таку ж функцію як справжні матюки. До того ж, якщо для росіянина за певних обставин різноманітні «блины-оладушки» чи «блины горелые» можуть залишатися емоційно-образними, то більшості українських підлітків такі «бліни» вихолощують душу не гірше справжнього мату. Звичка з дитинства блокувати образи, спотворює адекватне відображення світу, інтуїтивне цілісне розуміння того, що є правдою, а що кривдою, де добро, а де зло, сприяє розвитку конформізму

(піддатливості тиску групи), бажанню покладатися на думку інших, не виділятися із групи тощо. Нонконформізм підлітка, який послуговується ненормативною лексикою задля демонстрації своєї незалежності, нічим не відрізняється від конформізму. Теж само маємо з вживанням нецензурної лексики у літературі. На жаль, нею послуговуються навіть талановиті письменники. В результаті люди, які щиро борються з авторитаризмом, своїм нонконформізмом проти суспільної моралі свого народу сприяють утвердженню моралі чужої авторитарної держави.

Запозичені слова можуть по-різному впливати на сферу свідомості – одні навіть на користь, а інші завдають непоправних втрат душі, хоча б тому, що в українській мові таких засторог, як у російській, проти «безОБРАЗНОСТІ» немає. Відповідно людина, яка послуговується суржилом, отримує від'ємні особливості мови без необхідних засобів захисту від них. До того ж, дуже схоже, що у кожній мові є якісь свої особливості, які за відсутності засобів корекції вироблених у самій же мові, можуть зумовлювати менш адекватні відображення світу.

Висновки. Ненормативна лексика, бездумно запозичені слова з інших мов, безОБРАЗНІ ідіоми, спотворені прислів'я і приказки, безОБРАЗНІ цитати «класиків» спотворюють духовний світ людини. Окремі, запозичені з інших мов слова, по-різному врастають у мереживо душі людини: одні з користю, інші без шкоди, а ще інші завдають непоправних втрат свідомості, руйнуючи мереживо емоційно-образних зв'язків слів, блокуючи інтуїції емоційно-образних засобів системи перевірки інформації.

Список використаних джерел

1. Бедлінський, О. І. Мовленнєвий аспект професійної культури вчителя [Текст] / О. І. Бедлінський // Професійна культура: сутність, фахові особливості, розвиток: колективна монографія / кол. авт.; відп. ред. Г. Є. Улунова. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – С. 144–161.
2. Бедлінський, О., Запозичена лексика чи світогляд свого народу? / Олексій Бедлінський // Українська мова і література в школі – 2017. №1 (130). – С. 27–31.
3. Потебня, А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – Киев: СИНТО, 1993. – 192 с.
4. Потебня, А. А. Слово и миф / А. А. Потебня. – М.: Правда, 1989. – 624 с.
5. Ставицька, Леся. Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників / Леся Ставицька. – Київ: Критика, 2008. – 454 с.

Василевська Олена Іванівна,

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка (м. Суми)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ АКУЛЬТУРАЦІЇ

***Анотація.** У статті розглянуто акультурацію як соціально-психологічний феномен. Проаналізовано сучасні тенденції вивчення проблеми акультурації. Визначено психологічні складові процесу акультурації.*

***Ключові слова:** акультурація, асиміляція, крос-культурна психологія.*

Україна розташована поміж Європою й Азією, тому може вважати себе частиною як Заходу, так і Сходу. Проте, це перехрестя штовхає нас до постійних сумнівів: на кого рівнятися, з ким співпрацювати, де шукати підтримки й джерела для натхнення, вірець для наслідування? Щоб знайти відповідь на виклики, які ставить перед нами сьогодні, слід, перш за все, відчувати ідентифікацію з власною національною приналежністю. Сучасна психологія розглядає ідентифікацію як глибинну людську потребу. Типологію людських потреб запропонував Е. Фромм [3], визначивши п'ять основних потреб людини, а саме:

1. Потреба у спілкуванні. Ізольована, штучно вилучена із суспільства людина, втрачає соціальні навички, культурні стандарти.

2. Потреба у творчості. Тваринам властиве пасивне пристосування, людина ж прагне змінити навколишній світ. Творчий акт і дозволяє це зробити, тому він завжди виступає як звільнення від чогось та подолання певних труднощів. Творчість невідривна від свободи. Лише вільний може творити.

3. Потреба у відчутті глибоких коренів. Кожна людина прагне усвідомити себе ланкою в певному стабільному ланцюжку людського роду. Саме за допомогою цієї потреби людина може реалізувати дві: перша – налагодити міжіндивідуальні зв'язки та втілити свої творчі можливості.

4. Прагнення пізнання, оволодіння світом. Один із глибоко інтимних потягів особистості, що полягає у бажанні розпізнати логіку навколишнього світу, задовольнити своє прагнення до розуміння сенсу життя.

5. Прагнення до уподібнення, пошук об'єкта вшанування. Індивід, що знаходиться у світі незрозумілих речей і явищ, просто не в змозі самостійно усвідомити призначення та сенс навколишнього буття. Він потребує системи орієнтації, яка б дала йому можливість ототожнити себе з певним визнаним зразком. Таку орієнтацію дає йому саме приналежність до національної групи. Ось чому проблема національної ідентичності відіграє величезну роль у становленні особистості.

Проте, на жаль, наші співвітчизники все частіше стають мігрантами, переселяючись в інший географічний або культурний простір. Міграції, з'явившись в людській історії, створили нову ситуацію, яка в психологічному плані вимагає від людини (і людства в цілому) розуміння як іншого погляду на світ, відбитого в інших етнічних культурах, так і етнічних основ власного існування.

Людина, мігрувавши в іншу країну, неминуче стикається з акультурацією. Акультурація – процес взаємовпливу культур, сприйняття одним народом повністю чи частково культури іншого народу [2]. Слід розрізнити акультурацію та асиміляцію, за якої відбувається повна втрата одним народом своєї мови та культури за контакту з іншим, більш домінантним. При цьому, без сумніву, акультурація може бути першим кроком на шляху до повної асиміляції [1; 4].

Термін «акультурація» було запроваджено в тридцяті роки ХХ століття соціологами та етнографами США у зв'язку з вивченням сучасної ім культури індіанців. Наприкінці ХІХ ст. американський етнограф У. Х. Хоумз, а за ним й інші науковці, почали застосовувати термін акультурації для позначення процесу уподібнювання з іншою культурою (Дж. Боас), чи процесу передачі елементів однієї культури іншій (У. Дж. Макджі). Дослідження акультурації в сучасному значенні цього слова почалося в 20-30 рр. ХХ ст. у зв'язку з вивченням впливу «білої» американської культури на індіанців та чорних американців (М. Мід, М. Уілсон, А. Лессер, І. Шапера, Р. Лоуї, Л. Спайер, Р. Турнвальд, Б. Малиновський, М. Херсковіц, Р. Редфілд та Р. Лінтон). Результатом цих досліджень стало виділення донорської та реципієнтської групи в культурному контакті. Зокрема, М. Херсковіц виявив, що реципієнтна культура відбирає елементи культури в «культурному фокусі», адаптуючи, відкидаючи або синкретизуючи їх. Р. Лінтон зазначив, що домінуюча спільнота примусовим шляхом спричиняє «прямі культурні зміни» підлеглої спільноти, тоді як сама вільно обирає напрям культурного розвитку.

В теперішньому розумінні термін «акультурація» використовується для позначення процесу і результату взаємного впливу різних культур, при якому всі або частина представників однієї культури переймають норми, цінності і традиції іншої. Отже, на рівні окремої людини акультурація – це процес засвоєння знань і навичок, необхідних для життя в чужій культурі.

Сучасна крос-культурна психологія вважає акультурацію найбільш доцільним видом міжкультурного контакту: з одного боку, наслідком адаптації до іноетнічного середовища є збереження власної етнічної культури групи, разом із певним культурним «збільшенням» за рахунок сприйняття елементів іншої культури; з іншого боку, існує рівнозначна для обох груп основа, на якій відбувається їх інтеграція в єдине суспільство [4].

Проте, у процесі акультурації людина змушена одночасно вирішувати дві проблеми: збереження своєї культурної ідентичності і

включення в чужу культуру [1; 2]. Комбінація можливих варіантів вирішення цих проблем дає основні стратегії акультурації:

- асиміляція – варіант акультурації, при якому людина повністю приймає цінності і норми іншої культури, відмовляючись при цьому від своїх норм і цінностей;
- сепарація – заперечення чужої культури при збереженні ідентифікації зі своєю культурою. У цьому випадку представники недомінантної групи воліють більшу чи меншу ступінь ізоляції від домінантною культури. Стратегія ізоляції, на якій наполягають представники панівної культури, називається сегрегацією;
- маргіналізація – варіант акультурації, що виявляється у втраті ідентичності з власною культурою і відсутності ідентифікації з культурою більшості. Ця ситуація виникає через неможливість підтримувати власну ідентичність (зазвичай в силу якихось зовнішніх причин) і відсутності інтересу до отримання нової ідентичності (можливо, через дискримінацію або сегрегації з боку цієї культури);
- інтеграція – ідентифікація як зі старою культурою, так і з новою.

Представники етнопсихології [1; 2], культурології метою акультурації вважають досягнення інтеграції культур, результатом якої є бікультурність або мультикультурна особистість. Це можливо, якщо взаємодіючі групи більшості і меншості добровільно вибирають цю стратегію: група, яка інтегрується, готова прийняти установки і цінності нової для себе культури, а домінантна – готова прийняти цих людей, поважаючи їх права, цінності, адаптуючи соціальні інститути до їхніх потреб.

В основі акультурації лежить комунікативний процес. Наприклад, як місцеві жителі набувають свої культурні особливості, тобто проходять інкультурацію через взаємодію один з одним, так і мігранти знайомляться з новими культурними умовами і опановують новими навичками через спілкування. Тому процес акультурації – це і процес придбання комунікативних здібностей в новій культурі [4].

Слід зазначити, що найбільш фундаментальні зміни відбуваються в структурі пізнання мігрантів, у тій картині світу, через яку людина отримує інформацію з навколишнього середовища. Саме на відмінностях у способах категоризації та інтерпретації досвіду ґрунтуються відмінності між культурами. Тільки розширивши сферу прийняття і переробки інформації, людина може досягнути систему організації чужої культури і підстроїти свої процеси пізнання під ті, які мають носії іншої культури. Особистість визначає менталітет «чужаків» як важкий і незрозумілий саме через те, що він незнайомий з системою пізнання іншої культури [2]. Але людина має потенціал для розширення своїх знань про пізнавальної системі чужої культури, і чим більше вона дізнається про іншу культуру, тим більше її здатність до пізнання взагалі. Вірно і зворотне: чим більше

розвинена система пізнання в людини, тим більшу здатність до розуміння чужої культури вона демонструє.

Щоб розвивати плідні відносини з чужою культурою, людина повинна розуміти її представників не тільки на раціональному рівні, а й на афективному. Треба знати, які емоційні висловлювання і реакції допустимі, оскільки в кожному суспільстві прийнятий певний критерій сентиментальності і емоційності. Коли особистість адаптована до іншої афективної орієнтації, вона може розуміти причини гумору, веселощів і захоплення, злоби, болю і розчарування так, як місцеві жителі [1; 2].

Вирішальним для адаптації людини до чужої культури є придбання технічних і соціальних навичок поведінки для дій в певних ситуаціях. Технічні навички включають вміння, важливі для кожного члена суспільства, володіння мовою, вміння робити покупки, платити податки і т.п. Соціальні вміння зазвичай менш специфічні, ніж технічні, але оволодіти ними складніше. Повна адаптація людини до чужої культури означає, що всі аспекти комунікації протікають одночасно, скоординовано і збалансовано. Адаптуючись до умов нової культури, люди, зазвичай, відчувають нерозвиненість одного або декількох зазначених аспектів, результатом чого є порушення соціальної поведінки.

Існує декілька способів підготовки індивідів до міжкультурної взаємодії. Запропоновані моделі різняться в трьох аспектах: за методом навчання – дидактичним або емпіричним; за змістом навчання – загальнокультурним або культурно-специфічним; за сферою, в якій прагнуть досягти основних результатів – когнітивній, емоційній чи поведінковій. Класифікація основних типів навчальних програм при підготовці індивідів до міжкультурної взаємодії включає освіту, орієнтування, інструктаж і тренінг [2].

Отже, результатом процесу акультурації є становлення вторинної мовної особистості. Найбільш успішною стратегією акультурації, що веде до міжкультурного спілкування, визнано інтеграцію – збереження власної культурної самобутності, ідентичності з паралельним присвоєнням цінностей і норм нової культури. У процесі такого присвоєння нової культури у людини формується так звана «вторинна картина світу», на відміну від первинної, яка склалася у неї під час оволодіння рідною мовою.

Таким чином, найважливішою метою і результатом акультурації є довгострокова адаптація до життя в чужій культурі. Адаптацію зазвичай розглядають у двох аспектах – психологічному та соціокультурному. Психологічна адаптація являє собою досягнення психологічної задоволеності в рамках нової культури і виражається в гарному самопочутті, психологічному здоров'ї, в чіткому усвідомленні особистісної ідентичності. Соціокультурна адаптація полягає в умінні вільно орієнтуватися в новій культурі та суспільстві, вирішувати повсякденні проблеми в сім'ї, у побуті, на роботі. Акультурація характеризується відносно стабільними змінами в індивідуальній свідомості особистості у відповідь на вимоги навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. Мацумото Д. Психология и культура. Современное исследование / Д. Мацумото; [науч. ред. перевода А. С. Кармин; под ред. Д. Мацумото]. – СПб.: Питер, 2003. – 718 с
2. Стефаненко Т. Адаптація до нового культурного середовища [Електронний ресурс] / Т. Стефаненко. – Режим доступу: http://reflist.su/besplatno/referat_qfqvww/.
3. Фромм Э. Душа человека / Э. Фромм; [пер. с англ. В. А. Зака, Т. И. Перепелова, Т. В. Панфилова, Э. М. Телятникова]. – М.: Республика, 1992. – 430 с.
4. Damen L. Cultural Learning: The Fifth Dimension in the Language Classroom. – Addison: Westley Publishing Company, 1987.

Вертель Антон Вікторович,

кандидат філософських наук, викладач кафедри психології
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (м. Суми)

ФІЛОСОФІЯ К. Г. ЮНГА ТА ЙОГІЧНІ ПРАКТИКИ: ДО
ПИТАННЯ СХІДНОЇ ТА ЗАХІДНОЇ ПАРАДИГМ МИСЛЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена компаративістському аналізу основних положень філософії та психології Г. Г. Юнга та логічним практикам Сходу. Показано відмінність та можливість асиміляції йоги на Заході.

Ключові слова: психоаналіз, йога, релігія, катарсис, свідомість, несвідоме, Самість, Его.

Варто зазначити, що К. Г. Юнг знаходив паралелі між власною філософією і йогою, зокрема Кундаліні-Йогою, з символікою тантричної, ламаїстської йоги і даоської йоги. У праці «Йога та Захід» він пише: «Йога є чудовим методом злиття тіла і свідомості. Таке їх єднання навряд чи можна поставити під сумнів, і я охоче готовий це визнати. Тим самим створюються схильності, що роблять можливим інтуїтивне бачення, трансцендентуючи саму свідомість» [6, с. 228].

Згідно з К. Г. Юнгом, витоки психоаналізу – це науково заново відкрита стара істина. З. Фрейд і Й. Брейер свій новий метод психотерапії назвали античним терміном «катарсис». З давньогрецької *καθάρσις* – піднесення, очищення, оздоровлення. Катарсис – глибинне душевне очищення, центральний момент в античній драмі, який припускав емоційну розрядку.

Слово «катарсис» мало в давньогрецькій мові два конкретні значення. 1. Як культове очищення, спокутування провини, що досягається

за допомогою певного ритуалу. 2. Усунення або полегшення хвороби завдяки лікарському засобу. В основу аристотелівського розуміння трагічного катарсису покладені його медичні знання, а також спостереження з практики екстатичних культів. «Катарсичні» ліки надають тілу зцілення, виганяючи з нього хвороботворну «речовину». І на такому ж принципі заснований древній грецький спосіб впливу на «екстатичний елемент душі», який гасить рух через рух, полум'яну душу – полум'яною піснею. Аристотель скористався медичним терміном, щоб за допомогою порівняння з патологічним тілесним явищем наочно роз'яснити патологічний душевний процес [1, с. 54]. Первинний метод катарсису в психоаналізі полягав в тому, що хворий за допомогою гіпнотичного впливу або без нього переміщується на задній план своєї свідомості, тобто в стан, який у східній системі йоги вважається станом медитації або споглядання. Але на відміну від йоги туг предметом споглядання є спорадична поява сутінкових слідів уявлень, будь то образи чи почуття, які відокремлюються від невидимих змістів несвідомого, щоб хоча б тінню постати спрямованому всередину погляду. Таким чином, витіснене і втрачене знову повертається назад [2, с. 170].

Порівняння йоги та психоаналізу показує, що на відміну від йоги психоаналіз цікавить психопатологія. У його завдання не входить тотальна зміна психіки людини, а також вивчення її несвідомої сфери загалом. Інтерес для психоаналізу – це витіснений зі свідомості матеріал. Аналізуючи сни і застереження, психоаналітик прагне знайти ці витіснені змісти і вивести їх у сферу свідомості. Пригадування, часто хворобливе, конкретних травматичних подій грає центральну роль у лікуванні.

Йога робить відносним соціальне за своїм характером розмежування між нормою і патологією, тому що, в перспективі звільнення звичайний людський стан можна позначити тільки як патологію. Тому йога не цікавиться деталями біографій своїх адептів. Для йоги зміст несвідомого у різних індивідів – це успадкування від нескінченної кількості попередніх життів. Воно не містить жодних значущих індивідуальних відмінностей. Йогічний катарсис не є різновидом спогадів. У практиці йоги псевдо пам'ять не стільки просвітлюється і очищається від патогенних елементів, скільки розчиняється у своїй цілісності. Те, що приходить їй на зміну, можна позначити як остаточне забуття всіх земних речей [4, с. 251–252].

Розмірковуючи про можливість асиміляції йоги, К. Г. Юнг доходить до висновку, що розкол західного розуму із самого початку унеможливило її адекватне використання. Для європейця вона стає або суто релігійною справою, або чимось на зразок гімнастики, контролю над диханням. Таким чином, відсутня єдність природної цілісності, яка характерна для йоги. К. Г. Юнг зокрема пише: «Індієць ніколи не забуває ні про тіло, ні про розум, тоді як європеєць завжди забуває то одне, то інше» [6, с. 228]. На думку К. Г. Юнга, духовний розвиток Заходу відбувався за зовсім іншим сценарієм, ніж на Сході, тому створилися несприятливі умови для застосування йоги. Пройшовши свій шлях історичного розвитку,

європейська свідомість настільки віддалилася від своїх коренів, що розкололася на знання і віру. Замість повернення до власної природи європейець віддає перевагу системам і методам, що придушують в людині природу, яка заважає сучасній західній людині. Виходячи з цього, К. Г. Юнг вважає, що застосування східних практик представниками західної цивілізації може призвести до негативних наслідків, тому що їх психічні схильності зовсім інші, ніж у людей Сходу. К. Г. Юнг критично поставився і до теософії, вчення про богопізнання шляхом містичного сприйняття, через безпосереднє спілкування з Богом, констатує: «ми ще не цілком усвідомили, що теософія є любов'ю, воістину варварською імітацією Сходу» [5, с. 219].

К. Г. Юнг завжди дбав про те, щоб не виходити за межі доказових емпіричних фактів, спираючись на знання, а не на віру. Пошук свідомості може об'єднати досвід релігії і науки. Релігія, те, що єднає людину з Богом, співвідноситься з Еросом, з началом, яке пов'язує світ, з «співпричетністю». Наука, відмовившись від «співпричетності», віддала перевагу пізнанню. Таким чином, релігія орієнтується на Самість, а наука на Я (*Ego*). Можна допустити, що в основі релігії знаходиться Ерос, а в основі науки – Логос. На думку К. Г. Юнга, майбутнє стане синтезом науки і релігії, тези і антитези. Новий світогляд спиратиметься на спільне знання. Сліпа віра в науку, як в панацею, говорить про духовну незрілість і не відповідає потенціям гармонійно розвиненої людини. У цьому аспекті показовою є думка Е. Ф. Едінгера про сучасну алегорію традиційної ідеї, що набуття свідомості – це така ж нелегка робота, як і робота в виноградниках Господа, а також нова відповідь на одвічне питання про сенс життя [3, с. 54–55].

Свідомість не охоплює цілісності людини, тому що цілісність має в собі не тільки зміст свідомості, але і велику сферу несвідомого з невизначеними і розмитими межами. Свідомість міститься усередині цього цілого подібно меншому колу всередині більшого. Тому Я цілком може бути перетворене в об'єкт, тобто існує можливість, що в ході розвитку людини в ній поступово сформується більш об'ємна особистість, яка поставить Я собі на службу [7, с. 60–61].

Незалежно від того, приймаємо ми основні положення філософії К. Г. Юнга чи ні, безсумнівно, він надавав духовним складникам людини вирішального значення, тим самим зробивши істотний вклад у вивчення свідомості та несвідомого.

Список використаних джерел

1. Беляев М. М. «Катарсическая» предыстория психоанализа / М. М. Беляев // Катарсис: метаморфозы трагического сознания. – СПб.: Алетейя, 2007. – С. 51–65.
2. Гуревич П. С. Расколотость человеческого бытия: [Текст] / П. С. Гуревич. – М.: Институт философии РАН, 2009. – 199 с.

3 Эдингер Э. Творение сознания. Миф Юнга для современного человека / Эдвард Ф. Эдингер; [пер. с англ. К. М. Бутырина]. – СПб.: Б&К, 2001. – 112 с. – (Серия «Библиотека аналитической психологии»).

4. Юлен М. Память и бессознательное в «Йога сутрах» и в психоанализе / Мишель Юлен // История философии. – 2000. – № 7. – С. 245–253.

5. Юнг К. Г. Проблема души современного человека / Карл Густав Юнг // Архетип и символ. – М.: «Ренессанс», 1991. – С. 203–222.

6. Юнг К. Г. Йога и Запад / Карл Густав Юнг // Архетип и символ. – М.: «Ренессанс», 1991. – С. 223–222.

7. Юнг К. Г. Символ превращения в мессе / Карл Густав Юнг // Ответ Иову. – М.: ООО Фирма «Издательство АСТ»; Канон+, 1998. – С. 5–88.

Дарвиш Виктория Викторовна,

директор компании «DMA Medhilfe», Зеезен, Германия

Кац Юлія Вікторівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри ГФ, заступник директора ДМО СумДУ (м. Суми)

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ МИГРАЦИОННОГО РАСШИРЕНИЯ НЕМЕЦКОЙ НАЦИИ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ ЗА 20 ВЕК

Аннотация. Статья посвящена историческим предпосылкам этнического расширения немецкой нации в условиях восстановления послевоенной Германии и до настоящего времени. Обозначены основные причины возникновения многообразия религиозных, национальных и культурных групп в Германии, которые влияют на обновление национальной культуры Германии, в условиях расширения официальных миграционных векторов страны.

Ключевые слова: миграция, контингентальные беженцы, интеграция, сегрегация, маргинализация.

Есть предписания саксонских королей XI века о том, что каждый вассал обязан принять чужестранца, накормить и обеспечить его безопасность, а тот, кто это не сделает, будет нести ответственность перед королём. Об общности человеческой судьбы, праве каждого чужестранца быть встреченным без враждебности на чужой территории говорили философы И. Кант в «Вечном мире», Левинас в «Тотальности и бесконечности», Жак Деррида и Цицерон поднимали тему этики гостеприимства.

В настоящее время, состоянием на начало 2017 года, по числу переселенцев и беженцев Германия занимает второе место в мире (после

США) и первое – в Европе. Связи меняются, процессы убыстряются и чёткое деление на христианский, мусульманский или мир стран Запада и Востока становится уже невозможным. Кроме этого, к мобильности современного человека подталкивают не столько субъективные причины (например, вы хотите поехать куда-то учиться или работать), сколько объективные внешние факторы, как то войны, конфликты, климатические изменения и катастрофы, которых с каждым годом становится всё больше.

Миграция (лат. *migratio* – переселение) – это перемещение людей из одного региона в другой, нередко крупными группами, на большие расстояния и длительные сроки, с целью временного или постоянного пребывания на новой территории. Миграционная политика государства в разных ситуациях имеет двойственный характер: с одной стороны, ужесточение правил, регламентация, с другой – поощрение и стимуляция. Миграция является следствием и одним из показателей глобализации. Согласно данным ООН, численность мигрантов в мире составляет 232 млн. человек. Это 3,2% населения Земли. Лиц, выселившихся за пределы своей страны, именуют эмигрантами, а в той, куда они прибыли – иммигрантами.

В Германии проживает 16,5 млн. иммигрантов и их потомков, что составляет 20,3% её населения. Из них около 6 млн. человек родились уже в Германии. 9,7 млн. обладают немецким гражданством. 36,6 % иммигрантов происходят из стран Европейского союза (ЕС), 13% из Турции, 9% из России и Украины и 6,9% из Казахстана. К иммигрантам не относятся: граждане ЕС, временно пребывающие в Германии на основании законодательства Евросоюза о свободном передвижении; гости из стран, которым предоставлен безвизовый режим (Норвегия, Швейцария, США, Австралия, Израиль и Япония и др.); иностранные студенты и стажёры; сезонные рабочие, имеющие разрешение на ограниченное по времени проживание; специалисты высокой квалификации, получившие особый вид на жительство (*Blaue Karte EU*); туристы и прочие лица, кратковременно находящиеся в стране по визе, а также нелегалы.

В прошлом (до середины 20 века) население Германии было довольно однородным. Число покидающих страну и убывающих из неё оставалось небольшим. Но уже к середине 1950-х ФРГ, в связи с подъемом экономики и демографическим послевоенным спадом, стала испытывать острый дефицит рабочих рук, и правительство решило привлечь дешёвых иностранных работников – *Gastarbeiter* (нем. – «временно работающий гость»), как их назвал Конрад Аденауэр (*Konrad Adenauer*) – первый федеральный канцлер ФРГ (1949-1963гг). Были заключены соответствующие договоры с Италией, Испанией, Грецией, Турцией, Португалией, Югославией, Марокко и другими государствами. Изначально предполагалось, что по истечении контрактов наёмные рабочие вернуться домой, а на смену им приедут новые. Однако подобная ротация мешала сохранять квалифицированные кадры, поэтому гастарбайтерам разрешили остаться в Германии и перевезти сюда семьи. После того как число иностранных рабочих в 1970-х превысило 2 млн., их въезд был прекращен.

Крупнейшей этнической группой среди оставшихся оказались турки, число которых составляет 4 млн. (из них треть получили гражданство Германии). Начиная с 1990-х из-за притока мигрантов и беженцев правительство ФРГ ужесточило правила, регулирующие рынок труда.

Второй миграционной волной стала репатриация этнических немцев и членов их семей из стран Восточной Европы и СССР (*Aussiedler* – нем. – «переселенцы»). Согласно федеральному закону об изгнанных от 1953 г. (*Bundesvertriebenengesetz-BVFG*), лица с немецкими корнями, и их потомки и супруги иной национальности получили право на определенных условиях переселяться и трудоустраиваться в ФРГ в качестве её граждан. Этими возможностями воспользовались 4,5 млн. человек, в том числе около 3 млн. поздних переселенцев (*Spätaussiedler* – нем.) из стран бывшего Советского Союза.

Претендент на статус позднего переселенца обязан был в посольстве / консульстве страны проживания документально подтвердить свою немецкую национальность (§6 *BVFG*) данными об этническом происхождении и принадлежности, преследовании родных, их общении по-немецки в быту, показать личный уровень владения языком (*Sprachkenntnisse Niveau B1*). Супруг и совершеннолетние потомки соискателя, включенные в его семейный круг, должны пройти тест на знание основ немецкого языка (уровень *A1*). Возможности пересдачи экзамена предоставляются не ранее, чем через полгода. Соискатель не должен иметь в СССР судимость за совершение тяжкого уголовного преступления или занимать государственные должности в милиции и службе безопасности своей страны (§5 *BVFG*).

Особую группу иммигрантов составили контингентальные беженцы (*Kontingentflüchtlinge*-нем.), которые были приняты Германией в рамках международной гуманитарной помощи согласно §23 «Закона иностранцев на право на пребывание в ФРГ» (*Aufenthaltsgesetz-AufenthG*). В 1975 г. статус контингентальных беженцев получили около 30 тыс. человек, бежавших из Южного Вьетнама от коммунистического режима, а с 1990-х – 350 тыс. албанцев, боснийцев и цыган из бывшей Югославии. К этому контингенту причислены также 220 тыс. евреев и членов их семей из СССР и постсоветских государств. В соответствии с решением конференции МВД ФРГ от 1991 г., еврей-иммигранты переселялись в Германию, где их направляли в федеральные земли пропорционально числу жителей и налоговой части бюджета. Контингентные беженцы вправе постоянно жить и работать в Германии, а после успешной интеграции через 6-7 лет получить немецкое гражданство.

В 2013 г. Правительство ФРГ решило принять в качестве контингентных беженцев 5 тыс. человек, пострадавших от гражданской войны в Сирии. Однако к концу 2014-го в Германии насчитывало уже 30 тыс. сирийских беженцев, а сейчас жертвам военных действий из этой страны идет счет на количество 1,8 млн. чел.

Для приема в ФРГ новых беженцев из горячих точек планеты есть достаточные юридические основания, как международные, так и внутригосударственные, не говоря уже о моральных. В первую очередь речь идет о Женевской конвенции о статусе беженцев и апатридов, принятой в 1951 г. на основе Всеобщей декларации прав человека (1948 г.). В ней ООН призвала все государства обеспечить указанным лицам всемирную гуманитарную и социально-правовую поддержку.

В последнее время, начиная с 2013 года, в фокусе общественного мнения в ФРГ неизменно присутствует горячая тема – приток беженцев и стран Азии, Африки и Ближнего Востока. Большинство коренных немцев смирились с иммигрантами, мирно сосуществуют с ними. Коренное население уже не удивляется многообразию черт лица, одежды и манер поведения прохожих.

В 1980 г. канадский профессор Джон Берри придумал два актуальных вопроса, ответ на которые определяет взаимодействие индивида с новой средой. Первый: «Насколько важным для индивида является персональная внутренняя идентичность: язык, культура, привычки?», и второй: «Насколько важным для индивида является язык, привычки и идентичность принимающей стороны»? Если индивид на оба вопроса отвечает положительно, то это называется качественной интеграцией: индивид, сохраняя свою персональную идентичность (язык, культуру, привычки), становится восприимчивым к языку, культуре, традициям принимающего народа. Если человек готов сохранить только свою идентичность, но не готов принять новую – это сегрегация. Если же индивид отказывается от своей идентичности ради принимающей, то это ассимиляция. Самой нежелательной является модель маргинализации – полный отказ от культурных привязок как страны происхождения, так и страны приёма. Модель интеграции – очень сложная и многовекторная модель, которая требует вовлеченности всех элементов: самого мигранта, принимающего его общества, принимающей страны и даже исторической родины этого мигранта.

В настоящее время существуют определенные сложности восприятия мусульман в странах Западной Европы, после ярких и кровавых терактов, прошедших во Франции, Германии, Бельгии за период 2015-2016 годов. По данным 2016 года, опубликованных в немецком журнале *Der Spiegel* (нем. – «зеркало»). Сами граждане ЕС ошибаются в количестве расчета проживающих в стране иммигрантов: так итальянцы думают, что каждый 5-й в стране мусульманин, хотя в реальности – лишь каждый 33-й. Жители Германии думают, что в стране 22% мусульманского населения, при реальных 5% официальных мусульман, проживающих в стране. Во Франции стойким является миф о 31 % мусульманском населении при реальных официальных 7,5 %. Именно внутренний страх «другого» и «чужого» при столкновении с нетипичной религией для середины и центра Европы, которая классически на протяжении более 10 веков была вовлечена в языческую, католическую, еврейскую и

протестантскую христианскую религию, и не знакома с культурой и традициями ислама, создает ложное ощущение страха и боязни наплыва мусульман, «желающих захватить и уничтожить христианский мир».

Программы интеграции и адаптации вновь прибывающих мигрантов отличаются в разных странах. Мы сейчас столкнулись в Германии с тем, что новая волна гуманитарных мигрантов потребовала пересмотра интеграционных программ и учебных планов. Сегодня преподавателям интеграционных курсов приходится объяснять мигрантам из стран Ближнего Востока, что совершенно нормально, когда люди держат дома животное-собаку. Разница менталитета и стиль жизни мигрантов и коренного населения настолько различны, что для некоторых вновь прибывших идея о животном доме – даже больший шок, чем равенство мужчины и женщины.

У немцев есть слово *Erfahrung* (нем. – «опыт»). Так вот, это немецкое слово состоит из двух частей, в переводе означающих, «человек едет» или «человек узнает». Этого опыта узнавания и видения мира, гибкой самостоятельной адаптации и формирования личной картины мира и ждет Германия от своих новых членов общества, которые, сохранив свою личную индивидуальность, возьмут в обязательный расчёт культурное наследие принимающей стороны, и бережно будут вводить свою личность, опыт и рабочие навыки, с учетом принятых правил и норм, принятых именно в стране принимающей.

Как говорится в известной старинной славянской пословице – «В чужой монастырь со своим уставом не ходи». Немцы сами аккуратно придерживаются этой пословицы, и ожидают подобного почтительного уважения к их традициям и привычкам со стороны новых гостей-мигрантов.

Поэтому, если индивид-иммигрант не будет воспринимать новую родину как часть своей новой идентичности, новой части самого себя, никакого успеха в новой стране не будет, индивид ничего не добьется.

«Свои – чужие» – это наши друзья, мы их любим, мы с ними дружим, уважая и принимая особенности их культуры. И у нас есть «чужие – чужие», которые только сейчас приезжают, привносят другую культуру, язык, традиции и ментальность, и принять, переварить этих «чужих – чужих» нам очень сложно. В то время, когда Германия после Второй Мировой войны была разделена на Восточную и Западную, Западная Германия приняла порядка 3–4 миллионов человек - беженцев из стран Варшавского договора. Тогда были серьезные споры: как мы в страну с капиталистическим строем принимаем чуждых нам сторонников социалистического режима. Кому-то такое сравнение покажется смешным, но я прекрасно помню, какая глубинная разница пропагандировалась между сторонниками социализма и капитализма. Германия смогла переварить ту миграционную волну, хотя вопрос «чужого» до сих пор остаётся открытым.

Мне представляется, что миграционный кризис – это большая возможность. Любой кризис – это возможность, а миграционный – тем более. Во-первых, нам, европейцам, пора начать задавать себе неприятные вопросы: как поступить с теми, кто совсем не беженец и не нуждается в убежище; как нам идентифицировать тех, кто позиционирует себя как гуманитарный мигрант, но им не является; как выстроить взаимоотношения внутри общества; как перестроить политическую систему для грамотного распределения благ.

Поколения наших детей и внуков увидят такую мобильность человечества, при которой современные перемещения людей покажутся «песчинкой в море».

Список использованной литературы

1. Michael Hartmann *Eliten und Macht in Europa: Ein internationaler Vergleich/ Campus Verlag. Auflage 1(2007). – Deutsch sprache. – 268 p.*
2. Philipp Ther, *The Dark Side of Nation-States: Ethnic Cleansing in Modern Europe. – New York: Berghahn Books, 2014. – 288 p.*
3. Marshal H.Segal, Pierre R.Dasen, John W.Berry. *Human Behavior in global perspective: an introduction to cross-cultural psychology. – 2nd Edition. – New York: Perason, 1999. – 399 p.*

Дворніченко Лариса Леонідівна,

кандидат філософських наук, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми)

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЩАСТЯ

Анотація. В статті надаються різні підходи до визначення поняття «щастя». Аналізуються досягнення сучасної психологічної науки, щодо визначення складових даного феномену. Розглядаються гендерні складові та особливості тлумачення в різних культурах.

Ключові слова: поняття «щастя», задоволеність життям, потреби, «формула щастя».

Дослідження феномену щастя є одним з найбільш дискусійним в сучасній психологічній теорії і практиці. Адже щастя є тим чинником людського життя, котрий не піддається ніяким стандартизованим мірками, закономірностям і тим більше – правилам.

Будь яке наукове дослідження потребує точного розуміння поняття, що досліджується. Тож звернемося до визначення поняття «щастя». Перше, що слід оговорити, ще його багатозначність. Так польський дослідник В. Татаркевич зробивши ґрунтовний аналіз дефініцій зазначає, що існує щонайменше чотири різних поняття щастя які займають важливе місце в понятійному інвентарі людства. Так, в першому значенні «щастя»

означає виключно сприятливі події, які відбуваються будь з ким, в другому – приємні переживання. Такі визначення частіше використовують в повсякденному житті. «В першому – об'єктивному значенні – «щастя» є не що інше, як везіння або удача.... В іншому – суб'єктивному – значенні «щастя» означає стан інтенсивної радості, блаженства або насолоди» [7, с. 31].

Стан інтенсивної радості за своєю природою є явищем швидкоплинним, тому воно не може бути метою, а тільки засобом. Тож розуміння і дослідження «щастя» як явища постійного почали досліджувати філософи. І два наступних визначення характеризують науковий підхід.

Так, починаючи з Аристотеля, щастя розуміють як «приємне життя і життя у достатку», «стан досконалості, досягнутий поєднанням всіх благ» [7, с. 33]. Однак і сьогодні використовують аналогічні поняття: «щасливою є не тільки та людина, яка володіє вищими благами, але й та, в житті якої добро переважає над злом, хто має ті блага, до яких прагне і яким вмів радуватися, щасливим є той, хто має позитивний баланс життя» [7, с. 34]. Щодо останнього розуміння поняття щастя, то його визначають як задоволеність життям в цілому. «Уявлення про щастя як задоволеність життя нікому не чуже, але воно невизначено: звичайна людина знає його, але не може ясно сформулювати» – писав В. Татаркевич [7, с. 35].

Саме ототожнення понять «щастя» і «задоволеність» ми знаходимо в Великому психологічному словнику. Задоволеність – це суб'єктивна оцінка якості тих чи інших об'єктів, умов життя і діяльності, життя в цілому, стосунків з людьми, самих людей, в тому числі і самого себе. Високий рівень задоволеності життям вважають щастям [2, с. 677]. В дослідженнях взаємозв'язків між щастям і особистісними рисами доведено що стало виявляється позитивна кореляція щастя з екстраверсією і альтруїзмом, негативна – з нейротизмом.

Історія експериментальних досліджень щастя є нетривалою, виникла порівняно нещодавно. В радянській психології людина – будівник комунізму апріорі вважалась щасливою, американські дослідження щастя і задоволеності стали організовуватись в 1960-ті роки.

У психології щастя помітну роль відіграє концепція Абрахам Маслоу. Автор запропонував універсальну ієрархічну модель мотивації, виділивши п'ять рівнів потреб, які він вважав вродженими та універсальними для всіх людей. Це такі рівні, як рівень фізіологічних потреб, потреби в безпеці, потреби в любові, прихильності і належності до певної соціальної групи, потреби в повазі і визнанні і найвищий рівень – потреба в самоактуалізації, тобто потреба в реалізації своїх творчих потенцій. Ця система дає ієрархію людських прагнень а їх задоволеність уявлення про щастя відповідно [5].

Позитивна психологія (Мартин Селігман) особливу увагу приділяє «особистісним чеснотам» і «силі характеру» як ресурсам пристосування до світу і осолодіння ним. Саме позитивні особистісні новоутворення

дозволяють витримати напругу справді людського, продуктивного існування і будувати власне щастя. Мартін Селігман зробив спробу створити формулу щастя, яка складається з трьох компонентів: індивідуального діапазону (генетично зумовлений рівень щастя, який залишається відносно стабільним протягом життя); зовнішні обставини життя (сім'я, діти, релігія, повсякденна діяльність) та вольовий контроль (тобто свідомі, навмисні дії, що вимагають зусиль, які людина може вибрати для себе) [6].

Дослідження Виничук Н. В. (2009 р) дозволяють визначити гендерні відмінності в рівні щастя як незначні. Хоча жінки в цілому трохи щасливішими за чоловіків, навіть при тому, що частіше страждають від депресії, і будь – які емоції вони переживають сильніше. Структура «жіночого щастя» включає потребу в любові, родині, здатність радіти життю і характеризується позитивним сприйняттям, щоб було краще, ніж зараз». Структура «чоловічого щастя» складається з фаталістичних прагнень («удача, везіння, доля»), потреби в боротьбі і радості від здобутої перемоги, наявності конкретних цілей і активні дії для їх реалізації [3].

Сімейний статус людей також визначає рівень щастя. Так, І. А. Джидар'ян на основі емпіричних даних відзначає, що порівняно з жінками чоловіки витягають із шлюбу більше користі і позитивних емоцій, і припускає, що це пов'язано з наданням дружиною більш міцної соціальної та емоційної підтримки своїм чоловікам, ніж навпаки. Автор вважає, що на відміну від чоловіків жінки шукають такого роду підтримки та взаємного підкріплення «на стороні», поза шлюбу – у подруг, родичів, сусідів [4]. Однак дослідження феномену щастя в психології не обмежується гендерними інтерпретаціями, матеріальними благами і суб'єктивною думкою опитаних людей.

Звертають увагу дослідження соціального психолога М. Аргайла, які свідчать, що відповіді на запитання яка ж нація займає перше місце за показником благополуччя майже неможливо. Це пов'язано з тим, що само поняття «щастя» в умовах існування різних культур і традицій отримує різні тлумачення. Більш того вчений зазначає, що немає способів вимірювання для отримання об'єктивних результатів.

Отже, феном щастя є складним явищем яке в сучасному світі активно досліджують філософи, психологи, соціологи. Не дивлячись на спроби структурувати поняття «щастя», створити його формулу, визначити гендерні відмінності, з'ясувати національні особливості, стає зрозумілим, що відповідь на питання: «Що таке щастя?» кожен мусить надати сам.

Список використаних джерел

1. Аргайл М. Психология счастья / Майкл Аргайл. – 2-е изд. – СПб: ПИТЕР, 2003. – 128 с.
2. Большой психологический словарь. – 4-е изд., расширенное / Сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков., В. П. Зинченко. – М.: АСТ: АСТ Москва; СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2009. – 811 с. – С. 677.

3. Виничук Н. В. Гендерные различия представлений о счастье / Н. В. Виничук // Материалы I международной научно-практической конференции: «Актуальные проблемы клинической и прикладной психологии». – Владивосток, 2009. – С. 83–85.

4. Джидарьян И. А. Представления о счастье в русском менталитете / И. А. Джидарьян // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18. – № 3. – С.13–18.

5. Психология личности. Тексты / под. ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря // Абрахам Маслоу – М.: МГУ, 1982. – 288 с. – С. 108–117.

6. Селигман М. В поисках счастья / Мартин Селигман; [пер.с.англ.] – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2011. – 320 с.

7. Татаркевич В. О счастье и совершенстве человека / Владислав Татаркевич [пер.с.польск. Л. В. Коноваловой]. – М.: Прогресс, 1981. – 364 с.

Дрижирук Юлія Анатоліївна,

студентка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми),

Мотрук Тетяна Олександрівна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка(м. Суми)

ВПЛИВ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОСОМАТИЧНИХ ПРОЯВІВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЧІВ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК З СИНДРОМОМ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ

Анотація. У статті проаналізовано останні дослідження з проблеми впливу особливостей психосоматичних проявів внаслідок «синдрому професійного вигорання» на діяльність викладачів. Виокремлено поняття «психосоматичні прояви», висвітлено таке поняття як фактор професійного вигорання як один із тих, що впливає на появу особливостей психосоматичних проявів. Виявлено взаємозв'язок психосоматичних проявів з синдромом професійного вигорання у викладачів.

Ключові слова: психосоматика, психосоматичні прояви, викладач, професійний стрес, «синдром професійного вигорання», емоційне виснаження.

Психосоматичні прояви – одна з найбільш складних, багатограних проблем сучасної медицини, психології, незважаючи на те, що вивчалася ще за часів Гіппократа та Аристотеля. Психосоматика – це науковий напрямок, який встановлює взаємини між психікою і тілесними

функціями, досліджує як психологічні переживання впливають на функції організму, як переживання можуть викликати ті чи інші хвороби.

Термін «синдром емоційного вигорання» представлено у роботі в контексті концепції, яка характеризує психологічний стан здорових людей, що знаходяться в інтенсивному і тісному спілкуванні в емоційно навантаженій атмосфері. Більш класичним є висвітлення цього поняття у зв'язку з концепцією робочого стресу і визначення як нездатності впоратися зі стресом, який призводить до деморалізації і зниження ефективності діяльності людини.

Вплив особливостей психосоматичних проявів на діяльність викладачів та зв'язок з «синдромом професійного вигорання» посідає досить важливе місце у педагогічній та медичній психології. Про наявність великої кількості стресорів у педагогічній діяльності говорять як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Тема психосоматики підіймалась у роботах А. Адлера, Ф. Александера, А. Міхчерліх, З. Фрейд та ін. Вона була об'єктом дослідження і вітчизняних вчених (М. В. Коркіна, Н. Д. Лакосіна, В. В. Марілов, М. М. Трунова та ін.). Також досліджували психосоматичні прояви у викладачів та пов'язували їх з емоційним вигоранням та емоційним виснаженням Бойл, Классен, Перрі, Панч.

Існує чимало спеціальностей, де особливості професійної діяльності значно впливають на психофізіологічний стан особистості. Однією з професій, які перебувають в «групі ризику», є професія викладача, а наявність психосоматичних проявів залежить від такого фактора, як «синдром емоційного вигорання». Прояви стресу в роботі вчителя різноманітні й численні. Професія педагога насичена багатьма стресогенами, серед яких такі, як соціальні оцінка, невизначеність, повсякденна рутинна тощо. Серед найбільш поширених можна вирізнити такі, як фрустрованість, підвищена тривожність, роздратованість, виснаженість, що в свою чергу через тривалу і сильну дію призводить до появи психосоматичних проявів.

Викладачі відіграють центральну роль в створенні клімату в класі, аудиторії, стимулюють навчання студентів. Викладання вимагає значних зусиль та часу, завантаженості. Проте, навчання може бути стресом водночас не тільки для учнів, а й самих викладачів. Стрес впливає на здатність педагогів бути чуйними і ефективними в роботі з класом. Численні джерела свідчать про те, що на стресовість роботи вчителя неабиякий вплив здійснює деструктивна поведінка учнів і організаційних чинників [2, 3, 4, 5].

Особисті, соціальні і фінансові витрати, пов'язані з вигоранням, занадто високі. Сприйняття вчителями стресу і їх здатність справлятися з вимогами, тісно пов'язані з професійним вигоранням. Зокрема, почуття самоефективності та взаємин зі студентами і колегами були ідентифіковані як важливі елементи, що знаходяться у тісному зв'язку з викладацькою активністю, емоційним виснаженням і виникненням дистресу. На думку науковців, психосоматичні розлади і симптоми корелюють із таким

психологічним феноменом, як вигорання [4; 5]. Цей феномен виявився основною причиною збільшення передчасного виходу на пенсію шкільних вчителів, що свідчить про важливість особистісних, соціальних і фінансових складових, пов'язаних із вигоранням. Те, як вчителі сприймають стрес, і їх здатність справлятися з новими задачами, безпосередньо пов'язане з феноменом вигорання. Зокрема, почуття самоефективності і формування стосунків із студентами та колегами були ідентифіковані, як важливі елементи викладацької активності, які корелюють із емоційним виснаженням та дистресом.

Саме у цій площині в українських учителів, викладачів ВНЗ та їх закордонних колег є дуже багато спільного. Попередня якісна обробка результатів нашого дослідження феномену психологічного вигорання учителів та викладачів м. Сум свідчить про те, що існують багато близьких та споріднених моментів, які є факторами його виникнення. Так, Ф. Зімбардо наводить результати дослідження взаємозв'язку між деякими загальними психосоматичними проявами і джерелами стресу вчителів Гонконгу. У дослідженні прийняли участь 261 вчитель (134 чоловіки і 127 жінок) із 13 середніх шкіл різних регіонів. Факторний аналіз визначив шість різних джерел стресу вчителя: студенти (учні), інші викладачі, навчальний план, обов'язки, навчальне навантаження, а також визнання. З'ясовано, що великі обсяги роботи є найвизначнішим стресовим фактором гонконгських викладачів, вони безпосередньо пов'язані з повсякденною педагогічною рутинною та є найбільш шкідливими для їх стану здоров'я [3, с. 512].

А. Газі наводить результати подібних досліджень у Німеччині, а саме дослідження впливу особливостей психосоматичних розладів і симптомів емоційного виснаження, які провокують «синдром емоційного вигорання» [2]. Було використано опитувальник (MECCA). За цим опитувальником 32,5% вибірки постраждали від вигорання (тип В), 17,7% страждали важко (тип А), 35,9% показали неамбіційний (тип S) і 13,8% показали здоровий амбітний стиль адаптації (Тип G). В рамках дослідження, вчителів попросили оцінити, що вони вважали вирішальним фактором, що призводить до професійного перенавантаження. Вчителі відзначили, що крім великого числа учнів в одному класі, вони вважали руйнівною агресивну поведінку учнів і розглядали її як фактор первинного стресу.

Отже, можна стверджувати, що наявність психосоматичних проявів у викладачів перебуває у тісному зв'язку з емоційним виснаженням, впливає на формування «синдрому професійного вигорання» і може привести до різних наслідків, таких як хронічний стрес.

Список використаних джерел

1. Александер Ф. Человек и его душа: познание и врачевание от древности до наших дней / Ф. Александер, Ш. Селесник / пер. с англ. – М.: Прогресс, Культура: Изд-во агентства «Яхтмен», 1995. – 604 с.

2. Газі А. Психосоматичні розлади: Теоретичні та клінічні аспекти / А. Газі // Brunner-Мазель. – 1996. – С. 129–130.
3. Зімбардо Ф. «Психологія і життя» / Ф. Зімбардо. // Варшава. – 2002. – С. 512–513.
4. Кедрачка Е. Професійне вигорання вчителів /Е. Кедрачка. // Професійна школа. – № 4. – 1998. – С. 40–45.
5. Зинченко В. П. Психология на качелях между душой и телом // Психология телесности между душой и телом / ред.- сост. В. П. Зинченко, Т. С. Леви. – М.: АСТ, 2007. – 736 с.

Мотрук Тетяна Олександрівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (м. Суми)

ФОРМИ ПРОЯВУ СТРЕСУ ТА ОСОБЛИВОСТІ КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми дослідження стресу, розкрито поняття «дистрес», «стресори», описано інструментальні реакції управління стресом, копінг, орієнтований на проблему, і копінг, орієнтований на емоції, розкрито особливості клієнтського запиту у роботі із подоланням наслідків стресу.

Ключові слова: стрес, дистрес, стресори, копінг-стратегії подолання, адаптація.

Наша країна вже не один рік перебуває у ситуації, яку з позиції заявленої теми, із різним ступенем відвертості, можна характеризувати як стресову, дистресову, кризову, таку, що не вийшла із зони травматичних подій. Але аналіз глобальних соціальних катаклізмів не є метою цього дослідження. Важливим залишається те, що кожного разу життя, спокій, щастя окремої людини стають розмінною монетою. Тому тема психічного життя, особливостей реагування на зміни, викликаних самими різними чинниками завжди була і залишається у центрі уваги фахівців. Дослідження стресових реакцій, напрацювання різноманітного інструментарію, стратегій і тактик попередження та подолання руйнівних наслідків стресу, є важливим завданням для українських фахівців.

Вивчення стресу має довгу історію. У 1621 році оксфордський вчений Роберт Бартон у своїй книзі «Анатомія меланхолії» описав хвороботворні впливи, які здійснюють на депресивні розлади такі події, як нещасливий шлюб, зuboжіння і т. ін. Подібні уявлення можна зустріти у багатьох культурах, оскільки у різних народів зустрічаються ритуали подолання важких перевантажень, пов'язаних зі смертю близьких, прощанням з коханими. Вперше термін «стрес» у фізіологію і психологію

ввів Уолтер Кеннон у своїх працях, описуючи його як універсальну реакцію «боротися або бігти». Експериментальним дослідженням на тваринах займався У. Кеннон, психосоматичним дослідженням стресу – Вулф, ендокринологічним дослідженням – Г. Сельє, дослідженням життєвих подій – Холмста Рейх, психологічну модель стресу запропонував Р. Лазарус, екологічні підходи до впливу навколишнього світу на людину, вивчення перевантажень на виробництві, дослідження травм (і особливо військових травм), дослідження міжособистісних перевантажень, дослідження страху, дослідження активації та співвладання з хворобою вивчали Голдбергер та Брезнітц (1993 р.), Р. Лазарус (1991 р.). Але саме роботи Ганса Сельє у 1946 році, де термін «стрес» було використано для визначення загальної адаптаційної напруги, послугувало поширенню цікавості до цього поняття серед нефахівців. Поняття стресу було ще більше диференційовано (Selye, 1986 р.) за рахунок введення понять «еустрес» і «дистрес». Еустрес виникає у випадку відповідності між потрібними зусиллями і наявними ресурсами для відновлення втраченої рівноваги [1]. Досить часто можна зустріти пояснення сутності еустресу як викликаного лише позитивними емоціями, на відміну від поняття «дистрес», коли йдеться про наслідки сильної, тривалої та надмірної напруги. Ми розглядаємо поняття «дистрес» через поняття адаптації, коли принаймні на якийсь час, співвідношення між необхідними зусиллями та наявними ресурсами порушується не на користь ресурсів.

М. Перре наголошує як щонайменше на чотирьох значеннях стресу: - стрес як подія; стрес як реакція; стрес як проміжна змінна; стрес як транзактний процес. За цією фазою слідує адаптивні реакції (копінг).

Поняття стресору запропоновано для опису та характеристики подій, що є причинами стресів. Вони є тими вихідними пунктами стресових подій. Існує багато моделей складної взаємодії різних факторів, що викликають стресове переживання. У складних взаємозв'язках знаходяться такі фактори стресу як соціальні зв'язки, особистісні фактори, стресори (тривалість, значущість), процеси оцінки (ресурси, контрольованість, каузальна атрибуція), психічні реакції, фізіологічні реакції, адаптивні та дезадаптивні реакції. Врешті, основною кінцевою задачею дослідників стресу є пошук відповіді на питання: в який спосіб найкраще справлятися з перебігом та наслідками дистресу.

У рамках психоаналітичних концепцій описано захисні механізми, що дозволяють особистості якнайшвидше адаптуватися до змін.

Більш сучасні концепції – це насамперед когнітивно-феноменологічний підхід Р. Лазаруса. Він розглядає стресову реакцію як результат відносин між особливостями висунутої вимоги та наявними у розпорядженні людини ресурсами. Якість цих відносин опосередковується через когнітивні процеси оцінки. Стресорами можуть виявитися не тільки зовнішні, але і внутрішні вимоги – цілі, цінності, оцінки, – і якщо вони ігноруються або не реалізуються, то це може мати для людини негативні

наслідки [1]. Якщо подію визнано незначною, то вона не призводить ні до яких інших процесів, окрім орієнтовної реакції. Інший тип подій, які теж не викликають адаптивних процесів, – це приємні ситуації, долати які немає потреби (наприклад, вдалий результат справи). Третій тип характеризується потребою в адаптації.

М. Перре пропонує розглядати інструментальні реакції управління як націлені на те, щоб вплинути на навколишній світ, або на самого себе (або на те й інше), що можна характеризувати, використовуючи поняття типу адаптації й виділивши, відповідно, два види цих реакцій: зовнішню до системи *асиміляцію* і внутрішню системну *акомодацію*. В якійсь мірі цьому відповідають копінг, орієнтований на проблему (problemfocused), і копінг, орієнтований на емоції (emotionfocused), – типи управління більш високого порядку. Як спеціальні типи управління, окремо розглядаються пошук та витіснення інформації, пряму дію і її гальмування, а також інтрапсихічні форми подолання – управління увагою, заспокоєння і т. ін. Результати, які виникають внаслідок адаптивних реакцій, що піддаються новою оцінкою (reappraisal), а потім в залежності від результату можуть бути подальші дії управління. Деякі вчені (Холахан, Муз та Шефер) зводять різні класи адаптивних реакцій до двохголовних категорій: наближення (approach) і уникнення (avoidance); для обох категорій ці автори виділяють когнітивні поведінкові варіанти. Шварцер розширив модель Лазаруса і включив у свою модель концепцію контролю і Я-концепцію.

Стосовно подолання часто говорять і про такі захисні процеси, які можна віднести до інтрапсихічних форм подолання Р. Лазаруса. Багато авторів протиставляють захист (орієнтований на переживання) і самовладання (орієнтоване на поведінку). Хаан характеризує процеси подолання як цілеспрямовані, гнучкі та адекватні реальності адаптивні дії, а захисні процеси вона розуміє як нав'язані, ригідні та спотворюють реальність варіанти. Для власне патологічних форм адаптації вона використовує поняття «fragmentaryprocesses» (фрагментарні процеси).

М. Перре і В. Райхертс продовжували розробляти окремі аспекти психологічної концепції стресу Р. Лазаруса на основі функціональної концепції. Особливо була розширена когнітивно-феноменологічна перспектива. Копінг-класифікація, запропонована зазначеними авторами, упорядковує дії та реакції управління по їх орієнтації: 1) на ситуацію стресора, (2) на репрезентацію чи (3) на оцінку. Реакції, що відносяться до репрезентації, змінюють когнітивну репрезентацію стресора шляхом пошуку або придушення інформації; а реакції, що відносяться до оцінки, змінюють установку достресора – надаючи сенс, переоцінюючи або ж змінюючи мети.

Методи, спрямовані на адаптацію до негативних наслідків стресу можна, на думку М. Перре, поділити за рядом основних характеристик. Серед них такі як вибір засобів, специфічні функції інтервенції, цільова орієнтація, теоретичне обґрунтування, експериментальна оцінка і

професіоналізм дій. Це досить велика кількість варіантів інтервенцій, що відрізняються тривалістю, теоретичним обґрунтуванням, спрямованістю тощо.

У практичній роботі досить часто приходиться чути запит про експрес-методи подолання стресу. У таких випадках потрібно розуміти, що людина, яка виступає з подібним запитом, не є новачком у цьому пошуку. Зазвичай існують особисті більш, або менш ефективні стратегії, що напрацьовані роками. Важливо, що до використовуваних стратегій подолання стресу можуть належати лише ті варіанти, у чийй ефективності була можливість переконатися. І не є важливим, наскільки вони екологічні, бо неусвідомленість їх вибору в першу чергу спрямована на збереження цілісності особистості у конкретний момент психологічної напруги. Виявлення та усвідомлення власних сценаріїв подолання стресу може виступати повноцінною темою психотерапевтичної сесії.

Отже, тема стресу та подолання його наслідків ще тривалий час буде залишатися серед актуальних та затребуваних, бо кожна особистість робить власні відкриття на цьому шляху пізнання, спираючись та використовуючи досвід попередників відповідно до власної готовності та відкритості новим знанням, що врешті і є значною частиною нашого життя.

Список використаних джерел

1. Клиническая психология /Под ред. М. Перре, У. Баумана. – СПб.: Питер, 2002. – 1312 с. – (Серия «Мастера психологии»).
2. Лазарус Р.С. Психология эмоций: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по спец. псих. / Р.С. Лазарус. – СПб: Питер, 2007. – 328 с.

Пасько Катерина Миколаївна,

кандидат філософських наук, доцент кафедри психології
Сумського державного педагогічного університету
імені А.С.Макаренка (м. Суми)

ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ. ОСНОВНІ АСПЕКТИ

Анотація. У статті здійснено аналіз поняття «етнічна ідентичність» як етнопсихологічного феномену, розкрито основні види ідентичності, висвітлено особливості формування етнічної ідентичності у осіб, народжених у змішаних сім'ях, актуалізовано психологічні функції етнічної ідентичності та її особливості.

Ключові слова: етнічна ідентичність, етнопсихологічний феномен, змішані сім'ї.

Поняття етнічної ідентичності досить щільно увійшло в життя сучасної людини. При цьому, етнічна ідентичність, її формування і актуалізація – це досить складний і багатогранний процес.

Аналіз проблеми етнічної ідентичності логічно почати з обговорення самого поняття, що веде до розуміння її сутності як етнопсихологічного феномену.

Сукупність уявлень людини про себе становить її ідентичність. Ідентичність забезпечує неперервність минулого, сучасного та майбутнього індивіда. У широкому розумінні ідентичність – це відповідь на питання: «Хто я такий?». В ході свого психологічного розвитку кожна людина для себе вирішує два основні завдання. По-перше, вона прагне позначити свою несхожість, підкреслити власну відмінність від інших. По-друге, їй необхідно знайти своє місце в соціумі та з безлічі різноманітних соціальних груп вибрати ту, до якої вона буде належати. У відповідності з перерахованими завданнями у людини формуються два різних види ідентичності: персональна (особиста) і соціальна (групова). Персональна ідентичність (її ще називають еґо-ідентичністю) – це усвідомлення людиною себе як унікальної особистості, неповторної і своєрідної. Е. Еріксон вважав, що еґо-ідентичність – це «суб'єктивне почуття безперервної самототожності».

Соціальна ідентичність – це сприйняття себе як члена певної групи, відчуття приналежності і емоційної прихильності до неї. Соціальна ідентичність може бути професійною (викладач), регіональною (кримчанин), віковою (пенсіонер). Однієї з різновидів соціальної ідентичності є етнічна – усвідомлення себе як представника певного етносу.

Наприклад, українець, український канадець, український поляк – все це варіанти етнічної ідентичності. Може здатися, що етнічна ідентичність – те саме, що національність. Проте це явища різного порядку. Національність (етнічність) – це соціологічна категорія, зовнішня, формальна характеристика, яка відбивається в різних документах (у свідоцтвах про народження і про шлюб, в анкетах тощо) і фіксується на підставі деяких зовнішніх параметрів (насамперед у якості такого параметра виступає етнічна приналежність батьків). А етнічна ідентичність – це внутрішня, психологічна характеристика, результат самовизначення людини в етнічному просторі.

У більшості випадків у людей, що народилися в моноетнічному шлюбі, етнічність та етнічна ідентичність співпадають, що може викликати термінологічну плутанину. Якщо ж дитина народилася в етнічно змішаній сім'ї, формування етнічної ідентичності може набути певних складностей. У цьому випадку ідентичність саме вибирається дитиною, причому, у неї є кілька варіантів:

1) дитина вибирає ідентичність, відповідну національній приналежності одного з батьків. При цьому навіть в одній родині у дітей можуть бути різні варіанти етнічної ідентичності. Наприклад, дівчинка,

має маму – татарку і тата – українця, вважає себе україркою, а син тих же батьків – татариним;

2) у дитини формується ідентичність, що відповідає якійсь іншій групі, що має в даному суспільстві високий статус. Наприклад, дитина, що має тата – українця і маму – німкеню, вважає себе американкою.

3) Біетнічна ідентичність передбачає, що індивід усвідомлює себе представником двох культур одночасно. Дитина отримує певні особливі якості, характерні різним культурам обох батьків.

4) Маргінальна ідентичність, що в даному контексті буде означати розмити, невизначену етнічну ідентичність. У цьому випадку дитина відчуває труднощі з власною етнічною ідентифікацією, часто можна почути висловлювання типу: «Я не розумію, що значить бути українцем, або німцем, або поляком тощо».

В цілому, прийнято виділяти чотири основних типи етнічної ідентичності у дітей у змішаних сім'ях:

– Моноетнічний тип. Він спостерігається в тому випадку, коли дитина в змішаній родині зіставляє себе тільки з однією з етнічних груп.

– Біетнічний (або множинний) тип етнічної ідентичності. Як вже зазначалось нами вище, передбачає ситуацію, коли особа відносить себе одночасно до двох або більше етнічних груп.

– Маргінальний тип. Характеризується слабкою і нестабільною самоідентифікацією одночасно до кількох етнічних груп. Для цього типу також властивим є так зване «хитання» між етнічними групами, що може призвести до повного відторгнення однієї групи або всіх обраних груп. Що у свою чергу провокує таке явище як «етнічний нігілізм», тобто повне заперечення своєї етнічної приналежності.

– Панетнічний тип. Для нього характерна сильна стійка етнічна ідентифікація з однією «надгрупою», яка включає в себе безліч інших етнічних груп. Приміром, таких «надгруп» є арабська група, до якої відносяться всі етнічні групи, які проживають на територіях Близького Сходу і північної Африки і об'єднані арабською мовою.

Працюючи в етнокультурній сфері, необхідно пам'ятати про те, що інтерес до народу і його культури не означає наявності відповідної етнічної ідентичності, а знайомство з фольклором, мовою, країноведенням не обов'язково вплине на формування етнічної ідентичності. Так, людина може чудово говорити англійською, знати безліч віршів і пісень на діалекті і при цьому вважати себе українцем.

Згідно більшості етнопсихологічних концепцій, етнічна ідентичність має трьох-компонентну структуру.

Когнітивний, або пізнавальний компонент включає знання людини про свою етнічну групу: її самоназва, особливості її історичної долі, традицій і звичаїв, елементів матеріальної і духовної культури (народний костюм, фольклор, національна кухня і ін.), національної символіки тощо. Сутність цього компоненту можна виразити питанням: «Що я знаю про свій народ?». Засвоєння цих знань відбувається переважно в ході

неформальної освіти, спілкування з представниками своєї етнічної групи, а також через досвід безпосередньої участі у традиційних заходах і святах.

Афективний, або емоційний компонент, відображає особисте ставлення людини до своєї етнічної групи та до приналежності до неї, суб'єктивну значимість даної групи. Залежно від характеру цього відношення виділяють позитивну і негативну етнічну ідентичність: людина може позитивно ставитися до свого походження, пишатися своїм народом, або, навпаки, соромитися своєї етнічної групи, ставитися до неї з презирством. Цей компонент можна охарактеризувати таким питанням: «Які почуття я маю відносно свого народу і до себе як його представника?». Для формування цього компоненту велике значення має отримання індивідом інформації щодо видатних представників свого народу, щодо їх досягнень.

На основі двох даних компонентів формується третій – поведінковий. Він проявляється у способі організації побутового і суспільного життя, стандартах і зразках діяльності. Даний елемент дає відповідь на питання: «Що і як я роблю як представник певного народу?»

Етнічна ідентичність виконує ряд психологічних функцій. Так, вона сприяє збереженню етнічної групи. Як показує історія, етнос може існувати, втративши рідну мову або державність, переходячи від одних звичаїв і традицій до інших. Однак втрата усвідомлення єдності зі своєю групою і приналежності до неї безпосередньо ведуть до припинення існування самого етносу.

Крім цього, етнічна ідентичність дає людині відчуття захищеності, задовольняє потребу в приналежності до колективу. «Я не один, таких, як я – багато» — таке відчуття виникає, безумовно, не тільки завдяки етнічній ідентифікації, а саме причетність до етнічної групи є найбільш стійкою і надійною в порівнянні з іншими.

Нарешті, як показують численні дослідження, позитивна етнічна ідентичність є основою конструктивної міжкультурної взаємодії. Перш ніж навчитися продуктивно спілкуватися з представниками іншого народу, необхідно сформувати позитивне ставлення до свого власного народу.

Особливістю етнічної ідентичності є те, що вона формується паралельно з громадянською ідентичністю, тобто усвідомленням себе як громадянина певної держави. Так, людина усвідомлює себе водночас і як канадський українець (етнічна ідентичність), і як громадянин України (цивільна).

Відповідно до низки проведених досліджень, вперше ідентифікація з етнічною групою з'являється у віці 3-4-х років. Спочатку дитина освоює етнічну самоназву і основні знання про свою і чужі групи. Спочатку діти знайомляться з характеристиками етнічної групи, які можна легко спостерігати: зовнішність, мова, елементи матеріальної культури (їжа, одяг), звичаї. У старшому віці для дитини стають важливими більш глибокі ознаки: релігія, історична доля тощо. Формування основних компонентів етнічної ідентичності в основному завершується в

молодшому підлітковому віці. Саме в 11-13 років у дитини формується цілісне уявлення про себе як про представника свого народу, що включає три перераховані вище компоненти. Тоді ж зароджується почуття незмінності та стійкості етнічних характеристик.

Основним інститутом формування етнічної ідентичності є родина, причому не стільки батьківська, скільки прабабківська (дідусі і бабусі). Саме через сім'ю відбувається знайомство з елементами етнічної культури: звичаями і традиціями, національною кухнею, фольклором тощо. Етнічна ідентичність може змінюватися після підліткового віку. Якщо індивіду стає відома будь-яка інформація про його етнічне походження, це може призвести до трансформації етнічної ідентичності.

Скажімо, індивід, що вважав себе українцем, дізнається про наявність у нього польських коренів, починає цікавитися польською мовою та культурою і поступово переходить до ідентичності поляка.

Важливим фактором, який може призвести до трансформації ідентичності, є також міграція. У ряді випадків зміна країни проживання також призводить до зміни ідентичності.

Крім самої етнічної ідентичності може змінюватися її суб'єктивна значимість. Зростання важливості етнічної ідентичності називається актуалізацією. Фактором, що потужно актуалізує етнічну ідентичність, є взаємодія з представниками інших етнокультурних груп. Однак можливим є підвищення її значущості шляхом створення для цього специфічних умов в рамках ряду етнокультурних заходів, таких як семінари, тренінги, проекти тощо.

Таким чином, етнічна ідентичність – це психологічна категорія, що відображає результат самовизначення людини в етнокультурному просторі. Етнічна ідентичність активно розвивається і трансформується у відповідь на важливі події в житті людини. Вона не є чимось раз і назавжди заданим. Збереження і зміцнення етнічної ідентичності є обов'язковою умовою збереження етносу як самостійної групи.

Список використаних джерел

1. Румянцева П. Дети смешанных браков: особенности этнокультурного самосознания / П. Румянцева // Педагогический альманах, СПб. – 2001, №9. – Режим доступа: <http://old.ort.spb.ru/>.
3. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко 3-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2004 – 368 с.
4. Стефаненко Т. Г. Социально-психологические аспекты изучения этнической идентичности / Т. Г. Стефаненко // Педагогика. – 1999. – №3. – С. 27-33.
5. Филиппова Е.И. Проблема идентичности в антропологии / Е.И. Филиппова // Этнопанорама. – 2008. – №1-2. – С.14.

Pilia Giulia,
MA Graduate, University of Bologna, (Italy)
EVS at Center for Euroinitiatives

MEMORY AND INDENTITY IN POST-SOVIET SCENARIO: THE CASE OF THE 9TH OF MAY

Abstract. *Identity, history and memory in the Baltic-Russian relations are deeply connected and can influence one another, particularly regarding opposite perceptions of symbols of memory such as the case of the 9th of May. Such disputes carry an important role in defining these countries' identity in the global context and might even be necessary.*

Introduction. *This article explores the role of days of commemoration in the context of the controversies on memory in the Post-Soviet area, particularly focusing on the issue of the different perceptions of history from both Russian and Baltic sides.*

The article will analyse the historical and social importance of days of commemoration, asking what is their role and why are they fundamental in shaping one country's collective identity. The issue of unshared symbols that can cause controversies on international level.

Days of commemoration and their role in shaping memory and identity.

In building and strengthening the identity of a community, the days of commemoration are fundamental. Their role is both historical and social: by remembering a past event that is considered important for the community or the state, both in case of celebration or remembrance of meaningful events, which can often be traumatic ones, it makes the individuals feel as a part of a whole and strengthens their feeling of belonging to the community, giving legitimacy to its collective memory. Commemorative activity, which involves coordination of individual and collective memories, is not only historical and social, but is also political, being it related to different perceptions of a given commemoration: the actual event commemorated and the individual experiences connected with it are replaced by a collective image of the past that is ritually re-evoked through the memorial event: days of commemoration are «*facilitating social mechanisms of inclusion and exclusion [from belonging to the given community]*».

The relation between history and memory can be very ambiguous, particularly when memory plays the role of history by shaping it under the ideology of a nation or of a political power. This is the case of the dictatorships of the 20th century, for which the interventions on history have been the instrument for manipulating memory, in order to obtain consensus and to build its own legitimacy. In addition, the different perception of these symbols can easily become an element for polemics when the object of the commemoration is not fully shared or is ambiguous: by taking a position *for* or *against* a symbol,

it strengthens a country's profile towards (or better in this case, *against*) another one.

A recent example is the figure of the Forest Brothers, partisans who waged a guerrilla warfare against the Soviets in the three Baltic Republics in the 1940s and early 1950s, often considered as national heroes who fought for the independence of their own countries, but regarded as bandit or Nazi collaborators from a Russian point of view.

Significant is also the so-called "Bronze soldier crisis" in Estonia when, in 2007, the government decided to relocate a Soviet memorial to the Soviet soldiers who perished fighting the Nazis in Estonia, from the centre of Tallinn to a nearby military cemetery. This decision caused riots among the country's Russian-speaking population and in Russia.

Another controversial key event is the Victory Day on the 9th of May, celebrating the Soviet victory of the Second World War, but that in the three Baltic Republics it marked the continuation of the Soviet occupation. A peak of this dispute has been the occasion of 2005 celebrations for the Victory Day, which created a diplomatic crisis between the Baltic States and Russia.

The controversy over the 9th of May.

In the occasion of the 60th anniversary of the end of the Second World War on 9th of May 2005, Russian President Vladimir Putin invited world leaders to Moscow, including the presidents of Estonia, Latvia and Lithuania. The three countries found themselves in a deep dilemma, rising again a "battle over history" with Moscow: the presidents were being asked to celebrate the invasion, occupation and demographic decimation of their lands by Stalin's Red Army and Sovietization policies. Taking part to the celebration would have meant accepting Russia's revised view of the 20th century history, while refusing it could have brought to a diplomatic crisis.

Latvia's president Vaira Vīķe-Freiberga accepted the invitation to the Victory Day festivities, but clearly stated Latvia's position on the meaning and perception of this day: «*In commemorating Europe day, I will be celebrating the fall of fascism and the resurgence of freedom and democracy in Western Europe. [...] I will be paying tribute to those who lost their lives during the Second World War. But I will also be commemorating, with great sadness, the renewed Soviet occupation of my country, and the immense human loss and suffering that ensued as a result; not only in Latvia, but throughout the former captive nations of Central and Eastern Europe*».

The position of the other two Baltic countries' Presidents was sharper: two months before the celebrations, the presidents of Lithuania and Estonia, respectively Valdas Adamkus and Arnold Rüütel, announced their refusal to the celebrations «*due to lingering bitterness in their countries over the Soviet post-war occupation of the Baltic states*». Rüütel explained his decision stating that «*the sufferings of the people of Estonia caused by World War II and those of the following years have not yet died away from the memory of the people. As head of state, I believe that my duty is to stay with my people in this day*».

Moscow soon criticized this position: Sergey Mironov, speaker of the Federation Council, defined Adamkus and Rūtel's decision as a «*big historical mistake*», adding that it would put Estonia and Lithuania in European and global isolation, while in the Russian press the refusals was defined as «*Baltic boycott*», a position that mirrors the Russian approach of declining the claim of having occupied the Baltic states in 1940 after the 1939 Molotov-Ribbentrop pact.

The different perspectives on the Victory day are sharp: while for Russians this day is a moment of national pride, most of Latvians, Lithuanians and Estonians still see themselves as victims rather than the winners of the war and do not wish to celebrate it, completely refusing to consider the expulsion of the Nazi German troops from their territories by the Red Army in 1944 as a liberation, arguing that for them one occupation simply replaced another.

Twelve years after, the controversy seems already quite far in time, also due to the fact that the countries have done some moves towards rapprochement (even though many issues remain still unsolved, such as the question of Estonian and Latvian citizenship for Russian-speakers in the two countries). Still, much effort will be needed in order to overcome the stereotypes of the historical legacy and to accept the different perceptions in the most diplomatic way.

Conclusions.

Memory often shapes foreign policy and relations between states, and the history of the Soviet Union will be attracting very different points of view also in the future, depending on the perspective of the observer.

The example of the 9th of May shows how memory can raise controversies in the context of an unshared historical perception of the past. Commemoration days are a complementary aspect of these possible disputes, and can provide the ground for diplomatic crises.

Nevertheless, controversy can also constitute the mean for defining one country's identity, most of all if we take the case of the three Baltic countries that have emerged into the global scenario only in the early 1990s after nearly half a century of occupation, and are now manifesting and fighting for the need for detaching from the Soviet past, defining its own identity as *opposite* from the Russian one.

This separation can often involve stereotypes and refusals of any matter that is linked with Russia, but can be legitimated in the present context of self-determination. Snyder states: «*When nations identify with a certain version of the past, policy which exposes its incoherence will be at first resisted, and must be justified in terms of the larger interest of the nation. Democratic nation-states can neither create new memories from nothing nor wish away old ones, but they can conspire with the passage of time to divert personal memories from the issues of the day and coopt national memories in the name of the common good*».

In other words, even though memory today can constitute an element for disagreement, it is an important and even necessary step for shaping an identity,

and controversies can be overcome for that “common good”, which is here identified in the *national* and *international good*.

Bibliography

1. FERRETTI M., (1993), *La memoria mutilata – La Russia ricorda*. Milano: Il Corbaccio.
2. FREDÉN, L. (2005), *Shadows of the Past in Russia and the Baltic Countries*, in *Russia in Global Affairs*, 3:3, 122–29.
3. GILLIS, J.R. (1994), *Commemorations. The politics of National Identity*. Princeton: Princeton University Press.
4. LAURINAVIČIUS, Č. (2009), *The Interpretation of the Soviet Union's History: The Baltic Dimension*, in SWOBODA H. and J.M. WIERSMA (Eds.), *Politics of the Past: The Use and Abuse of History* (pp. 121-128). Brussels: Socialist Group in the European Parliament.
5. MOROZOV V. and FOFANOVA E. (2009), *Imperial legacy and the Russian-Baltic Relations: from conflicting historical narratives to a Foreign policy confrontation?*, in BERG, E. et al., *Identity and Foreign Policy - Baltic-Russian Relations and European integration* (pp. 15-32). Farnham: Ashgate Publishing Company.
6. NESAULE, A. (1995), *A Woman in Amber*. New York: Penguin.
7. ONKEN, E.C. (2009), *Commemorating 9 May: the Baltic States and European Memory Politics*, in BERG, E. et al., *Identity and Foreign Policy - Baltic-Russian Relations and European integration* (pp. 33-50). Farnham: Ashgate Publishing Company.
8. SNYDER, T. (2004), *Memory of sovereignty and sovereignty over memory: Poland, Lithuania and Ukraine, 1939–1999*, in MULLER, J.W. (eds), *Memory and Power in Post-War Europe Studies in the Presence of the Past* (pp. 39-58), Cambridge: Cambridge University Press.
9. TORBAKOV, I. (2005), *Rift between Moscow and Baltic States: is it all about history?*. Eurasia Daily Monitor, Volume: 2 Issue: 49.

Sitography

1. BBC Ukrainian.com (2009, August 3rd), *Vyborcha: dlya polyakiv – bandyt, a dlya ukrainsiv – heroy*. BBC, retrieved from www.bbc.co.uk/ukrainian
2. DEMBOVSKAYA, D. (2005, January 13th), *Prazdnik so slezami na glasakh*. Vremya Novostei, retrieved from www.vremya.ru
3. SOLOV'EV, I. and SKRIPOV, V. (2005, March 10th), *Ten' Pobedy*. Vremya Novostei, retrieved from www.vremya.ru
4. SHESTERNINA, E. and YUSIN, M. (2005, March 9th), *Baltiyskiy Boykot*. Izvestiya, retrieved from www.izvestia.ru
5. *Tallinn erupts in deadly riot, Bronze Soldier removed* (2007, April 28th), The Baltic Times, retrieved from www.baltictimes.com

Романенко Анна Анатоліївна

студентка Сумського державного університету (м. Суми),

Кассаб Басем

лідер студентів з Палестини,

клінічний ординатор медичного інституту СумДУ (Палестина)

КОНФЛІКТ ЯК НАСЛІДОК ВЗАЄМОДІЇ ТА СПІЛКУВАННЯ ЛЮДЕЙ

Анотація: Стаття присвячена розгляду феномену конфлікту та його прямого позитивного та негативного значення в житті сучасної людини. Проведено аналіз словникових статей для визначення таких понять як: «конфлікт», «конфліктна ситуація», «асертивність».

Ключові слова: конфлікт, конфліктна ситуація, конструктивний/деструктивний конфлікт, конфліктуюча сторона, методи керування конфліктом, асертивність.

На нашу думку, поняття «конфлікт» недостатньо розкрито для сучасної людини і не часто обговорюється, що надає актуальності поданій статті. Метою дослідження є аналіз причин виникнення конфліктів через різні інтереси і погляди у процесі взаємодії і спілкування людей, а також методи їх вирішення. У ракурсі заданої мети, *об'єктом* статті є феномен конфлікту, а *предметом* – специфіка його проявів. В загальних рисах конфлікт визначається як відсутність згоди між двома або більше сторонами, якими можуть бути фізичні особи або групи працівників. При цьому кожна сторона робить все можливе, щоб була прийнята її точка зору і перешкоджає це робити іншій стороні. Існують й інші визначення конфлікту [5]. Так, американський соціолог Л. Козер визначає конфлікт як боротьбу за цінності і претензії на певний статус, владу, ресурси, метою якої є нейтралізація, знищення або нанесення шкоди протилежній стороні. В цьому визначенні ясно і чітко визначені цілі конфлікту і можливі дії у випадку його виникнення.

Конфлікти між індивідами частіше за все засновані на емоціях і особистій неприязні, в той час як міжгруповий конфлікт звичайно носить безликий характер, хоч можливі і спалахи особистої неприязні. Конфліктний процес, що виник важко зупинити. Це пояснюється тим, що конфлікт має кумулятивну природу, тобто кожна агресивна дія приводить до дії у відповідь або відплати, причому більш сильному, ніж первинне. Обов'язковою умовою переростання конфліктної ситуації у конфлікт є певні дії з боку опонентів, направлені на досягнення своїх цілей. Такі дії називаються інцидентом. У свідомості людей конфлікт найчастіше ототожнюється з агресією, погрозами, суперечками, ворожістю. В результаті поширеною є думка, що конфлікт є небажаним явищем і його необхідно негайно вирішувати, як тільки він виникне [2].

У конфліктній ситуації кожна зацікавлена сторона прагне відстоювати та досягати реалізації власних мети, цілей, думок, завдань, точки зору, при цьому вона наводить аргументи на свою користь, перешкоджає опоненту чинити так само, використовує всі прийнятні у даній ситуації заходи та форми впливу і намагається здолати опір іншої сторони.

Взаємини людей, у яких відсутні конфлікти, поступово згасають. Якщо у стосунках між людьми проблеми не виникають, тоді наявним є факт «застою», відсутності розвитку. Конфлікти в свою чергу породжують відповідальність і небайдужість, стимулюють оновлення і поліпшення відносин між людьми. Тому проблема, здебільшого, полягає не в наявності самого факту конфлікту, а в тому, який він носить характер – деструктивний чи конструктивний і яким чином він розв'язується. Деструктивний конфлікт виникає, коли одна із сторін наполегливо і жорстко наполягає на своїй позиції і не бажає враховувати інтереси іншої сторони і коли один із опонентів вдається до етично засуджених методів боротьби, прагне психологічно подавити партнера, дискредитує і принижуючи його. Деструктивний конфлікт переводить причини, що призвели до конфлікту, на «особистості». Дана настанова не веде до вирішення конфлікту, а навпаки, його загострює (зростає упередженість проти партнера, напруга у взаємовідносинах, посилюються неприємні почуття та переживання, виникають стреси та ін.). Прикладом деструктивного конфлікту є сварка, коли кожна з конфліктуючих сторін висловлює свою негативну оцінку особистості опонента.

Конструктивний конфлікт базується не на «особистостях», а на виявленні об'єктивних причин незгоди. В основі співробітництва, з одного боку, лежить повага до себе, почуття власної гідності, чесність, намагання знайти справжню причину конфлікту, а з іншого – повага до інших, дружелюбність, визнання права інших на власну точку зору, позицію. Дана поведінка в конфлікті приводить до більш глибокого розуміння проблеми, взаємодовіри, готовності зрозуміти один одного і, в подальшому, вирішення (улагодження) конфлікту.

З точки зору суб'єктів конфлікту існують такі типи (види) конфліктів [6]: *внутрішньоособистісний* – сторонами конфлікту виступають дві або більше складових однієї і тієї ж особистості; *міжособистісний* – конфронтація з приводу потреб, мотивів, цілей, цінностей між окремими особистостями; *особистісно-груповий* – невідповідність норм поведінки, цінностей, цілей окремої особистості та групи; *міжгруповий* – зіткнення норм поведінки, цінностей, цілей різних груп.

Важливим для аналізу взаємодії конфліктуючих сторін є визначення типу конфліктів: прямі та непрямі. *Прямі* конфлікти проходять між сторонами конфлікту безпосередньо, *непрямі* носять опосередкований іншою особою характер.

Щоб керувати конфліктом та уміти його вирішити необхідно зрозуміти причини його виникнення. До причин виникнення конфліктів спеціалісти відносять: 1) різниця в психологічних особливостях людей

(темперамент, характер та ін.); 2) погана комунікація («хибні образи конфліктів»), яка призводить до того, що при відсутності об'єктивних причин виникнення конфліктної ситуації одна або всі сторони конфліктної взаємодії вважають, що їх відносини мають конфліктний характер. Це обумовлено, зокрема, неправильним трактуванням думок, висловлювань, вчинків однієї людини іншою. Це може бути відсутність взаєморозуміння. Одна із причин такого викривленого уявлення – недостатність спілкування, людських контактів, а інша – психологічна замкнутість, невміння або побоювання виявити до оточуючих свою доброту, увагу, щиросердечність; 3) різниця в поглядах, системі цінностей; 4) різниця в цілях та інтересах; відмінність в манері поведінки; різниця в рівні освіти.

У разі виникнення конфлікту важливим для подальшого перебігу конфлікту, його наслідків, є вибір методу керування конфліктом (способу поведінки в конфлікті) [2].

Ухилення – полягає у відмові від конфліктної взаємодії. Даний підхід може бути ефективним у разі, якщо: предмет суперечності не є для людини великою цінністю, важливо зберегти з людиною «нормальні» стосунки, відсутні умови для ефективного вирішення конфлікту (які в подальшому можуть з'явитися).

Згладжування – базується на реалізації принципу кота Леопольда: «Давайте жити дружно!» або принципу: «Не потрібно розхитувати човен!». Хоча проблема, яка лежить в основі конфлікту, не вирішується, може наступити тимчасовий спокій. Рано чи пізно негативні емоції, які накопичуються, невирішення проблеми можуть призвести до вибуху та розгортання конфлікту.

Примушування – полягає в намаганні примусити іншого прийняти свою точку зору, намаганні отримати перемогу в конфлікті.

Компроміс – характеризується прийняттям, до певної міри, точки зору іншої сторони. Позитивним є те, що здатність до компромісу в критичних ситуаціях є цінною. Але такий підхід з часом може призвести до незадоволення «половинним» рішенням і поновлення конфлікту.

Вирішення (улагодження, розв'язання) – полягає у намаганні улагодити конфлікт на основі вирішення проблеми, яка лежить в його основі. Вирішення конфлікту можливе тільки на основі співробітництва, яке базується на впевненості сторін конфлікту в тому, що розбіжності в поглядах є закономірними і сторони визнають право один одного на особисту думку, позицію та готові зрозуміти один одного, що дає можливість аналізувати причини розбіжностей і знайти прийнятний для всіх вихід. Той, хто спирається на співробітництво, не намагається досягти своєї мети за рахунок іншого, а шукає вирішення проблеми.

Співробітництво є основою вибору методики вирішення конфлікту [3]. Важливим аспектом поведінки в конфліктних ситуаціях і вирішення конфлікту психологія розглядає асертивність особистості. В психологічній літературі відсутнє чітке означення цього поняття. Асертивність ми можемо визначити як «неконфліктна поведінка», «уміння вирішувати

конфлікти», поведінка людини (включаючи конфліктні ситуації) на основі таких якостей: 1) повага до себе, почуття власної гідності, чесність, протидія маніпуляції; 2) повага до інших, дружелюбність, визнання права інших на власну точку зору, позицію, невикористання відносно інших маніпулятивних технологій; 3) використання при вирішенні конфліктних ситуацій принципу співробітництва.

Виникнення конфліктів, як не парадоксально, є об'єктивним і неминучим явищем, а життя – це постійний діалектичний процес виникнення проблем та творчого їх вирішення.

Список використаних джерел

1. Андреева И. В. Этика деловых отношений / Андреева И. В. – СПб. : Вектор, 2006. – 160 с.
2. Джелалі В. О. Психологія вирішення конфліктів / Джелалі В. О. – Харків-Київ, 2006. – 320 с.
3. Зубенко Л. Г. Культура ділового спілкування: навч. посібник / Л. Г. Зубенко, В. О. Немцов. – К. : “Екс Об”, 2000. – 200 с.
4. Ликсон Ч. Конфликт / Ликсон Ч. – СПб. : Питер Паблишинг, 1997. – 160 с.
5. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування: навч. посібник / Цимбалюк І. М. – К. : ВД «Професіонал», 2004. – 304 с.
6. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів: навч. посібник / Цюрупа М. В. – К. : Кондор, 2004. – 172 с.

Ruben van der Mark,

*MA in Pan-Romanticisms Utrecht University
& University of Warwick (Netherlands)*

Kats Julia V.,

associate professor, PhD vice-director of the DIE of SSU

SAINT-NICHOLAS'S SLAVE SERVANT IN THE NETHERLANDS

Abstract. The article deals with the most valuable Dutch tradition, the celebration of Saint-Nicholas' eve. This paper will briefly analyses the changing role of Black Pete in Dutch culture and history.

Keywords: *Saint-Nicholas' eve, Black Pete, racist tradition, Sinterklaas.*

The most valuable Dutch tradition is the celebration of Saint-Nicholas' eve, which starts in November and pinnacles on 5 December. During these weeks, Sinterklaas gives sweets and presents to children who have behaved in the past year. The children who have been naughty, however, receive a sack of coal, a birch rod or salt. Because there are simply too many children to visit in

the Netherlands, the Saint has many helpers to give the presents and punishments. These helpers are called “Zwarte Piet” (hereafter Black Pete) referring to the black colour of their skin. They are dressed in colourful renaissance clothing, have curly hair and form often a comic-relief in stories. These loyal servants are usually portrayed by white actors who paint their face black and wear gloves to cover their hands. While many Dutch would argue that Black Pete is an essential part of the Saint-Nicolas tradition, the figure is under large debate over the past 5 years. In 2011, the artist collective “Zwarte Piet is Racisme” (Black Pete equals Racism) protested against the existence of blackface in such a beloved tradition. With an effective campaign, the question of Black Pete was caught by international media, posing the questions: how did the Dutch get this racist tradition, and will they continue?

The Netherlands is not the only country which Saint-Nicholas visits. In many European countries, including Czech Republic and Switzerland, people celebrate the miracles of Saint-Nicholas. In most traditions, the saint is accompanied by his helper, a dark and frightening figure, inferior and loyal to the Saint. While interpretations of their roles vary, some argue that these pagan figures represent the restrained bestial desires which are conquered by Christian faith. Yet, only the Dutch (and Belgian) version of these dark, sinful figures is based on people of African origin. Sinterklaas’s helpers are slaves of an almost forgotten era. What most Dutch children barely learn at school is the large role the Dutch had in the African slave trade. The Golden Age of the Dutch Republic, which was in the 17th century, was made possible by the colonies. Some merchants exploited the East for precious spices and slaves, while others became rich with the Atlantic slave trade. During those years, a rough estimation of 2,000,000 slaves were traded by Dutch companies. The justification of this exploitation was that African people were bestial, cursed and inferior to white Christians.

Two centuries later, however, in the middle of the 19th century, the Dutch had a severe identity crisis. The Dutch Republic was formed into a kingdom, but with the secession of Belgium in 1931 it was relatively small. With a declining economy and an insignificant international role, the Dutch longed for the Golden Age in which Amsterdam was the capital of the world. Jan Schenkman, a Dutch school teacher, published a book on the role of Saint-Nicholas. The celebration of Saint-Nicholas’s eve has already been part of Dutch culture for a long time – especially in the capital of which Saint-Nicholas the patron. However, Schenkman’s book institutionalised and popularised the basis for the current day traditions of Saint Nicholas. In *Sint-Nikolaas en zijn Knecht* (Saint-Nicholas and his servant), Black Pete makes his first appearance, although he does not have a name. The rhymes focus on the physical labour of the helper, while the drawings show a Moorish black boy in a sailor’s outfit. Black Pete forms the inferior counterpart to the superior saint. The white judge and the black servant is justifying Dutch culture dominating over the non-white others and the Dutch expansion in present-day Indonesia and Suriname.

In the following years, the popularity of the Sinterklaas’s colonial role increased. In the books published in the 1870s and 1880s the role of Black Pete was even more focused on being a servant for physical labour and punisher of naughty children. The helper did no longer ride a horse, but walked while scattering spiced biscuits to the children, carrying burlap sacks full of presents or threatening to beat children with a birch. In the drawings, accompanying the text, Black Pete has also a different appearance. Not only is he black, but he also starts wearing earrings and has frizzy hair. Black Pete became racially more and more stereotyped as an African slave. This increasing focus on the colonial heritage of the celebration and the racial difference between the Saint and his helper, can be deducted from the threat of competing empires. The Dutch were trapped between Great Powers when the Germans formed a new Empire while defeating the French. The Boer Wars also noted the insignificant role the Dutch had in international politics. The little there was to glorify internationally, was compensated by colonial prestige.

While in the 19th century the celebrations were kept in a small (rich) household, the 20th century introduced Saint-Nicholas as a local and national hero. The Saint appeared more often in public and these events became larger and more popular. With it, the role of Black Pete became also more pronounced. In the interbellum period, 6 Surinam sailors accompanied the Saint on his arrival in Amsterdam. From then onwards, the Saint was always accompanied by his helpers. In these performances, white actors painted their face black and put lipstick on to mimic big red lips. They also talked in a broken Dutch language with a Creole accent, again to enforce the racial stereotype. Meanwhile the outcome of the Second World War was devastating for the Dutch economy and imperial ambitions. In order to receive financial support of the USA, the Netherlands had to give up the Indonesian colonies and review its role in Suriname and the Dutch Antilles. This also meant an increase of Dutch families returning to the motherland. Not sporadically, these families were of mixed ethnicity and were seen as non-white by the European Dutch.

Consequently, the tradition of blackfacing at the celebrations raised some questions with the ethnic diverse migrants. In 1965 a major Dutch newspaper published an open letter to ask for the abolishment of Black Pete. A slave-like figure should not be part in a celebration for children. The narrative full of racist stereotypes would validate the superiority of white over black. This opinion was shared in the 1970s and 1980s where more often the. The national Sinterklaas committee altered mildly with prohibiting a Suriname or Antilian accent and making Black Pete play smarter in stories about him.

Yet, it was not before 1987 when the first black person spoke out against Black Pete on national television. Gerda Havertong remarked that it was not nice to be called Black Pete just because of the colour of her skin. Like her, many non-black Dutch citizens felt during the whole year, involuntarily being linked as Sinterklaas’s helper. Black voices were hardly heard or hardly taken seriously until recently in Dutch media. The multicultural society is not as tolerant and inclusive as they might portray themselves. The reason that only

relatively recently the action group “Zwarte Piet is Racisme” attracted so much attention in the media is twofold. Social media helped creating a large platform, which traditional media picked up in their bulletins, which then was shared in social media, making the action group go viral. Another reason for the success of the action group is the involvement of white spokes persons against Black Pete. Only after white Dutch citizens openly questioned the existence of such a figure, the debate toppled. There was an increasing group of people that felt it was time for change.

If there is one thing that the debate on Black Pete has shown, is that traditions are not set in stone, although they may feel to be as such. The role and appearance of Black Pete have changed significantly since its invention in the 19th century, as reactions on the altering political and cultural interpretations of the other, the not-us. That the protests of the non-white community in the Netherlands against Black Pete only recently received attention in the media, is due to the integration of white spokes persons. The Black Pete debate shows that empowerment of all citizens has not yet been realised in the Netherlands.

Стародуб Марія Миколаївна,

*студентка Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (м. Суми),*

Стадник Галина Анатоліївна,

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОГЛЯДІВ НА ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ВЧЕНИХ

***Анотація.** У статті проаналізовано психологічні особливості професійного вигорання у працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Розкрито основні поняття цієї теми.*

***Ключові слова:** емоційне вигорання, професійне вигорання, стрес.*

***Постановка проблеми.** Кожна професія фізично чи морально є важкою і тягне за собою проблеми зі здоров'ям, але за численними дослідженнями вчених найбільший професійний психологічний стрес викликаний у осіб, чия робота пов'язана з інтенсивною взаємодією з людьми.*

Для пояснення психологічного стану людей, які знаходяться в емоційній напруженій атмосфері, потребують психологічної підтримки, використовують термін «емоційне вигорання».

Х. Дж. Фреденбер був першим дослідником комплексу емоційного вигорання, він вважав, що емоційне вигорання виникає у людей, які

цілодобово працюють в сфері людина – людина, тобто це педагоги, лікарі, психологи, соціальні працівники.

***Аналіз актуальних досліджень.** Питанням емоційного вигорання педагогів займалися такі вчені: Л. Р. Березовська, В. В. Бойко, Н. Є. Водоп'янова, Н. В. Козіна, К. Маслач, Л. С. Чутко, К. Черніс, Х. Дж. Фреденбер, Ж. де Йонг, В. Шауфелі, А. Широм, С. Л. Кордес, Д. Дьєрендонк, Р. Вьєрік.*

***Метою статті є** розкриття понять «емоційного вигорання», «професійного вигорання» та висвітлення поглядів на професійне вигорання вітчизняних та зарубіжних вчених.*

***Вклад основного матеріалу.** Актуальність цієї теми обумовлена великим інтересом суспільства до професій типу людина-людина. Дослідники довели, що професії цього типу найбільш піддаються емоційному вигоранню. Ця професія обумовлюється великою кількістю комунікативних контактів за робочий день, проявом емпатії, великою відповідальністю, необхідністю завжди мати сприятливу зовнішню оболонку і педагогічний стиль. До всіх цих вимог педагог не одразу стає готовим, тому можна сказати, що педагоги знаходяться в важких умовах, які сприяють професійному вигоранню. Тому варто більш детально розібратися з тим, що являє собою ця проблема.*

Термін «емоційне вигорання» введено американським психіатром Х. Дж. Фреденбергом (Н. J. Freudenberger) в 1974 р. Емоційне вигорання було описано ним як виснаження внаслідок різко завищених вимог до власних ресурсів і сил. Пізніше цей стан він називав «хворобою надуспіху». Згідно з визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, «синдром емоційного вигорання» – це фізичне, емоційне або мотивами інформаційне виснаження, що характеризується порушенням продуктивності в роботі, втомою, безсонням, підвищеною схильністю до соматичних захворювань. Спочатку цей термін визначався як стан виснаження з відчуттям власної непотрібності. Сучасні дослідники підкреслюють, що емоційне вигорання може поєднуватися з формуванням синдрому хронічної втоми [5, с. 9].

Не дивлячись на велику кількість досліджень, не існує єдиної думки щодо розуміння емоційного вигорання. Дамо характеристику основних поглядів зарубіжних вчених на феномен емоційного вигорання. Так, К. Черніс в 1980 р. визначив синдром емоційного вигорання як втрату мотивації до роботи у відповідь на надмірні зобов'язання, незадоволеність, яка реалізується у емоційному виснаженні [6]. К. Маслач, професор Каліфорнійського університету з питань психології у своїй роботі емоційне вигорання характеризує як негативний індивідуальний досвід взаємовідносин на роботі. Вона вважає, що основна причина синдрому емоційного вигорання виявляється у напружених взаємовідносинах професіонала зі своїм клієнтом [4]. А. Широм (А. Shirom) вважає емоційне вигорання комбінацією фізичного, емоційного і когнітивного виснаження

або стомлення, при цьому головним фактором є емоційне виснаження [5, с.11]. За дослідженнями Ж. де Йонг і В. Шауфели (J. de Jonge і W. Schaufeli), було встановлено, що висока ступінь самостійності в діяльності знижує ймовірність розвитку емоційного виснаження.

Раніше у вітчизняній психології при дослідженні цього феномену використовували терміни: «емоційне згорання» або «емоційне вигорання», зараз використовують термін «професійне вигорання».

В. В. Бойко визначає цей стан як вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій (зниження їх енергетики) у відповідь на психотравмуючі впливи. У цьому зв'язку представляється вигорання як набутий стереотип емоційної, найчастіше професійної поведінки, який дозволяє людині дозувати і економно витрачати енергетичні ресурси.

Саме по собі емоційне вигорання В. В. Бойко вважає конструктивним, а дисфункціональними – його наслідки, коли емоційне вигорання негативно позначається на виконанні професійної діяльності та відносинах з партнерами [2]. Тоді ж емоційне вигорання призводить до професійної деформації особистості.

Л. Р. Березовська та співавтори вважають, що до групи ризику з розвитку синдрому насамперед належать особи, які працюють в умовах жорсткої конкуренції, страху втрати робочого місця, це переважно жителі мегаполісів [1].

Вітчизняні вчені В. В. Бойко і Н. С. Водопьянова не виявили прямий взаємозв'язок між грошовою задоволеністю, моральною винагородою і наявністю вигорання [3]. Проте, С. Л. Кордес (S. L. Cordes) стверджує, що для запобігання емоційного вигорання важливо надавати справедливую винагороду.

Також встановлений зв'язок між рольовими конфліктами, рольовою невизначеністю, рольовою перевантаженістю і емоційним вигоранням. Професійне вигорання рідше зустрічається у тих людей, які працюють в організаціях з сильним корпоративним духом.

Зарубіжні вчені В. Шауфели Д. Дьерендонк (W. В. Schaufeli, D. Dierendonck) відзначили цікавий факт, що ізраїльські менеджери мають менший рівень професійного вигорання у порівнянні з американськими жителями. При цьому життя в Ізраїлі вважається більш стресогенним, ніж у США. Автори пояснюють це більшим ступенем соціальної згуртованості в ізраїльському суспільстві [5, с.76].

Важливими є результати дослідження вченого Р. Вьерік (P. Vierick), в якому він довів, що довготривалий контакт з однією людиною протягом робочого часу може сприяти розвитку синдрому професійного вигорання. Також варто зазначити, що професійне вигорання залежить від віку та стажу педагога. До ризикових вікових моментів професійного вигорання, відносяться молоді працівники, які проходять адаптаційний період, та працівники зі 17-ти річним стажем. А до причин «професійного

вигорання» відносяться особистісні властивості (високий рівень тривожності, низький рівень самоповаги, прагнення до (неодмінного успіху), соціальні умови, в яких знаходиться людина, що має професію, пов'язану з великою емоційною напругою.

Висновки. Синдром «професійного вигорання» – один із проявів стресу, з яким стикається людина у власній професійній діяльності. Стрес – це ступінь, в якій люди повинні змінити і перебудувати свій спосіб життя у відповідь на будь-яку зовнішню подію. Прояв стресу передбачає наслідки тривалого емоційного робочого стресу і певних видів професійної кризи. Вітчизняні та зарубіжні науковці вказують, що професійне вигорання – це реакція на довготривале перебуванням в ситуаціях, які викликають емоційне перевантаження.

Як бачимо, проблему професійного вигорання варто вивчати і досліджувати для того, щоб запобігти несприятливих професійних моментів в роботі, розуміти і знати як долати цей синдром не тільки в теорії, а й на практиці.

Список використаних джерел

1. Березовская Р. А. Психология профессионального здоровья за рубежом: современное состояние и перспективы развития / Регина Анатолиевна Березовская // Психологические исследования. – 2012. – Т. 5. – № 26. – С. 12.
2. Бойко В. В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении / В. В. Бойко. – СПб.: Добродейко, 1999. – 216 с.
3. Водопьянова Н. Е. Синдром профессионального выгорания в управленческой деятельности / Н. Е. Водопьянова, А. Б. Серебрякова, Е. С. Старченкова // Вестник СПбГУ. – Сер. 6. – Вып. 2. – № 13. – 2008. – С. 83-91.
4. Маслач К. Профессиональное выгорание: как люди справляются / К. Маслач. – Режим доступа: <http://resources.com.ua/news48034.html>.
5. Чутко Л. С. Синдром эмоционального выгорания. Клинические и психологические аспекты / Л. С. Чутко, Н. В. Козина. – 2-е изд. – М.: МЕДпресс-информ, 2014. – 256 с.
6. Cherniss C. Long-term consequences of burnout: An exploratory study // J. of Organizational Behavior. 1992. – V. 13(1). – P. 1-11.

Щербак Тетяна Іванівна,

*кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми)***ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИЧНОГО МИСЛЕННЯ КАНАДСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФУТБОЛІСТІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СПОРТИВНОГО АМПЛУА**

Анотація. У статті розглянуто основні властивості різновидів тактичного мислення футболістів. Визначено відмінності в основних показниках тактичного мислення у футболістів різних спортивних амплуа.

Ключові слова: тактичне мислення, тактика, спортивне амплуа.

Рівень сучасного спорту, зокрема змагальна діяльність в сучасному футболі, ставить високі вимоги до спортсмена. Досягнення результату пов'язане з фізичними можливостями, особливостями інтелектуальної сфери спортсмена і, зокрема, з тактичною підготовленістю та тактичним мисленням.

Тактичне мислення та проблема психологічних особливостей спортсменів із різними спортивними амплуа розробляли було предметом дослідження таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: Б. О. Артеменко, А. Г. Базилевський [1; 2], І. Д. Глазирін, Г. Л. Драндров, Л. О. Огороднікова, О. В. Родіонов, В. О. Супрунович, Л. С. Фролова, Ч. Філіпс та інші. Водночас, наявні суперечності між потребою розвитку тактичного мислення футболістів та недостатністю розробленості даної проблематики.

Мета: дослідити психологічні особливості тактичного мислення футболістів в залежності від спортивного амплуа.

Тактичне мислення – це здатність на основі сприйняття і аналізу ситуації в якомога коротший час знайти оптимальний шлях вирішення тактичного завдання. Тактичне мислення в ігровій діяльності проявляється в умінні аналізувати, структурувати ігрову ситуацію й обирати найбільш ефективний спосіб розв'язання тактичних ігрових завдань через формування алгоритму рішення при жорстко лімітованому часі [3; 5].

Особливістю тактичного мислення спортсмена є те, що воно засноване на наочних чуттєвих образах і явищах; носить конкретний характер протікає невідривно від моторних дій, обумовлене жорстким лімітом часу; самостійністю, гнучкістю. Розумове рішення гравцем тактичних завдань дуже тісно пов'язане з класифікацією і розпізнаванням ігрових ситуацій на основі розумових дій аналізу, порівняння та узагальнення [3; 4].

Основною метою дослідження було визначити особливості тактичного мислення футболістів в залежності від спортивного амплуа. У якості досліджуваних були задіяні 30 футболістів: 3 команди (по 10

чоловік у кожній) м. Охтирка, м. Ромни, Vancouver UBC. Виходячи з теоретичних положень та відповідно до визначених завдань нами було проведено дослідження та здійснено первинний аналіз отриманих даних.

Для вирішення поставлених завдань використано комплекс методик: «Вивчення пластичності – ригідності мислення» (А. С. Лачінса), «Здатність до прогнозування» (Л. А. Регуш), «Вивчення профілю мислення спортсменів», «16-ти факторний особистісний опитувальник особистості» (Р. Кеттелла).

За даними показників тактичного мислення за проведеними методиками у гравців таких спортивних амплуа, як захисники та нападники були виявлені достовірні відмінності ($Z = -2,374$) за шкалою предметне мислення, це свідчить що рівень предметного мислення яскравіше виражений у нападників, ніж у захисників, це пояснюється тим, що нападники краще засвоюють інформація через рухи та володіють гарною руховою координацією.

Показники образного мислення виражені у більшій мірі у нападників ($Z = -2,069$), це характеризується високим зоровим сприйняттям дійсності, таке мислення дозволяє багатогранно і різноманітно відображати об'єктивну дійсність. Аналітичність у більшій мірі також виражена у нападників, ніж у захисників, це свідчить про наявність кількох варіантів вирішення поставлених завдань, які базуються на основі аналізу попередніх кроків.

Рівень гнучкості яскравіше проявляється у нападників ($Z = -2,799$), що є необхідним людиною, для того щоб в будь-якій ситуації робити правильний вибір, знаходити нестандартні рішення складних ситуацій і так само вміти блискуче вирішувати власні протиріччя і внутрішньоособистісні конфлікти як у спортивному житті, так і у повсякденні.

Між показниками тактичного мислення у футболістів-захисників та футболістів-воротарів достовірних відмінностей за методиками: «Вивчення профілю мислення спортсменів», «Здатність до прогнозування» та «Вивчення пластичності-ригідності мислення» знайдено не було.

Достовірні відмінності було виявлено ($Z = -2,661$) за показником аналітичність у півзахисників та нападників. У нападників цей показник яскраво виражений, а отже вони можуть ефективніше і швидше вирішувати складні завдання (життєві, професійні та ін.) та робити вірні, логічно обґрунтовані висновки навіть у разі браку відомостей. Рівень доказовості у футболістів-півзахисників, нижчий за рівень доказовості нападників ($Z = -2,263$), тому нападники схильні використовувати логічне міркування, у процесі якого з аргументів виводиться істинність тези.

Розглянемо показники психодіагностичних методик нападників та воротарів. За показниками образного мислення нами були отримані вищі результати у нападників ($Z = -2,468$), отже за його допомогою повніше відтворюється різноманітність характеристик об'єкта, відбувається встановлення незвичних поєднань предметів та їхніх властивостей.

Загальна прогностичність на високому рівні також яскравіше проявляється у футболістів-нападників, ніж у футболістів воротарів ($Z = -2,054$). Це свідчить про вміння будувати прогнози як на майбутнє, так і на теперішній час. Рівень аналітичності яскраво виражений у нападників ($Z = -2,309$), що дає їм змогу розбивати інформацію на окремі складові та робити всебічний аналіз цих складових, а також початкової інформації в цілому. Показники гнучкості мислення ($Z = -2,406$), та перспективність ($Z = -1,589$) виражені на високому рівні у нападників, що свідчить про можливість прогнозувати варіанти вирішення ігрової ситуації та її наслідки.

Достовірних відмінностей між показниками тактичного мислення канадських та українських футболістів не виявлено.

Висновки: футболісти з різним спортивним амплуа суттєво різняться особливостями тактичного мислення. Захисникам характерні: середній рівень предметного, символічного, логічного, образного мислення та креативності. Півзахисників характеризує високий рівень предметного мислення та креативності, середній рівень символічного, логічного та образного мислення. У нападників яскраво виражене предметне, образного мислення, середній рівень символічного, логічного мислення та креативності. Для воротарів характерними є: середній рівень предметного мислення, середній рівень символічного мислення, низький рівень логічного мислення, образне мислення розділене порівну між низьким та середнім рівнями, креативність на середньому рівні.

Список використаних джерел

1. Базилевський А. Г. Основи формування тактичного мислення у нападі юних баскетболістів / А. Г. Базилевський, І. Д. Глазирін // Молода спортивна наука України. – 2011. – Вип. 15. – Том 1. – С. 11–15.
2. Базилевський А. Методика контролю тактичного мислення баскетболістів / Андрій Базилевський, Іван Глазирін // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2010. – № 2. – С. 214–216.
3. Регуш Л. А. Психологія прогнозування: успіхи в познанні майбутнього. – Санкт-Петербург: Реч, 2003. – 352 с.
4. Супрунович В. О. Формування тактичного мислення футболісток різного віку / В. О. Супрунович, І. Д. Глазирін // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2010. – № 2. – С. 214–216.
5. Фролова Л. С. Ігрове і тактичне мислення гандболістів і їх тестування / Л. С. Фролова, О. О. Фролов, І. Д. Глазирін // Слобожанський вісник. – 2007. – № 11. – С. 20–24.

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РІЗНИХ СОЦІОКУЛЬТУРНИХ УМОВАХ

Гальцова Світлана Василівна,

кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (м. Суми)

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті розглядається проблема формування етнічної самосвідомості. Наголошується на збереженні психологічної суверенності, яка визначає спосіб і стиль життя сучасної молоді в українському суспільстві.

Ключові слова: самосвідомість, самоефективність, юнацький вік.

В сучасних психологічних дослідженнях центральною повинна бути проблема людини, зокрема, процес людського самопізнання, пошуки відповіді на питання про природу людини, її місце в світі, сенс буття тощо. У своїх історико-психологічних дослідженнях В. А. Роменець зазначає, що для кожної історичної епохи основою історичного поступу людства є вчинок, його певна цілісність і водночас – процес розгортання його компонентів: ситуації, мотивації, дії, післядії [3].

А. Бандурою було введено поняття «самоефективності», впевненості індивіда в тому, що він може успішно здійснювати свою поведінку для досягнення певного результату. А. Бандура зазначає, що той, хто володіє усвідомленням високої самоефективності, уявляє собі вдалі сценарії, що забезпечує позитивні орієнтири для вибудовування поведінки, і усвідомлено моделює успішні рішення потенційних проблем. Таким чином, самоефективність розглядається як основа впевненості особистості в процесі формування її самосвідомості [5].

Ведучи мову про самосвідомість української молоді у сфері етнічності, ми повинні розуміти, що йдеться про її багатоваріантність та ієрархічність. Сучасний її шар можна поділити на три основних типи: національну, етнічну й етнорегіональну самосвідомість. У свою чергу, національна самосвідомість, залежно від механізму формування, розпадається на два етапи: на першому формувалося усвідомлення цілісності нації, на другому – відбувалося пробудження українства як соціального організму з осмисленням шляхів реалізації головної національної ідеї – здобуття суверенності.

С. М. Бойко наголошує, що сила і дієвість колективної самосвідомості народу, відчуття і єдність етнічного «Ми» залежить від характеру активності суб'єкта відтворення колективної самосвідомості. Автор доводить, що фундаментальну роль у процесах етнонаціонального розвитку людства відіграє суб'єктність, яка впливає на процес розвитку етнічної та національної самосвідомості, як індивіда так і спільноти. Категорія «суб'єктність» підкреслює активну роль, дієву, авторську, незалежну і суверенну позицію людини під час прийняття рішень. Етнічна самосвідомість та ідентифікація, які відображають і формують аксіологічну систему людини, визначають її ціннісні орієнтації, етнокультурні потреби, співвимірні їм життєві ідеали, домагання, сам спосіб життя [1]. Л. М. Співак зазначає, що спільними об'єктивними ознаками нації та етносу є мова, культура, територія [4]. Деякі вчені вважають націю етапом та особливим станом розвитку етносу (Г. М. Андреева, А. С. Баранін, А. Б. Коваленко, М. Н. Корнев та інші).

Методологічною і теоретичною основою дослідження проблеми формування етнічної самосвідомості являються теоретичні положення вітчизняної психології про системний характер властивостей особистості (К. А. Абульханова-Славська, Л. І. Анциферова, А. А. Бодалев, І. В. Дубровіна, Н. І. Рейнвальд, Д. І. Фельдштейн та інші). У віковій психології вітчизняні вчені обґрунтовують сутність і структуру національної самосвідомості (М. П. Боришевський, І. Д. Бех, В. П. Москалець, М. А. Шугай, Н. О. Євдокимова, А. М. Березін та інші).

У теперішньому світі молодь повинна виростати пристосованою до навколишньої дійсності, адже сучасність, у якій сьогоднішня особистість створює себе, стає швидкою, експансивною. У сучасній стрімкій реальності молода людина вже не може залишатися пасивним виконавцем чужої волі чи непомітним спостерігачем. Вона прагне проявляти себе, впливати на те, що відбувається навколо, захищати себе [1].

Як зазначає Л. М. Співак, В. А. Чернобровкіна, важливо, що саме в юнацькому періоді розвиток національної самосвідомості виступає складним інтегративним процесом самопізнання та емоційно-ціннісного ставлення особистості до себе як суб'єкта конкретної нації, носія її суб'єктивних і об'єктивних ціннісних ознак [4; 7].

В сучасному світі, набуваючи діалогову майстерність, молода людина розвиває такі важливі риси, як переконливість, сміливість, уважність, налаштованість на взаємодію. В цій ситуації важливою є діалогічна комунікація особистості з реальним та уявним оточенням, зі своїм минулим, актуальним теперішнім і передбаченим майбутнім. Сьогодні молодь гостро відчуває потребу збереження своєї приватності, суверенності, мови [6]. Як зазначає О. Д. Главінська, психологічна суверенність це стійкий соціально-психологічний конструкт, який являє собою умову і результат продуктивної діяльності в різних галузях і тому може корелювати з об'єктивними і суб'єктивними показниками життєвої успішності, адекватними віковій стадії і конкретній життєвій ситуації

людини, що визначає спосіб і стиль її життя. Вплив сучасності на особистість можна позначити як акцент на лінгвістичному існуванні реальності, розумінні її як дискурсу, що сприяє становленню української культури [2, с. 90].

Отже, на процес розвитку та формування етнічної та національної самосвідомості української молоді впливає така властивість, як суб'єктність, котра відіграє фундаментальну роль у процесах етнонаціонального розвитку людства. Особистість не можна вивести за межі соціального контексту, не можна ігнорувати своєрідність її сприймання, розуміння, осмислення. Структурування майбутнього молоді залежить від структурованості та асиміляції минулим і теперішнім, від усвідомлення того, що саме в минулому вплинуло на вже розгорнуте сьогодення.

Подальшого дослідження потребують психологічні засади розвитку етнічної та національної самосвідомості особистості юнацького віку, психологічної готовності юнаків і дівчат до національної самореалізації.

Список використаних джерел

1. Бойко З. В. Етнопсихологические особенности уверенности у различных групп студентов : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / З. В. Бойко. – Москва, 2009. – 22 с.
2. Главінська О. Д. Аналіз психологічної суверенності як феномена особистісного стилю / О. Д. Главінська // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. – Вип. 32. – С. 90–99.
3. Рыбалка В. В. Теории личности в отечественной философии, психологии и педагогике: пособие / В. В. Рыбалка. – Житомир: Изд-во ЖГУ имени И. Франко, 2015. – 872 с.
4. Співак Л. М. Психологічні основи розвитку національної самосвідомості в юнацькому віці : автореф. на здобуття наук. ступеня докт. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л. М. Співак. – Київ, 2016. – 24 с.
5. Столяренко О. Б. Психологія особистості: навчальний посібник / О. Б. Столяренко. – Київ: Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.
6. Титаренко Т. М. Життєві завдання особистості як соціально-психологічний чинник моделювання майбутнього / Т. М. Титаренко // Наук. студії із соц. та політ. психології: зб. ст. інст. соц. політ. психології АПН України. – Київ: Міленіум, 2007. – Вип. 16 (19). – С. 304–311.
7. Чернобровкіна В. А. Внутрішня свобода особистості: досвід психологічного дослідження [Електронний ресурс] / В. А. Чернобровкіна // Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна

робота. – 2015. – Т. 175. – С. 47–52. Режим доступу:
<http://nbuv.gov.ua/UJRN/>

Єрмакова Наталія Олександрівна,
 кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
 Сумського державного педагогічного університету
 імені А. С. Макаренка (м. Суми)

ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ КОПІНГ-ПОВЕДІНКИ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті розглядаються складові копінг-поведінки та провідні умови формування ефективних копінг-стратегій у сучасної молоді. Охарактеризовано вправи, які можуть бути використані з метою оптимізації копінг-поведінки особистості та свідомого використання нею ефективних копінг-стратегій.

Ключові слова: копінг, копінг-поведінка, умови формування ефективної копінг-поведінки, технології оптимізації копінг-поведінки.

«Копінг» – порівняно молоде поняття в психології, яке, проте, уособлює цілий напрямок нових досліджень у науці – як серед зарубіжних, так і серед вітчизняних учених. У сучасній вітчизняній психологічній літературі дослідники (І. Ю. Афоніна, І. Ф. Аршава, Я. Р. Амінева, Б. С. Божук, Є. О. Варбан, С. І. Корсун, К. С. Максименко, Д. В. Носенко, А. В. Подорожня, Н. В. Родіна, З. А. Сивогракова, Т. А. Ткачук, В. І. Шебанова та ін.) термін копінг подають як адаптивну «переборювальну» поведінку або «психологічне подолання».

Першим, хто використав термін «coping», був Л. Мерфі у 1962 році, проте термін набув широкого вжитку і закріпився у сучасній психології, завдяки А. Маслоу, в 1987 році. Фундатор гуманістичної психології досліджував способи подолання дітьми вимог, висунутих кризами розвитку. До них він відносив активні зусилля особистості, спрямовані на оволодіння важкою ситуацією або проблемою. Термін «coping» при цьому розумівся ним, як прагнення індивіда вирішити певну проблему.

Існують різноманітні види копінг-стратегій – поведінкових засобів управління діючим стрес-чинником, які виникають як відповідь особистості на загрозу. Вони визначаються специфікою стресогенних ситуацій та індивідуальними характеристиками людини, особливостями її когнітивного реагування та поведінки в стресовій ситуації. На думку провідного фахівця в галузі вивчення coping styles («способів подолання») Р. Лазаруса [4], незважаючи на значне індивідуальне розмаїття поведінки в стресовій ситуації, існують два глобальних типи стилю реагування. *Проблемно-орієнтований* (problem - focused) стиль, спрямований на раціональний аналіз проблеми, пов'язаний із створенням і виконанням плану вирішення важкої ситуації і виявляється в таких формах поведінки,

як самостійний аналіз того, що сталося, звернення за допомогою до інших, пошук додаткової інформації. *Суб'єктивно-орієнтований* стиль (emotion - focused) є наслідком емоційного реагування на ситуацію, не супроводжується конкретними діями, і проявляється у вигляді спроб не думати про проблему взагалі, залучення інших у свої переживання, бажання забути у сні, розчинити свої негаразди в алкоголі, наркотиках або компенсувати негативні емоції їжею.

Російський дослідник Л. І. Вассерман виокремив вісім основних копінг-стратегій, з яких дві відніс до проблемно-орієнтованого копіngu (конфронтуюча поведінка; заплановане вирішення проблеми) і шість стратегій – до емоційно-орієнтованого: дистанціювання; самоконтроль; пошук соціальної підтримки; втечу-унікнення; прийняття на себе відповідальності; позитивну переоцінку ситуації [1]. Виходячи з поглядів дослідника, до емоційно-орієнтованого копіngu відносяться стратегії, пов'язані із збереженням самоконтролю в нерозв'язній стресовій ситуації. У даній класифікації емоційна регуляція спрямована не на вирішення ситуації, а на збереження самоконтролю у разі, коли ситуація сприймається людиною в якості нерозв'язної.

«Конфронтуюче подолання» – це агресивні зусилля, спрямовані на вирішення ситуації. Воно передбачає наявність у людини певної міри ворожості, використання ризику, імпульсивні дії і необдумані вчинки, здійснювані заради самих дій. «Дистанціювання або відсторонення» – когнітивні зусилля, спрямовані на відсторонення від проблеми, та створення позитивної перспективи ситуації внаслідок прояснення її суті. У той же час ця стратегія включає способи відсторонення від ситуації за допомогою зниження її значущості або пошуку в скрутній ситуації зворотної сторони без її безпосереднього дозволу. Самоконтроль – емоційні зусилля, спрямовані на збереження самовладання і регуляцію власних почуттів, до другої частини цієї ж шкали входять поведінкові зусилля, пов'язані з саморегуляцією поведінки. Стратегія пошуку соціальної підтримки описує зусилля, пов'язані з пошуком інформаційної, інструментальної та емоційної підтримки від інших. Стратегія прийняття відповідальності – це усвідомлення власної ролі в ситуації, що склалася. Одночасно з цим вона включає в себе критику і самозвинувачення, а також – сподівання на покращення соціальних взаємин. Стратегія «втеча-унікнення» включає різні способи самоінтоксикації (алкогольної, наркотичної тощо) і способи захисного поведінкового усунення.

Стратегія запланованого вирішення проблеми включає когнітивні зусилля та дії щодо вирішення ситуації. Стратегія, названа позитивною переоцінкою, описує зусилля, пов'язані із створенням позитивного образу того, що сталося, і перенесення акценту з проблеми на особистісний розвиток. Також до неї відносяться релігійні сподівання людини.

Результати теоретико-емпіричного вивчення феномену копінг-поведінки дозволяють констатувати чутливість юнацького віку для конструювання ефективних копінг-стратегій як важливого психічного

утворення особистості, оскільки основні завдання, що виникають у віковий період юнацтва, безпосередньо пов'язані з копінгом: життєве та особистісне самовизначення вимагає опанування соматичними, психологічними, соціальними змінами. Кризовість віку ускладнюється особливостями особистої життєвої ситуації та діяльності юнаків та дівчат: ламкою звичних стереотипів життя і навчання, що поєднується з частою матеріальною та побутовою невлаштованістю, невизначеністю соціального статусу. Саме тому юнацький вік є сенситивним для конструювання ефективних копінг-стратегій у студентів.

На основі аналізу психологічної літератури та проведеного емпіричного вивчення проявів копінг-стратегій у студентів юнацького віку, ми визначаємо наступні провідні умови формування ефективних копінг-стратегій: 1. Володіння навичками саморефлексії та самоконтролю. 2. Усвідомлення власної цінності та прийняття себе. 3. Наявність впевненості особистості у собі та віри у власні ресурси. 4. Вміння аналізувати труднощі, що виникають, і можливі шляхи виходу з них. 5. Вміння правильно визначити перспективні життєві цілі та уміння приймати рішення. Врахування вищезазначених умов, на нашу думку, сприятиме ефективнішому впливу на прояви копінг-стратегій у студентів юнацького віку, що і покладається нами в основу розробки технології оптимізації копінг- поведінки у юнацькому віці.

Формування конструктивних копінг-стратегій поведінки у юнацькому віці можливе за допомогою використання методів та методик з різних напрямків практичної психології, зокрема: арттерапії (бібліотерапія, проективне малювання, створення власних продуктів творчості), психосинтезу, поведінкової, гуманістичної психотерапії на індивідуальних та групових заняттях. При груповій формі роботи оптимальна кількість учасників – 10 – 15. Заняття повинні проводитись не менше одного разу на тиждень.

Охарактеризуємо деякі вправи, які можуть бути використані з метою оптимізації копінг-поведінки особистості та свідомого використання нею ефективних копінг-стратегій.

Вправа «Внутрішнє кіно» [2, с. 26]

Мета: ознайомлення з технікою деперсоналізації. Суть цієї техніки полягає в тому, що людина уявляє проблему, яка турбує її, як щось, що не має відношення до неї особисто, ніби вона є стороннім спостерігачем. Найпростіший спосіб добитися такого ефекту – представити себе глядачем кіно, в якому розігрується ця проблема, побачити її «на внутрішньому екрані». Це допомагає знизити інтенсивність пов'язаних з даною проблемою емоцій повніше усвідомити та проаналізувати власну поведінку у цій ситуації.

Інструкція: Учасників просять пригадати яку-небудь життєву проблему, що турбує їх на даний момент, вирішення якої вони шукають, і коротко, в одному - двох реченнях, записати суть даної проблеми (2 - 3 хвилини). Потім їх просять уявити, що їм потрібно написати кіносценарій,

який би дозволив екранізувати їх проблему. Сценарій має включати опис 4 - 5 коротких сцен-кадрів, що відображають сутність проблеми і можливі способи її вирішення. При підготовці описи кожної з сцен потрібно дати відповідь на наступні питання: 1) Де відбувається дія, які герої в ньому беруть участь? 2) Які цілі цих героїв, якими способами вони до них прагнуть? 3) Що конкретно вони роблять, які репліки говорять?

На підготовку сценарію відводиться 8-12 хвилин. Не обов'язково створювати його докладний опис, проте ключові моменти кожної з сцен бажано зафіксувати в письмовій формі. Коли сценарії готові, учасників просять закрити очі, розслабитися і уявити собі, що вони сидять в кінотеатрі і бачать на екрані кадри, відзняті за їх сценаріями (2 - 3 хвилини). Бажано супроводити цей етап спокійною, розслаблюючою музикою.

Коли ця частина роботи завершена, учасників просять хвилину - дві спокійно посидіти і поміркувати, яке враження справили б на них ці кадри, будь вони дійсно кіноглядачами, і які висновки вони б зробили для себе, побачивши такий кінофрагмент.

Необхідний час: 20 – 25 хвилин.

Обговорення: Учасників просять висловитися, які висновки вони зробили особисто для себе з цієї вправи, а також поділитися своїми міркуваннями щодо того, де в житті можна використовувати дану техніку.

Тому, хто бажає більш детально розповісти про свою проблему і що конкретно виявилось в його сценарії, слово надається після того, як учасники поділяться загальними думками і міркуваннями про дану техніку.

Вправа «Позбавлення від тривоги» [2, с. 37]

Мета: зняття тривоги, неспокою, підготовка до очікуваної стресової ситуації.

Інструкція: Розслабтеся і уявіть, що ви сидите на чудовій зеленій галявині в ясний сонячний день ... Небо осяяне веселкою, і частка цього саява належить вам ... Воно яскравіше тисяч сонць ... Його промені м'яко і ласкаво доторкаються до вашої голови, проникають в тіло, розливаються по ньому, все воно наповнюється очищує цілющим світлом, в якому розчиняються ваші засмучення і тривоги, всі негативні думки і почуття, страхи та припущення. Всі нездорові частинки залишають ваше тіло, перетворившись на темний дим, який швидко розсіює ніжний вітер. Ви позбавлені від тривоги, ви очищені, вам світло і радісно!

Необхідний час: 5-10 хв.

Обговорення вражень і почуттів.

Вправа «Розв'язання важких ситуацій» [3, с. 287]

Мета: навчання способів ефективної поведінки в складних життєвих ситуаціях.

Інструкція: Учасники об'єднуються в підгрупи по дві-чотири особи. Кожна підгрупа обіграє ту саму конфліктну ситуацію, пропонуючи свій спосіб розв'язання. У результаті аналізу ситуацій і способів їх подолання

знаходять оптимальне рішення. Конфліктні ситуації може запропонувати будь-хто з учасників групи спонтанно або психолог заздалегідь написавши їх на картках.

Необхідний час: 15-20 хвилин.

Обговорення. Група аналізує найбільш типові способи поведінки в складних конфліктних ситуаціях. Психолог записує їх на дошці:

а) Придушення своїх почуттів. Так найчастіше поводить себе невпевнена в собі людина. Чи добре це? Що при цьому відчуває невпевнена людина? Образу, розгубленість, засмучення, розчарування – «їй погано».

б) Агресивне вираження почуттів. Що при цьому відчуває людина? Гнів, роздратування, досаду, злість, у спілкуванні звучать погрози, звинувачення, образи, ультиматуми, узагальнення («ти завжди...», «ти ніколи...») – «іншим погано».

в) Мирне розв'язання ситуації. Людина не приховує своїх почуттів, але при цьому нікого не ображає, а пропонує знайти мирний вихід із ситуації, який влаштував би обидві сторони – «усім добре».

Учасники записують пам'ятку поведінки в конфліктній ситуації.

Пам'ятка поведінки в конфліктній ситуації:

1. Говорю про своє почуття, але не звинувачую іншого.

2. Пропоную вихід з неприємної ситуації, але даю співрозмовнику волю вибору.

3. Говорю асертивно, по-дружньому.

Вправа «Дерево мети» [3, с. 305]

Мета: вироблення вмінь самостійно визначати шляхи досягнення поставленої цілі.

Учасники групи мають розробити власну формулу самозміни: «Я хочу бути..., я можу бути..., я буду...» і проаналізувати, що необхідно зробити для досягнення поставленої мети. Написати на аркуші «дерево мети» і визначити кроки до успіху (їх не повинно бути багато і вони мають бути реальними). У разі потреби звернутися по допомогу до значущих інших у своєму соціальному оточенні.

Таким чином, запропоновані технології є можливими варіантами в системі цілеспрямованого психокорекційного впливу щодо оптимізації копінг- поведінки сучасної молоді. Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі сприятимуть продуктивному подоланню вікової кризи та особистісного зростання студентів юнацького віку.

Список використаних джерел

1. Вассерман Л. И. Совладание со стрессом: теория и психодиагностика: учебно-методическое пособие / Л. И. Вассерман, В. А. Абаков, Е.А. Трифонова; науч. ред. Л.И. Вассерман. – СПб: Речь, 2010. – 191 с.

2. Грецов А. Г. Лучшие упражнения для обучения саморегуляции. / Уч.-методическое пособие. Под общей редакцией проф. Евсеева С. П. – СПб.: СПбНИИ физической культуры, 2006. – 44 с.

3. Кузікова С. Б. Основи психокорекції: навчальний посібник / С. Б. Кузікова. – К.: Академвидав, 2012. – 320 с.

4. Лазарус Р.С. Психология эмоций: учеб. пособие для студентов вузов, обуч. по спец. псих. / Р.С. Лазарус. – СПб: Питер, 2007. – 328 с.

Єфремова Галина Леонідівна

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри професійної освіти та менеджменту

КЗ Сумський обласний інститут післядипломної

педагогічної освіти (м. Суми)

ПРОФЕСІЙНИЙ МЕНТАЛІТЕТ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ ФАХІВЦЯ

У статті розглянуто сутність професійного менталітету фахівця у контексті сучасної парадигми професіоналізації особистості. Автор висвітлює закономірності становлення професійного менталітету фахівця, з'ясовує умови ефективної професіоналізації особистості.

Ключові слова: професійний менталітет, ментальність, професіоналізація особистості, професійний розвиток.

Становлення та розвиток України як незалежної, демократичної держави характеризуються постійним пошуком оптимальних моделей професіоналізації фахівця, в яких особливого значення набувають ментально-психологічні, ціннісно-нормативні та духовні засади розвитку особистості. За цих умов, важливим фактором професіоналізації особистості є формування професійного менталітету фахівця як суттєвого компоненту їхньої професійної діяльності.

Метою статті є аналіз закономірностей становлення професійного менталітету фахівця, з'ясування умов ефективної професіоналізації особистості.

Аналіз вітчизняної і зарубіжної наукової літератури з означеної проблеми доводить, що більшість вчених, дотримуючись історично-психологічного і культурно-антропологічного підходів, визначають менталітет як константу людського мислення, зумовленого біосоціальними законами, яка проявляється в колективній та індивідуальній ментальності (К. Леві-Строс, Ж. Лефевр, Л. Февр та ін.). Вивченню проблем сутності і функцій менталітету присвячені роботи А. Бичко, С. Грабовського, В. Дорошкевича, О. Забужко, О. Киричука, Ю. Романенка, І. Старовойтова та інших.

У словнику термін «менталітет» трактується як певний рівень індивідуальної і суспільної свідомості, а також пов'язаний з нею спектр життєвих позицій, культури і моделей поведінки, які претендують на

незалежність від офіційно визначених ідеологічних установок і політичних орієнтацій; своєрідний політико-психологічний тезаурус, який дозволяє однозначно сприймати наявну соціально-політичну реальність, оцінювати і діяти у ній відповідно до певних усталених у суспільстві норм і зразків поведінки, адекватно сприймаючи й розуміючи один одного [2, с. 176].

Водночас, існує достатньо широка характеристика терміну «менталітет» (англ. *mentality* – здатність мислення, склад розуму). «Менталітет» визначається як:

- сформована система елементів духовного життя і світосприймання, яка зумовлює відповідні стереотипи поведінки, діяльності, способи життя різноманітних соціальних спільнот (груп), індивідів, що містить сукупність ціннісних, символічних, свідомих чи підсвідомих відчуттів, уявлень, настроїв, поглядів;

- своєрідний соціокультурний феномен, зв'язаний з історією розвитку етнічних спільнот, що виникали вже на стадії первісного ладу та еволюціонували від роду, племені до народності, національності;

- здатність виявлятися безпосередньо у матеріалізованих формах, характерних для певної народності актах, вчинках, формах діяльності, реакціях тощо. Ментальність є надбанням суспільства як масово-індивідуальна характеристика свідомості соціуму [3, с. 233].

На думку дослідників, менталітет виявляється в регіональних формах спільнот (європейський, азійський, африканський, латиноамериканський менталітет тощо); у формах, специфічних для певних історичних епох (менталітет античного світу, середньовіччя, нового і новітнього часу, сучасний); наявних стійких елементів соціальної структури (менталітет селян, бюрократії, багатіїв, науковців тощо), притаманних певним соціодемографічним групам (менталітет дитячий, підлітковий, людей похилого віку, жіночий тощо); у професійних та певних соціальних групах населення.

До суб'єктивних характеристик менталітету Р. Додонов відносить шість типів дефініцій, які надають широку характеристику зазначеного феномену, але не враховують об'єктивних характеристик: впливу географічного середовища, природно-біологічних, соціально-економічних, політичних факторів розвитку суспільства:

- описові визначення, такі, що є складниками поняття «менталітет»: спосіб поведінки і реакції, спосіб мислення, моральні настанови;

- психологічні визначення, які характеризують вищезазначений феномен на підсвідомому і свідомому рівнях;

- нормативні визначення, які визначають менталітет як поняття, що позначає системність звичок свідомості;

- структурні визначення, які характеризують складові феномену «менталітет» – склад душі людини, етносу, соціуму та співвідношення цих елементів у структурі;

- генетичні визначення, які розглядають способи передачі ментальних ознак від покоління до покоління;

- історичні визначення, які характеризують менталітет як процес історичної пам'яті [1].

Слід зазначити, що у вітчизняній науці відокремлюють змістовні параметри термінів «менталітет» і «ментальність». Зауважимо, що на сучасному етапі, зазначені категорії є недостатньо визначеними, сталими та загально визначеними. На нашу думку, ці поняття не є ідентичними і повинні бути диференційовані.

Зокрема, «ментальність» визначається як сукупність розумових здібностей, духовних та психічних настанов особистості чи соціальної групи. Як правило, «ментальність» розглядається як полісемантичне поняття для визначення рівнів мислення, що не обмежуються сферою усвідомленого. Це властивий саме певному часу, культурі, цивілізації, спільноті загальний розумовий інструмент, яким володіють та користуються індивіди у неусвідомленій формі.

Тим часом, «менталітет» – це типові засади мислення та поведінки особистості чи соціальної групи. Оскільки, менталітет – це сукупність внутрішніх настанов, нахилів індивіда (соціальної групи) щодо характеру його діяльності, мислення, відчуття та сприйняття світу саме певним (притаманним тільки йому) чином.

На наш погляд, «менталітет» – це певний соціально-психологічний стан суб'єкта – етносу, нації, народності, громадян, що втілює у собі результати тривалого й усталеного впливу етнічних, природно-географічних і соціально-економічних умов проживання суб'єкта менталітету. Це органічна цілісність соціально-психологічних якостей і рис, притаманних саме цьому народу, цій спільноті та її громадянам, яка обумовлює саме таку, а не іншу реакцію суб'єкта менталітету на зміни навколишніх умов.

Відтак, аналіз теоретико-методологічного та інформаційного потенціалу поняття «менталітет» дозволяє зробити висновок, що менталітет – це суспільно-психічне явище, яке являє собою синтез природно-біологічних і соціально-культурних складників, це сформована система елементів духовного життя і світосприймання, яка зумовлює відповідні стереотипи поведінки, діяльності, способи життя різноманітних соціальних спільнот, індивідів, що містить сукупність ціннісних, символічних, свідомих чи підсвідомих відчуттів, уявлень, настроїв, поглядів тощо. Водночас, «ментальність» – це сукупність органічно сполучених, нерелексованих, логічно невиявлених процедур мислення, що є основою своєрідного автоматизму духовного життя. Завдяки тому, що «ментальність» обумовлена не стільки біологічними, скільки соціокультурними факторами життєдіяльності особистості.

Для нашого дослідження особливого значення набуває визначення закономірностей становлення професійного менталітету фахівця, тому що проведений нами аналіз наукової літератури, дає можливість

стверджувати, що одним із пріоритетних завдань сучасної науки є визначення особливостей формування професіоналізму у фахівця на етапі його професіоналізації.

Оволодіння особистістю професією є довготривалим складним процесом, який активно обговорюється вченими різних галузей науки. Але для того, щоб визначити специфічні особливості професіоналізації фахівця, необхідно з'ясувати, що є власне процесом *професіоналізації особистості*. Адже в сучасному освітньому просторі існує наукова категорія «професіоналізація», яка має свої закономірності та охоплює декілька етапів. Процес *професіоналізації особистості* – це процес професійного розвитку та професійного становлення фахівця, генезису особистості у просторі та часі професійної діяльності.

Під професіоналізацією особистості ми розуміємо цілісний безперервний процес професійного становлення фахівця (професіонала), що починається з моменту вибору професії, триває протягом усього професійного життя людини і завершується, коли людина припиняє свою професійну діяльність. Результатами професіоналізації можна вважати становлення професіонала, розвиток нових професійно важливих якостей, перехід людини на наступний рівень професіоналізму і т.ін.

Якщо припустити, що фахова підготовка відображає простір професії, то процес професіоналізації є освоєнням цього простору по вертикалі і по горизонталі. Іншими словами, процес професіоналізації має, принаймні, два вектори. Перший вектор – по вертикалі професіограми – відбувається оволодіння всіма новими завданнями професійної діяльності. На початку людина ставить і вирішує обмежене коло професійних завдань, потім коло цих завдань усе більш розширюється. Інший вектор – по горизонталі професіограми – полягає у засвоєнні засобів, технік для розв'язання кожного нового професійного завдання, зміцнення психологічних якостей, необхідних для вирішення цих завдань. Насамперед, рух як по вертикалі професіограми, так і по її горизонталі може відразу йти в декількох напрямках. Отже, зміст професіоналізації залежить від трактування професіограми і від шабля активності людини із засвоєння професії.

Науковці зазначають, що процес професіоналізації, хоча і має загальні ознаки, реально проходить завжди індивідуально. Це залежить від багатьох зовнішніх умов і, найголовніше, від активності самого суб'єкта процесу професіоналізації. Іншими словами, професіоналізація – це процес становлення професіонала. Він містить в собі вибір людиною професії з урахуванням своїх власних можливостей і здібностей, освоєння правил і норм професії, формування й усвідомлення себе як професіонала, збагачення досвіду професії за рахунок особистого внеску, розвиток своєї особистості засобами професії тощо.

У свою чергу, ефективність процесу професіоналізації визначається низкою показників: об'єктивні показники, що дозволяють робити висновок про ступінь відповідності особистості людини вимогам професії

(продуктивність, надійність праці людини), і суб'єктивні показники, що виявляють ступінь відповідності професійної діяльності вимогам особистості (ступінь задоволеності людини працею, ставлення до себе як професіонала тощо).

Отже, професійний менталітет фахівця полягає у засвоєнні ним тих ціннісних орієнтацій, які дозволяють йому реалізувати себе (свій творчий потенціал) та свої функціональні обов'язки і повноваження. Тобто успішність та ефективність професіоналізації особистості залежить від рівня його професійної підготовки та ступеня сформованості у нього професійно - особистих якостей, які є основою його успішної діяльності.

Таким чином, професійний менталітет фахівця – це спосіб мислення та поведінки, який відповідає високим критеріям моралі та вимогам відповідного професійного кодексу і забезпечує належну ефективність виконання службового обов'язку. На наш погляд, професійний менталітет особистості є показником ефективної професіоналізації, уміння розуміти конкретну ситуацію не тільки через призму соціального середовища і організації, але і через власне «Я» фахівця.

Список використаних джерел

1. Додонов Р. А. Этническая ментальность: опыт социально-философского исследования / Р. А. Додонов. – Запорожье: РА «Тандем-У», 1998. – 192 с.
2. Политология: Энциклопедический словарь / Общ. ред. Ю. И. Аверьянова. – М.: Моск. коммерч. ун-т. – 1993. – 431 с.
3. Соціальна філософія: короткий енциклопедичний словник. – К.; Х.: ВМП «Рубікон», 1997. – 400 с.

Зосименко Оксана Вікторівна

кандидат педагогічних наук, доцент, член-кореспондент Академії міжнародного співробітництва з креативної педагогіки, завідувач кафедри професійної освіти та менеджменту, КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти (м. Суми)

НАВЧАЛЬНІ ПРОЕКТИ ЯК ЗАСІБ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ

Анотація. Стаття розкриває актуальність пошуку засобів розв'язання проблеми етнокультурного виховання студентів; описує суперечливий етап розвитку українського суспільства; обґрунтовує типологію навчальних проектів та висвітлює їх вплив на процес етнокультурного виховання.

Ключові слова: культура, традиції, цінності, етнос, етнокультурне виховання, навчальний проект.

Процеси глобалізації на сучасному етапі розвитку людства гостро ставлять перед нашою державою питання міжетнічної взаємодії та взаємопроникнення культур різних народів. Особливу актуальність цих питань підкреслює процес поступового входження України до Європейського співтовариства. У той же час процес транснаціоналізації культур викликає протидію глобалізації як потребу ствердити унікальність своєї культури та мови, спираючись на національні традиції і цінності. Саме тому виникла гостра необхідність пошуку ефективних технологій виховання особистості у динамічних умовах сьогодення, експериментального відпрацювання шляхів його здійснення етнокультурними засобами.

Система освіти завжди була провідним сховищем і транслятором народних культурних традицій, беручи участь у формуванні менталітету особистості, в розвитку її діалогічності, полілогічності, у вихованні патріотизму і культури міжетнічного спілкування.

Гуманізація вітчизняної освіти, пошук нових парадигм розвитку вітчизняної науки і практики створили сприятливі умови для осмислення прогресивного досвіду минулого в області етнокультурного виховання особистості і його логічного включення в сучасний освітній процес.

У своєму дослідженні виходимо з того, що етнокультурне виховання – це такий процес, в якому цілі, завдання, зміст, технології виховання орієнтовані на розвиток і соціалізацію особистості як суб'єкта етносу і як громадянина. Його зміст полягає у засвоєнні рідної національної мови, у засвоєнні культурних традицій і їх розвитку, соціальних норм поведінки, духовно-моральних цінностей, знайомством з культурними досягненнями інших народів, виховання толерантного ставлення до людей різних національностей.

Одним із ефективних засобів етнокультурного виховання вважаємо навчальні проекти. Останні розуміємо як інноваційну форму організації навчального процесу, в основі якої лежить самостійна розробка тим, хто навчається, значущої проблеми (від ідеї до її практичної реалізації) під гнучким керівництвом викладача.

Підкреслимо, що під час створення навчального проекту студенти відтворюють і транслують культуру, духовність, поглиблено вивчають стародавні традиції та кращі сучасні надбання. Отже, розглянемо сутнісні характеристики деяких типів навчальних проектів, що є важливими у контексті нашого дослідження.

Широкого застосування в освітній практиці набула класифікація, запропонована Є. Полат [1]. Її унікальність полягає в тому, що вона враховує найбільш суттєві типологічні ознаки, а також може бути реалізована у процесі розв'язання будь-якої проблеми.

Дослідницькі навчальні проекти за структурою наближені до наукового дослідження. Вони потребують чіткої структури, обґрунтування актуальності теми, предмета дослідження для всіх учасників, визначення проблеми, мети. Цей тип навчальних проектів передбачає висунення

гіпотези, її перевірку, обговорення та аналіз результатів, їх оформлення. У контексті нашого дослідження дослідницькі навчальні проекти спрямовані на формування знань і уявлень про культуру, традиції, ідеали, цінності свого етносу, а також усвідомлення себе членом цієї спільноти, місця свого народу серед інших народів; уміння оперувати науково-понятійним апаратом; побудову власного алгоритму дій; творче застосування знань у незнайомій ситуації.

Творчі проекти, на відміну від попередніх, не мають певної структури. Кожен учасник навчального проекту виконує ту його частину, яка відповідає особистим інтересам. Результати навчального проекту можуть бути подані у вигляді твору, відеофільму, драматизації, статті тощо. Процес розробки творчого проекту спрямований на формування у студентів установки на важливості повернення обличчям до феномену етнічного – особливого явища, що пронизує найглибшинні сфери буття людини певної спільноти, як культурно-історичної своєрідності, яка відрізняє один народ від іншого, як основи формування нації.

Для ігрових та рольових навчальних проектів також характерна відсутність чіткої структури. Учасники виконують ролі, зумовлені характером і змістом навчального проекту. Це можуть бути літературні персонажі або вигадані герої, суб'єкти професійної діяльності, які імітують соціальні й ділові відносини. Студенти засвоюють особливості способу буття власної спільноти, тобто навчаються розуміти власну етнокультуру, вільно рухатися у її просторах, усвідомлюючи знаки, символи, коди, специфіку їх виявлення у рідній мові, аби пізніше вступити у діалог з іншими культурами, порівнюючи їх зі своєю не на шкоду іншим, а щоб зрозуміти їх, особлива увага приділяється формуванню комунікативних навичок.

Інформаційні навчальні проекти спрямовані на збирання інформації про який-небудь об'єкт або явище, аналіз й узагальнення фактів. Вони вимагають чіткої структури, що складається з мети, предмета інформаційного пошуку, джерела інформації, способів обробки, подання результатів презентації. Можуть систематично коригуватися. Сприяють формуванню етнокультурного кругозору.

Практико-орієнтовані навчальні проекти передбачають, що результат діяльності орієнтований на соціальні інтереси учасників та чітко визначений із самого початку. Цей тип навчального проекту має певну структуру всієї діяльності учасників із зазначенням функцій кожного з них, а також чітку організацію координаційної роботи на кожному етапі. Продукт такого навчального проекту може бути різним – рекомендації до підготовки аудиторії щодо сприйняття і розуміння інформації про культуру етноспільноти з наступним включенням у етнокультурну діяльність; розробляти програми етнокультурного виховання, які відповідають вимогам сьогодення; сприяти охороні матеріальної та духовної спадщини; складання словника етнічних термінів тощо.

Предметні проводяться в межах одного навчального предмета та потребують чітко визначеної мети, завдань, окреслення знань і вмінь, які необхідно опанувати.

Міжпредметні навчальні проекти характеризуються тим, що проблема може належати до двох або більше галузей знань. Вони потребують досить чіткої координації з боку спеціалістів, узгодженої роботи різних творчих груп, що мають конкретні дослідницькі завдання.

У процесі здійснення навчальних проектів з відкритою координацією викладач виконує свою функцію відкрито, але робить це без тиску; у навчальних проектах із завуальованою координацією викладач виконує роль рівного учасника проекту.

Внутрішні чи регіональні навчальні проекти організуються як у межах однієї групи, так і в межах країни в цілому. Міжнародні проекти здійснюються представниками різних країн. Для їх реалізації можуть застосовуватися засоби інформаційних технологій. Зазначимо, що в нашому дослідженні навчальні проекти створювалися в межах однієї академічної групи, викладач виступав у ролі рівноправного партнера, провідною галуззю знань слугували педагогічні дисципліни, проте носили міжпредметний характер.

Як зазначалося вище, за кількістю учасників навчальні проекти поділяються на індивідуальні, парні та групові. Кожен із цих проектів має певні переваги. Під час виконання індивідуальних проектів у студента формується почуття відповідальності, набувається досвід здійснення навчального проекту на всіх його етапах – від зародження ідеї до підсумкової рефлексії.

Перевагами парного та групового навчальних проектів є те, що у проектній групі формуються навички співробітництва; кожен учасник відповідно до здібностей та якостей може бути лідером-генератором, лідером-дослідником, лідером-оформлювачем результатів, лідером-режисером презентації; є можливість організувати змагання між підгрупами, посилюючи мотивацію до отримання результату.

Необхідно підкреслити той факт, що сучасна класифікація має досить чітко визначену, логічно побудовану структуру, а її втілення в освітню практику відбувається через інтеграцію різних видів навчальних проектів.

Отже, навчальні проекти допомагають студентам саморозвиватися, самовдосконалюватися, шліфувати своє «Я» як конкретного представника певної етноспільноти. Підкреслимо, що студент під час створення навчальних проектів вступає у діалог із етнокультурою власної спільноти, засвоює її складові, а через певний проміжок часу починає вільно рухатися в етнокультурному просторі й виявляти бажання зрозуміти коди та символи культур, що знаходяться поруч.

Список використаних джерел

1. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / [под ред. Е.С. Полат]. – М. : Академия, 1999. – 224

Коваленко Світлана Миколаївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практики англійської мови
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (м. Суми)

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПЦІЇ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ: БРИТАНСЬКИЙ ДОСВІД

Анотація. Представлене дослідження узагальнює практику організації системи неформальної освіти дорослих в Англії, розкриває специфіку державної політики та напрямки діяльності громадських структур у забезпеченні відповідних освітніх потреб населення.

Ключові слова: освіта дорослих, неформальна освіта, Освітня спілка робітників, університет третього віку, центр освіти дорослих.

Основний принцип діяльності освітніх систем розвинених країн – це залучення громадянина до навчання, яке триває постійно, все життя. Реалізація цього принципу забезпечується комплексним поєднанням формальної та неформальної освіти, остання націлена на розвиток пізнавальної активності людини, розширення спектру її захоплень, збагачення духовного світу в цілому. Досвід незалежної України щодо підтримки та розвитку основних ініціатив, пов'язаних з освітою для самовдосконалення та підвищення загальнокультурного рівня, як свідчить практика, є фрагментарним та неструктурованим. У цьому контексті пропонуємо звернутися до практики організації неформальної освіти в Англії, яка, безумовно, є країною-орієнтиром у цьому питанні.

Запропонована проблема фрагментарно представлена у вітчизняних дослідженнях. Зокрема, проблеми неформальної освіти часто розглядаються через призму системи освіти дорослих (С. Г. Вершловський, А. П. Владіславлев, Л. П. Вовк, М. Т. Громкова, А. В. Даринський, С. І. Змеєв, Ю. Н. Кулюткін, Г. В. Лесохіна, В. Г. Онушкін, В. І. Подобед, К. К. Рамішвілі, Г. С. Сухобська); неперервної професійної освіти (С. Я. Батишев, Н. М. Дем'яненко, В. А. Єрмоленко, В. С. Ледньов, І. Л. Лікарчук, В. І. Луговий, Н. Г. Ничкало, С. О. Сисоєва). На матеріалі Англії подібного дослідження не проводилося, що і спонукало до відповідного аналізу стану позаінституційних форм навчання. Метою публікації є розкриття британського досвіду організації неформальної освіти дорослих.

В Англії, як і у більшості західних країнах, увага до проблем розвитку неформальної освіти як обов'язкового компоненту системи неперервної освіти загострюється у кінці 1960-х – на початку 1970-х рр. У більшості випадків неформальна освіта асоціюється з освітою дорослих, яка покликана компенсувати недоліки формальної освіти (шкільної, професійної та вищої) та є засобом швидкого і своєчасного надання освітніх можливостей всім, хто відчуває у цьому потребу. Проте якщо на

теоретичному рівні неформальна освіта дорослих отримала визнання в науково-педагогічних колах Англії ще на початку ХХ століття, то на емпіричному рівні втілення в життя ідеї неформальної освіти дорослих виявилось процесом набагато суперечливішим і тривалішим, що, слід зауважити, продовжується до цього часу.

Важливість навчання для культурного розвитку та духовного збагачення особистості підкреслюється у ряді провідних державних документів уряду Британії. Зокрема, «навчання заради навчання» сприяє: забезпеченню рівності освітніх можливостей, демократизації суспільства та формуванню громадянськості; зміцненню сімейних стосунків; самореалізації та активній участі в житті громади; розвитку духовності та створенню цивілізованого суспільства [4]. Важливим фактором інтенсивного розвитку сектору неформальної освіти є його активна державна підтримка. Головними пріоритетами фінансування є:

- розширення навчальних можливостей для маргінальних груп населення;
- організація мережі консультаційно-інформаційних послуг;
- гнучкість освітніх програм;
- забезпечення рівності освітніх можливостей [2].

На сьогодні в Англії для позначення поняття «неформальна освіта» досить поширеним є термін «навчання дорослих та громадське навчання» (Adult and Community Learning), загальне поняття, яке об'єднує різні за історичними та культурологічними традиціями форми освіти дорослих:

- гуманітарна та гуманістична освіта дорослих, до якої входить непрофесійна освіта та освіта з метою самовдосконалення;
- радикальна освіта дорослих, яскравим прикладом якої є програми розвитку жіночої освіти;
- громадська освіта, метою якої є залучення людей до участі в соціальному житті суспільства за місцем проживання;
- освітні ініціативи, метою яких є досягнення соціальної інтеграції шляхом розвитку певних умінь, наприклад, покращення рівня базових умінь, умінь користування інформаційно-комунікаційними технологіями тощо [1, с. 5–10].

Отже, концепція «навчання дорослих та громадського навчання» розглядається англійською педагогічною спільнотою насамперед як засіб усунення соціального відчуження та відродження громадської освіти. Крім того, сукупність всіх перелічених форм неформальної освіти дорослих дає можливість найбільш повно забезпечити реалізацію принципу широкого, універсального доступу до освіти всіх бажаючих, де особливе місце відводиться маргінальним групам, а також принципу гуманізації, що дає можливість людині використати освіту як гнучкий інструмент самореалізації.

Реалізація ідеї громадської освіти дорослих відбувається через розгалужену мережу навчальних закладів та установ, яка включає такі основні типи : відділення неперервної освіти при вищих навчальних

зкладах та коледжах подальшої освіти; Освітня спілка робітників; громадські коледжі та центри освіти дорослих; короткострокові коледжі пансіонатного типу; центри організації навчання та дозвілля на підприємствах; університети третього віку [1; 3]. Всі вони різною мірою є взаємодоповнюючими компонентами системи неформальної освіти дорослих і покликані задовольнити різноманітні освітні потреби людей. Їх діяльність характеризується нетрадиційним підходом до організації навчально-виховного процесу, стимулювання до самопізнання, саморозвитку та самоосвіти.

Неформальна освіта дорослих в Англії пройшла довгий, суперечливий шлях становлення та розвитку і набула інституційних форм лише на початку ХХ століття завдяки активній співпраці університетів, Освітньої спілки робітників, місцевих органів у справах освіти та при широкій державній підтримці у вигляді відповідних постанов та законодавчих актів.

Таким чином, англійська система неформальної освіти дорослих на сьогодні розвивається у контексті таких тенденцій: – відродження традицій громадської освіти, в чому вбачається один із провідних шляхів подолання проблеми соціального та освітнього відчуження певних категорій населення (інвалідів, біженців, неграмотних, матеріально незабезпечених тощо); – перенесення ідеї особистісного самовдосконалення у нові контексти (робоче місце, колектив) та створення роботодавцями оптимальних умов для саморозвитку своїх працівників; – активний розвиток та підтримка навчальної діяльності людей пенсійного віку у руслі демографічних змін та соціально орієнтованої політики англійського уряду.

У цьому контексті вважаємо доцільним звернутися до позитивного педагогічного досвіду Англії і, зокрема, врахувати ряд рекомендацій:

1. Визнання неформальної освіти дорослих обов'язковою інтегральною складовою системи неперервної освіти та розробка відповідної нормативно-правової підтримки.

2. Сприяння подальшій варіативності освітніх можливостей для саморозвитку. Ідея організації, що навчається, передбачає перенесення навчального процесу в робочий контекст або на робоче місце.

3. Врахування освітніх потреб всіх вікових категорій громадян. На сьогодні в Україні громадяни пенсійного віку становлять близько 29% (14,5 млн.) [5], що вимагає від держави пильної уваги до їх освітніх потреб. На жаль, у нашому суспільстві склалися негативні стереотипи щодо навчання людей літнього віку. Проте саме після виходу на пенсію у людини з'являється достатньо вільного часу для активного політичного, культурного, соціального життя, в тому числі освіти.

У зв'язку з цим створення інформаційно-просвітницької системи для людей похилого віку повинно стати одним із стрижневих завдань державної освітньої політики, що може сприяти соціально-економічному розвитку країни та гармонізації суспільних відносин. При цьому, на нашу думку, така система повинна спиратися на теорію освіти літніх людей,

базуватися на активній фінансовій підтримці як державних, так і громадських структур, орієнтуватися на конкретні потреби особистості даного віку та обслуговуватися спеціально підготованими педагогічними кадрами.

Перспективними напрямками подальшого дослідження можуть стати вивчення досвіду інших провідних розвинених країн щодо організації неформальної освіти, питання стимулювання та мотивації населення до саморозвитку, можливості застосування нетрадиційних та інноваційних форм навчання (дистанційне навчання, Інтернет освіта).

Список використаних джерел

1. Annual Review 2015. Workers' Educational Association. – London: WEA, 2015. – 44 p.
2. Higher Education Funding Council for England [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hefce.ac.uk>.
3. The Department for Business, Innovation and Skills [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.gov.uk/government/organisations/department-for-business-innovation-skills.
4. UK 3AU National Website [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.uk3au.uk.
5. До 2050 більше третини українців будуть літніми людьми – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/news/2013/10/131001_agewatch_index_rl.shtml.

Кожем'якіна Ірина Володимирівна,

*старший викладач кафедри професійної освіти та менеджменту
Сумського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти (м. Суми)*

СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ МОВНОЇ КУЛЬТУРИ ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття акцентує увагу на специфіку технологічного процесу розвитку мовної культури вчителя початкових класів у системі післядипломної освіти.

Ключові слова: мовна культура, післядипломна освіта, підвищення кваліфікації.

Рівень розвитку сучасної освіти безпосередньо пов'язаний з особистісним потенціалом учителя, його загальною та професійною культурою. Вагомою складовою професійної культури вчителя є його мовна культура.

Володіння вчителем професійно виразною грамотною мовою виступає як соціально значима вимога, яка забезпечує важливу соціальну функцію – збереження рідної мови та за її допомогою передачі знань та національної культури молодшому поколінню.

Цей аспект професійності є важливим для всіх категорій вчителів, але особливого значення це питання набуло для вчителів початкових класів. Бо саме в молодшому шкільному віці визначаються ідеали, погляди та позиції, засвоюються норми поведінки в контексті національної культури.

Таким чином розвиток мовної культури вчителя початкових класів в умовах післядипломної освіти є однією з важливих проблем удосконалення педагогічної майстерності в процесі ефективної реорганізації освітньої галузі.

Здійснений аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми розвитку мовної культури свідчить про її утримання в циклі вагомих проблем на етапі розвитку та удосконалення системи післядипломної педагогічної освіти в цілому та проведення пошуку їх розв'язку по комплексу напрямків.

Звернення до дослідження ролі та значення культури для розвитку особистості в роботах М.М.Бахтіна, В.С.Біблера, Д.С.Ліхачева, Л.Н.Когана; мови як феномена культури в роботах Р.А.Будатова, Д.С.Лихачева, Е.Сепира дозволяє з'ясувати (усвідомити), що природна мова є важливішою знаковою системою, яка утворює семіотичне поле культури.

Різним аспектам проблеми взаємовідносин мови та культури, маркованої лексики присвячені роботи В.Г.Костомарова, В.В.Красних.

В психолого-педагогічних дослідженнях з проблеми професійно-педагогічної культури Є.В.Бондаревської, В.В.Серикова, А.А.Деркач, В.А.Сластьонина, Н.В.Кузьміної, І.Ф.Ісаєвої, А.К.Маркової, Л.І.Митиної вивчаються питання професіоналізму, компетентності. Ф.Н.Гоноболін, І.А.Зимня дослідили професійні та особистісні якості та здібності педагогів.

В роботах А.С.Косооговой, О.А.Лапиної, Н.А.Козирьової, В.А.Сластьонина приділена увага розвитку культури особистості, здібності зберігати культурне поле діалога в спілкуванні з учнем.

Проблема удосконалення мовної культури вчителя досліджувалася за різними аспектами, але єдиних поглядів на природу даного процесу (феномену) досі не відпрацьовано.

До цього часу проблема розвитку мовної культури вчителя початкових класів при всій значущості результатів наукових досліджень, передового педагогічного досвіду є недостатньо вивченою саме у системі післядипломної освіти. Це обумовлено відсутністю цілісного підходу до розвитку мовної культури вчителя початкових класів в процесі професійного становлення у системі післядипломної освіти. Недостатньо

визначена дидактична, змістовна, організаційно-методична забезпеченість процесу розвитку мовної культури вчителя навчальних класів у системі післядипломної освіти; домінує в змісті професійного удосконалення спеціаліста (вчителя початкових класів) інформаційна, а не діяльнісно-практична складова забезпечення даного процесу. Відсутня як теоретична модель так і практично-технологічний процес розвитку мовної культури вчителя початкових класів; недостатньо виявлені педагогічні умови, які забезпечують ефективність даного процесу як на рівні змісту діяльності викладачів, так і на рівні інтеграції лінгвістичних і психолого-педагогічних знань; реалізації активних методів навчання, діалогічних навчальних завдань, які мають проблемну та культурологічну направленість; включення вчителів у науково-дослідницьку роботу.

Для оптимального вирішення даної проблеми в умовах післядипломної освіти, яка зараз знаходиться в процесі структурних, змістових і технологічних змін, в рамках існуючого дослідження маємо детально розробити основні технологічні етапи, способи та прийоми розвитку мовної культури вчителя початкових класів у періоди курсового та міжкурсового підвищення кваліфікації. Ефективність визначених технологічних прийомів у період післядипломної освіти, зокрема у процесі підвищення кваліфікації, на мотиваційно-оцінювальному етапі забезпечується діагностичними методиками визначення якісної характеристики існуючого рівня мовної культури вчителя початкових класів. Необхідно виявити комплекс мовних вмінь, які відображають особливості мовної культури вчителя початкових класів і складають основу операційно-діяльнісного компонента їх професійної мовно-мовленнєвої компетентності.

Практика показує, що процес розвитку мовної культури вчителя початкових класів повинен носити цілеспрямований, систематичний, інтегрований характер протягом всього періоду навчання у системі післядипломної освіти. З метою реалізації інтегрованого підходу, а також ефективності змістового компоненту начально-тематичних планів курсів підвищення кваліфікації в рамках наукового експерименту на базі Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти для вчителів початкових класів реалізується міждисциплінарний спецкурс «Професійна мовно-мовленнєва компетентність вчителя». Структурні компоненти зазначеного спецкурсу містять збільшений обсяг активних і інтерактивних, діалогічних, мовленнєвих видів вправ; практичних риторичних прийомів; дидактичних засобів у процесі нестандартних практичних занять.

Функціональним додатком до запровадженого спецкурсу, націленого на розвиток мовно-мовленнєвих умінь в ракурсі читацької компетентності, письмового мовлення вчителя початкових класів, став комплекс практичних завдань на етапі дистанційного компонента в межах курсів підвищення кваліфікації. Визначений рівень професійних мовно-

мовленнєвих умінь вчителя початкових класів завдяки комплексу практичних завдань дозволяє здійснювати подальшу диференціацію практично-дієвого компоненту на екзаменаційному етапі курсів. Це надає можливість оптимальної реалізації технологічних підходів щодо розвитку мовно-мовленнєвих умінь як основи мовної культури вчителя початкових класів у межах можливого змістово-практичного компоненту навчально-тематичних планів курсів підвищення кваліфікації.

Враховуючи розгалужену структуру післядипломної освіти вчителя орієнтуємо його і на продуктивний міжкурсовий період підвищення кваліфікаційного рівня. Цей компонент складається з блоку самоосвіти; обласних і регіональних семінарів з окресленої проблеми або її аспектів; поетапної роботи творчої групи вчителів-дослідників; дистанційної взаємодії в мережі комунікативно-інформаційних ресурсів; професійних конкурсів; науково-практичних конференцій різного рівня; особистісних консультаційних пунктів.

Практичним орієнтиром запровадженого експериментального технологічного підходу до розвитку професійних мовно-мовленнєвих умінь вчителів початкових класів нами визначено підвищення рівня професійно-мовної культури, ефективна комунікативна діяльність в навчально-виховному процесі початкової школи та компетентнісна самореалізація в умовах сучасного суспільства.

Фактична реалізація системи розвитку мовної культури вчителя в межах комунікативної компетентності буде здійснена в першу чергу за рахунок створення педагогічних умов в структурі післядипломної освіти, які мають реалізуватись в різних її підсистемах: мотиваційній, змістовній, процесуальній.

Список використаних джерел

1. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Перемены. Педагогический журнал.-2004.- №2.-С.180-189.
2. Введенський В.Н. Моделирование профессиональной компетентности педагога // Педагогика.-2003.-№10.-С.51-55.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня.-2003.- №5.-С.34-42.
4. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя.-М.: АПН, 1990.-149с.
5. Мацько Л., Семенов О. Українська мова: 10-12 класи (профіль – українська філологія): Навч.-метод. Посіб.-К., Глухів: РВВ ГДПУ, 2008.-152с.

Лоскот Альона Вікторівна,

студентка Сумського державного педагогічного університету

імені А. С. Макаренка (м. Суми),

(науковий керівник: кандидат психологічних наук,

доцент кафедри психології Т. О. Мотрук)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ В УКРАЇНСЬКИХ ШКОЛЯРІВ

***Анотація.** У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми особливостей формування самооцінки дітей у молодшому шкільному віці. Розглянуто специфіку формування самооцінки молодших школярів. Розкривається поняття «самооцінка».*

***Ключові слова:** самооцінка, молодший шкільний вік, особистість, стилі сімейного виховання, самовиховання.*

Потреба переусвідомити роль і місце середньої школи у формуванні особистості людини є особливо нагальною у наш час. Психологи давно наголошують на тому, що школа має формувати прагнення до пошуку та отримання нових знань, розвитку у першу чергу, особистісних якостей, які і будуть основою успіху. Серед особистісних утворень, що обумовлюють індивідуально-психологічні та поведінкові особливості людини, її взаємини з оточуючими ключове значення належить самооцінці. Тому формування самооцінки є однією з центральних проблем у становленні особистості саме молодших школярів будь якої країни, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Проблеми формування самооцінки у молодшому шкільному віці розглядалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими (Л. І. Божович, В. В. Столін, Б. Г. Ананьєв, А. І. Липкіна, Н. А. Батурін, Л. С. Виготський, Р. Бернс, С. Л. Рубінштейн). Ми розглядаємо самооцінку як необхідний компонент розвитку самосвідомості, а саме усвідомлення людиною самої себе, своїх фізичних сил, розумових здібностей, вчинків, мотивів і цілей своєї поведінки, свого ставлення до оточуючих, до інших людей і самого себе.

Мета статті – розкрити особливості формування самооцінки молодшого школяра.

Дитина не народжується на світ зі сформованим ставленням до себе. Як і всі інші особливості особистості, її самооцінка складається в процесі виховання, в якому основна роль належить сім'ї та школі. Важливе місце у житті молодших школярів займають і взаємини з однолітками. Формування самооцінки триває в шкільні роки: конкретні оцінки вчителів і оточення, успіхи в навчанні, мають сприяти формуванню адекватної самооцінки. Навчальна успішність стає чи не головним критерієм оцінювання особистості школяра. Разом з оцінкою вчителя та батьківським

ставленням, навчальна успішність є вагомим чинником формування самооцінки школяра та його соціального статусу.

Самооцінку можна розглядати як комплекс знань саме про себе. Ці знання опосередковують власний досвід, інтегрують досвід діяльності, спілкування з іншими людьми. Це найважливіша особистісна інстанція, що дозволяє контролювати власну діяльність з погляду нормативних критеріїв, будувати цілісну поведінку відповідно до соціальних норм. Уміння людини оцінити свої сили і можливості, прагнення, співвіднести їх із зовнішніми умовами, вимогами навколишнього середовища, вміння самостійно ставити перед собою ту чи іншу мету має величезне значення у формуванні особистості. Основними засобами і прийомами самооцінки є самоспостереження, самоаналіз, самозвіт, самоконтроль, порівняння.

Для розуміння процесу формування самооцінки науковцями було запропоновано розглядати цей процес у розвитку, а саме як послідовно вихідні, послідовно пов'язані між собою щаблі її генезису. Кожен генетично більш пізній рівень самооцінки виникає не за допомогою знищення раніше існуючого, а на основі перетворення попереднього. Генетично більш ранні рівні самооцінки в процесі її становлення в перетвореному виді входять у структуру більш пізніх рівнів, і ця багатошабельність високих рівнів самооцінки зумовлює складний характер їх функціонування. Далі докладніше.

Перший рівень розвитку самооцінки можна назвати процесуально-ситуативним. На даному рівні самооцінки учень не встановлює зв'язку між своїми вчинками і якостями особистості. Він оцінює своє «Я» лише за певними безпосереднім зовнішнім результатами діяльності. У зв'язку з тим, що ці результати не обов'язково адекватні особових можливостей учня і можуть бути повністю обумовлені збігом зовнішніх обставин, самооцінка має тенденцію до необ'єктивності. Стихійність, випадковість, суперечливість зовнішніх ситуацій сприяє тенденції до нестійкості самооцінки. Самозміна на цьому рівні самооцінки носить характер самовиправлення вчинків, коли дитина, вирішуючи виправитися, не має ще на увазі розвиток властивостей особистості, а має на увазі лише здійснення одних вчинків або відмова від інших.

Другий рівень розвитку самооцінки є якісно-ситуативним. Для нього характерно те, що учень встановлює прямолінійні зв'язки між своїми вчинками і якостями, тобто вчинення (не вчинення окремого вчинку ототожнює з наявністю (відсутністю) відповідної якості. Дитина не абстрагує якість від вчинку і не усвідомлює, що якість особистості виражається набагато багатше і складніше, ніж окремий акт поведінки. Так як окремий вчинок не обов'язково адекватний ототожнюється з ним якості і може мати випадковий і часом суперечить іншим вчинкам характер, самооцінка на цьому рівні має тенденцію до необ'єктивності і нестійкості.

Третій рівень – якісно-консервативний. Для нього характерно дозволіть прямолінійних, формальних зв'язків між вчинками і якостями особистості. Якість особистості абстрагується дитиною від конкретного вчинку,

виступає в її свідомості як самостійна об'єктивна реальність. Усвідомлення того, що конкретний вчинок не означає засвоєння відповідного йому якості, руйнування прямолінійних зв'язків між ними, недостатня усвідомленість нових складних зв'язків між властивостями особистості і поведінкою призводять до певного відриву у свідомості дитини її внутрішнього світу від безпосередньо практичної поведінки. Головну роль в самооцінці приймає констатація вже досягнутого раніше рівня розвитку властивостей особистості поряд з недооцінкою коректив, внесених в характеристику внутрішнього світу новими змінами в поведінці. У результаті самооцінка має тенденцію до консервативності і недостатньою об'єктивності.

Четвертий рівень називають якісно-динамічним. Він характеризується усвідомленням складних зав'язків між якостями особистості і вчинками. Відрив внутрішнього світу від безпосереднього поведінки долається. Самооцінка має тенденцію до об'єктивності, динамічна у відповідності зі змінами у внутрішньому світі людини і при цьому стабільно відображає реальний рівень розвитку якостей особистості. Самооцінка особистості дається з урахуванням її ставлення до самовиховання. Самовиховання стає цілком усвідомленим, планомірним і активним процесом.

Важливу роль у формуванні самооцінки молодшого школяра відіграє установка вчителя. Американський психолог Р. Розенталь і Л. Якобсон провели такий експеримент: на початку навчального року переконали вчителів у тому, що від окремих учнів слід чекати великих успіхів лише наприкінці навчального року. Насправді ж учні вибиралися випадково. Перевірка, що була проведена після експерименту, виявила, що вказані учні дійсно покращили свої успіхи в навчанні в більшій мірі, ніж інші діти.

Ці покращення пояснюються очікуваннями вчителів, які, самі цього не підозрюючи, реалізували щодо вказаних учнів певні установки, які проявлялися в спілкуванні, в особливому виразі обличчя, манерах, у всьому тому, що могло передати їх позитивні очікування учням.

Отже, якщо у вчителя сформована установка на низькі результати навчання, то мимоволі реалізуючи її та поєднуючи з нетерплячістю у спілкуванні з учнем, учитель сприяє пониженню самооцінки і реальному погіршенню успішності учня. Великий вплив на формування самооцінки має оцінна діяльність вчителя: оцінка в журналі і вербальна оцінка. Самооцінка школяра в основному орієнтована на оцінки, що виставляються в журнал. Однак і вербальна оцінка може відігравати домінуючу роль у формуванні самооцінки. Це пов'язано з лабільністю, емоційною забарвленістю, дохідливістю мови вчителя.

Але формування у дитини певного кола цінностей відбувається, звичайно, не тільки в школі. Дитина черпає їх з бесід зі своїми близькими, також книг і таких джерел інформації, як телебачення і радіо.

Також велике значення в становленні самооцінки й особистості дитини має стиль сімейного виховання, прийняті в сім'ї цінності.

Можна виділити три стилі сімейного виховання: демократичний, авторитарний, ліберальний. При демократичному стилі, насамперед, враховуються інтереси дитини. Це стиль «згоди»; при авторитарному стилі батьками нав'язується свою думку дитині – стиль «придушення»; при ліберальному стилі дитина надається сама собі. Молодший школяр бачить себе очима близьких дорослих, які виховують його. Якщо оцінки та очікування в сім'ї не відповідають віковим та індивідуальним особливостям дитини, його уявлення про себе здаються спотвореними.

Від умов виховання в сім'ї залежить адекватна і неадекватна поведінка дитини. Діти, у яких занижена самооцінка, незадоволені собою. Це відбувається в сім'ї, де батьки постійно засуджують дитину, або ставлять перед нею надто високі завдання. Дитина відчуває, що вона не відповідає вимогам батьків. Неадекватність також може проявлятися у дітей із завищеною самооцінкою. Це відбувається в сім'ях, де дитину часто хвалять, і за дрібниці і досягнення дарують подарунки. Така дитина зникає до матеріальної винагороди.

Для формування адекватного уявлення потрібна гнучка система підкріплення. Не використовуються жорсткі покарання. У сім'ях, де ростуть діти з високою, але не з завищеною самооцінкою, увага до особистості дитини (її інтересів, стосунків із друзями) поєднуються з достатньою вимогливістю. Тут не вдаються до принизливих покарань і охоче хвалять, коли дитина цього заслуговує. Навпаки, діти з заниженою самооцінкою користуються свободою, яка є наслідком безконтрольності, байдужості батьків до дітей та один до одного.

Висновки. Від самооцінки школяра залежить характер його спілкування, відносини з іншими людьми, зі своїми однолітками, успішність його діяльності, подальший розвиток його особистості. Адекватна самооцінка дає дитині моральне задоволення. Самооцінка, особливо здібностей і можливостей особистості, виражає певний рівень домагань, визначається як рівень завдань, які особистість ставить перед собою в житті і до виконання яких вважає себе здатною. Рівень домагань дитини і характер її самооцінки яскраво виявляються в різних ситуаціях вибору, як у важких життєвих ситуаціях, так і в повсякденній діяльності. Позитивна самооцінка є основою життєвого успіху дитини.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. «Развитие детей в процессе начального обучения и воспитания» / Б. Г. Ананьев // Проблемы обучения и воспитания в начальной школе. – М., 2000.
2. Божович Л. И. «О некоторых проблемах и методах изучения личности школьника» / Л. И. Божович // Вопросы психологии личности школьника. – М., Просвещение, 2008.
3. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин. – М., 1972.

4. Черносивтов Е. В. Личность и ее окружение / Е. В. Черносивтов. – М.: Крон, 1996.

Ніколаєнко Лариса Іванівна,

аспірант Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка, заступник директора КУ Сумського Палацу
дітей та юнацтва

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ПОЗАШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Анотація. У статті розкрито напрями роботи з національно-патріотичного виховання комунального закладу Сумський Палац дітей та юнацтва.

Ключові слова: національно-патріотичне виховання, напрями національно-патріотичного виховання, гурток, вихованці позашкільного закладу.

Виховання у молодого покоління готовності бути гідним громадянином, відданості справі зміцнення державності, почуття гордості за свою країну, активної громадянської позиції нині визнано проблемою загальнодержавного масштабу. У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді зазначено, що «серед виховних напрямів сьогодні найбільш актуальними виступають патріотичне, громадянське виховання» [3, с.18].

Сучасний вчений-філософ, дослідник В. Бех наголошує, що «патріотичне виховання сьогодні є найгострішим моментом для української громади, українського громадянського суспільства й держави» [1, с. 11].

Ми погоджуємося з думкою В. Ягупова, що національне виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, на ідеях і засобах народного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що уособлюють вищі зразки виховної мудрості українського народу – любов до рідної землі, до свого народу, його традицій, звичаїв, готовність до мирної праці в ім'я України, почуття гордості за Батьківщину, вірність Україні, власну відповідальність за її долю [2, с. 134].

Система заходів з національно-патріотичного виховання дітей Сумського Палацу дітей та юнацтва базується на основних положеннях Концепції національно-патріотичного виховання молоді з урахуванням органічного взаємозв'язку процесу навчання та виховання.

Метою духовно-морального напрямку є формування морально стійкої цільної особистості, яка прагне дотримуватися правил поведінки, має повагу до старшого покоління, сім'ї, батьків, любов до Батьківщини та

свого народу; формування позитивного ставлення до здорового способу життя, виховання активної життєвої позиції щодо власного здоров'я.

Рисунок 1. Напрями у сфері національно-патріотичного виховання Сумського Палацу дітей та юнацтва

Даний напрям реалізується через включення українознавчих тем у навчальні заняття: «Рушник у моєму домі», «Оберегова символіка», «Українські національні прикраси та їх функції», «Різдвяна писанка», «Історія розвитку українських рушників», «Українське гончарство», «Характерні особливості та відмінності ткацтва в різних регіонах України», «Лялька-мотанка та її значення».

Окремої уваги заслуговує волонтерська діяльність вихованців Палацу. З метою розвитку моральних якостей дітей, стимулювання дитячих благодійних ініціатив започатковано міський соціально-освітній проект «Добра справа», в рамках якого відбулися благодійні акції, майстер-класи з виготовлення сувенірів для онкохворих дітей; флеш-моби, благодійні спектаклі та концерти художніх колективів Палацу для дітей, батьки яких перебувають у зоні АТО.

Ще одна форма діяльності в рамках даного напрямку – пошукова робота, яка проходить у формі екскурсій, туристичних походів, експедицій тощо. Так, вихованці гуртків спортивного напрямку є постійними учасниками Всеукраїнського конкурсу на кращу туристсько-краєзнавчу експедицію учнівської молоді «Мій рідний край», обласної краєзнавчої конференції «У світі краєзнавчих відкриттів»; проекту «Пік Шевченка та височинь поета».

Культурно-історичний напрям передбачає виховання у дітей любові до своєї «малої» батьківщини, рідного краю; залучення вихованців до роботи по збереженню культурних та історичних пам'яток трудової слави. Одним з аспектів культурно-історичного напрямку є краєзнавча робота, яка допомагає розширити знання дітей про історію рідного краю.

З метою знайомства дітей з мистецтвом Сумщини, розширення візуального досвіду, виховання уподобань, наслідування створено цикл занять, екскурсій по залам Сумського художнього музею. Результатом є авторські роботи, але на основі регіональних мотивів.

Вихованці гуртка комп'ютерного напрямку створюють презентації, флеш-фільми: «Українська вишиванка», «Український національний

костюм», «Історія писанки», «Україна – моя родина»; «Лелека над рідним містом», «Залізні коні в Сумах».

З метою виховання у дітей потреби в пізнанні культурно-історичних цінностей свого народу, формування громадянсько-патріотичних почуттів організовано гру «Що? Де? Коли?» на тему «Рідний city», квест «Ти – сумчанин», під час якого діти знайомляться з історичними, архітектурними, культурними пам'ятками нашого міста, їх історією, цікавою інформацією стосовно того чи іншого об'єкту. Клуб туристів альпіністів ім. Є. Абалакова щорічно є організатором масових походів для школярів «Сумський радіус», історичних квестів «Шляхами війни», «Історія міста Суми», походів по Сумському району та області різної категорії складності.

Наступний напрям – цивільно-правовий – передбачає вивчення державної системи України, її Конституції, Гімну, державної символіки; формування глибокого розуміння громадянського обов'язку, ціннісного ставлення до національних інтересів України; розвиток дієвого дитячого самоврядування.

Даний напрям реалізується шляхом використання кольорової символіки під час виготовлення та декорування виробів, прикрас у гуртках декоративно-ужиткового напрямку. Під час зимової альпінади педагогів та дітей на Говерлу здійснено підняття Прапора України на найвищу вершину нашої Держави; підняття прапорів України та клубу «Абалаковець» на вершини України та світу.

З метою ознайомлення з матеріальними та духовними цінностями українського народу; вивчення особливостей українського довкілля, етносу, мови, культури; введено новий програмний курс «Українознавство». Програма курсу побудована за тематичними блоками: «Я – українець», «Моя родина, мій рід», «Мій український народ», «Моя держава – Україна», «Україна та українці в світі».

Одним з аспектів цивільно-правового напрямку є розвиток дієвого дитячого самоврядування. Поле дії дитячого самоврядування у Палаці включає засідання Ради гуртківців відділу, гуртка, підготовка та проведення пізнавальних, спортивних, дозвіллевих заходів, акцій, надання шефської допомоги вихованцям початкового навчального рівня. Для лідерів дитячих організацій на об'єднань міста реалізується цикл занять «Відкрий для себе рідне місто».

Наступний напрям – військово-патріотичний – передбачає вивчення військової історії та традицій України, збереження військових традицій, зв'язку поколінь захисників Батьківщини, організація зустрічей дітей з ветеранами війни та праці, учасниками локальних військових конфліктів та антитерористичних операцій; формування позитивного образу Збройних Сил України, готовності до виконання військового обов'язку.

Традиційними стало проведення тематичних заходів, присвячених героїчним подвигам українських воїнів, боротьбі за територіальну цілісність і незалежність України; випуск листівок до видатних дат,

пов'язаних з альпіністами України; пішохідні походи місцями бойових дій Другої Світової війни на Сумщині, бойовими шляхами воїнів України у Другій Світової війні, екскурсії до Меморіальних комплексів, пам'ятників, братських могил воїнів-героїв Другої світової війни. З метою поповнення експозиції народного музею історії альпінізму, присвяченій подіям Другої світової війни, діє пошуковий загін клубу «Абалаковець».

Останнім часом з'явився ще один напрям діяльності – це робота, пов'язана зі вшануванням пам'яті учасників АТО. Вона відбувається шляхом участі у обласних краєзнавчих конференціях «Герої сучасності серед нас», роботи пошукових загонів клубу «Абалаковець» про учасників АТО, зустрічі з випускниками-учасниками АТО, волонтерами, рідними загиблих.

Метою спортивно-патріотичного напрямку є розвиток морально-вольових якостей, виховання витривалості, стійкості, мужності, дисциплінованості в процесі занять фізичною культурою і спортом, формування досвіду служіння Вітчизні і готовності до захисту Батьківщини.

З метою патріотичного виховання підрастаючого покоління засобами спорту, формуванню навичок здорового способу життя у Сумському Палаці дітей та юнацтва реалізовано проект «Патріот своєї Вітчизни», в рамках якого відбулися пішохідні та гірські походи, історичні квести, фотоконкурси, виставки, пізнавальні програми, екскурсії.

З метою популяризації фізкультурно-спортивного напрямку Палац є організатором змагань з кіокушинкай карате, альпінізму, шахів, шашок. Традиційними стали зустрічі з видатними спортсменами, альпіністами Сумщини, України, та інших країн. Щорічно для наших вихованців організовуються тренувальні збори у с. Денеші та м. Кам'янець-Подільському, відкриває двері табір юних альпіністів у Закарпатті.

Культурно-патріотичний напрям направлений на розвиток творчих здібностей дітей через залучення їх до музичного фольклору, усної народної творчості, народних свят, знайомство зі звичаями та традиціями українського народу.

Даний напрям реалізується шляхом використання елементів українського народного мистецтва під час проведення занять у гуртках різних напрямів: «Рушник у моєму домі», «Петриківський розпис», «Українські національні прикраси та їх функції», «Великоднє яйце», «Символіка народного орнаменту», «Сучасне вишивальне мистецтво», «Українська хата, її різновиди», «Характерні особливості та відмінності ткацтва в різних регіонах України».

Включення до репертуару колективів Палацу пісень патріотичного характеру, про місто Суми, Україну, щедрівок, колядок, народних ігор. Участь вихованців у конкурсах, образотворчого, декоративно-ужиткового та технічного напрямів: «Український сувенір», «Наш пошук і творчість – тобі, Україно!», «Великоднє композиція», «Червона калина», «Писанка», «Український орнамент».

Отже, патріотичні почуття, які виникають в умовах позашкільного начального закладу, відіграють у житті дитини роль внутрішнього стимулятора, який є найсильнішим двигуном його громадянського ствердження на основі природного потягу до родини, рідного міста, країни. Переконані, що система національно-патріотичного виховання Сумського Палацу дітей та юнацтва сприятиме збагаченню внутрішнього духовного світу дитини; поширенню знань національної, громадянської та патріотичної спрямованості; усвідомленню свого національного «Я»; прагненню зробити власний внесок у збереження та розбудову Української держави.

Список використаних джерел

1. Бех В. Національне виховання в контексті глобалізаційних процесів: актуальні завдання / В. Бех // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2011. – № 1. – С. 11–13.
2. Ягупов В. В. Педагогіка: навчальний посібник / В. В. Ягупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.
3. Концепція національно-патріотичного виховання [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/content/Новини/2015/06/16/konczepczya.doc>

Nwokia Obinna,

*MBA Student of Sumy State University
General Medicine (MD), AFSU President (Nigeria)*

Scientific Supervisor: Yevhen Kovalenko

Vice-director of the Department of International Education

A VALUE SYSTEM AS A NATIONS GROWTH AND INTEGRATION FACTOR (USING UKRAINE AND NIGERIA CORE VALUE AS A CASE STUDY)

Abstract. *Generally speaking, values are beliefs or convictions that guide and direct a person's behaviour, purpose and vision. In other words, the value of a person defines who he or she is. Therefore our values define who we are. It is indeed our values that provide guidance, direction and meaning in the entire purpose of our lives.*

Key words: *Personal values, Cultural values, value system, food, marriage, inheritance kin groups, etiquette.*

Different countries have different things they value be it personal or communal values but one thing is certain no matter the form or characteristics of that which is been valued ... we found out that love creates a positive atmosphere For any value system to be valuable be it personal or cultural value.

Personal values provide an internal reference for what is good, beneficial, important, useful, beautiful, desirable and constructive. *Values generate behaviour and influence the choices made by an individual.*

Values may help solve common human problems for survival by comparative rankings of value, the results of which provide answers to questions of why people do what they do and in what order they choose to do them. Moral, religious, and personal values, when held rigidly, may also give rise to conflicts that result from a clash between differing world views.

Over time the public expression of personal values that groups of people find important in their day-to-day lives, laid the foundations of law, custom and tradition.

Individual cultures emphasize values which their members broadly share. One can often identify the values of a society by noting which people receive honor or respect.

Values relate to the norms of a culture, but they are more global and abstract than norms. *Norms provide rules for behavior in specific situations, while values identify what should be judged as good or evil. While norms are standards, patterns, rules and guides of expected behavior, values are abstract concepts of what is important and worthwhile.* Flying the national flag on a holiday is a norm, but it reflects the value of patriotism. Wearing dark clothing and appearing solemn are normative behaviors to manifest respect at a funeral. Different cultures reflect values differently and to different levels of emphasis. "Over the last three decades, traditional-age college students have shown an increased interest in personal well-being and a decreased interest in the welfare of others. "Values seemed to have changed, affecting the beliefs, and attitudes of the students. The reception of values can be regarded as a part of socialization

Nigeria vs Ukraine value system. For a typical Nigeria and Ukrainian youth we questioned their values which ranges from making money, emigration, religion, getting married, family life, culture, partying, express or shortcut, age secrecy they love been young, schooling, sports mostly football, respect for elders etc.

For most Nigerians their top 5 values (100 random Nigerians in Ukraine)

1. Money – 34%
2. Family life – 20%
3. Religion – 15%
4. Culture – 10%
5. Emigration – 5%
6. Others – 16%

For most Ukrainians their top 5 (random 50 young Ukrainians)

1. Family – 32%
2. Partying – 18%
3. Getting married – 16%
4. Culture – 14%
5. Money – 10%
6. Others – 10%

Some cultural and social value differences between Nigeria and Ukraine worthy of note. Food. Ukrainians prefer to eat at home, leaving restaurants for special occasions. Meal times are from 7:00 to 10:00 A.M. for breakfast, from 12:00 noon to 3:00 P.M. for dinner or lunch, and from 5:00 to 8:00 P.M. for supper. The main meal of the day is dinner, including soup and meat, fowl, or a fish dish with a salad. Ukrainians generally avoid exotic meats and spices. A variety of soups – called *borsch* collectively – is traditional and symbolic, so it is never called "soup." Menu items in restaurants are usually Eastern European. Expensive restaurants are patronized at supper time by a new breed of business executives who combine dining with professional interaction.

Western influences, especially in urban centers, have transformed Nigerian eating habits in many ways. City dwellers are familiar with the canned, frozen, and prepackaged foods found in most Western-style supermarkets. Rural Nigerians tend to stick more with traditional foods and preparation techniques. Food in Nigeria is traditionally eaten by hand. However, with the growing influence of Western culture, forks and spoons are becoming more common, even in remote villages. Whether people eat with their hand or a utensil, it is considered dirty and rude to eat using the left hand.

Marriage. Ukrainian women for marriage consider their engagement to be the foundation and start of their new family. The tradition Ukrainian marriage proposal is filled with interesting symbolism and old traditions. Traditionally, the couple would exchange bread to symbolize their engagement. If the Ukrainian woman wanted to turn down a proposal, she would present him with a pumpkin instead.

Before the wedding, the Ukrainian women for marriage would bake traditional wedding bread. I hear that the traditional bread represents a successful and happy new beginning for the new couple. When you attend a Ukrainian wedding, you will participate in many fun games and traditions that make Ukrainian weddings unique and memorable for everyone. Ukrainian women value marriage and family above all other things. I think it is this strong family bond that drives their entire culture and affects everything that they do. For Ukrainian women, the ultimate success in life is to build and be surrounded by a happy, successful, and loving family.

Ukrainians favor endogamy. The parents' role in the marriage has been preserved in contemporary Ukrainian culture through their responsibilities to organize and finance the wedding ceremonies and festivities for their children. The festivities show the family's social status. Most marriage ceremonies today are both civil and religious.

In traditional society public opinion pressured young people to marry early. This still leads to many marriages between the ages of seventeen and twenty five. It also leads to a high number of divorces, very rare in the traditional past.

There are three types of marriage in Nigeria today: religious marriage, civil marriage, and traditional marriage. A Nigerian couple may decide to take part in one or all of these marriages. Most ethnic groups traditionally allow more than one wife.

Many Nigerian ethnic groups follow the practice of offering a bride price for an intended wife. Unlike a dowry, in which the woman would bring something of material value to the marriage, a bride price is some form of compensation the husband must pay before he can marry a wife. A bride price can take the form of money, cattle, wine, or other valuable goods paid to the woman's family, but it also can take a more subtle form. Men might contribute money to the education of an intended wife or help to establish her in a small-scale business or agricultural endeavor. This form of bride price is often incorporated as part of the wooing process. While women who leave their husbands will be welcomed back into their families, they often need a justification for breaking the marriage. If the husband is seen as having treated his wife well, he can expect to have the bride price repaid.

Inheritance. Ukrainian customs and laws of property inheritance never discriminated by gender. Historically, sons and daughters inherited parents' property equally, and a widow was the principal heir of her deceased husband. At present, inheritance is granted by testament. Without a testament, an estate is divided regardless of gender between children or close relatives in court. Inheritances and deeded gifts are not subject to division in divorce cases.

For many Nigerian ethnic groups, such as the Hausa and the Igbo, inheritance is basically a male affair. Though women have a legal right to inheritance in Nigeria, they often receive nothing. This is a reflection of the forced economic independence many women live under. Property and wealth are usually passed on to sons, if they are old enough, or to other male relatives, such as brothers or uncles.

For the Fulani, if a man dies, his brother inherits his property and his wife. The wife usually returns to live with her family, but she may move in with her husband's brother and become his wife.

Kin groups. In Ukraine kinship beyond the immediate family has no legal standing, but it is an important aspect of popular culture. A kin group usually includes cognates of all degrees and godparents. A non-relative who is chosen as a godparent is thereby included into the kin group. Kin group reunions take place on family occasions such as marriages, baptisms, or funerals, and on traditional festive days.

While men dominate Igbo society, women play an important role in kinship. All Igbos, men and women, have close ties to their mother's clan, which usually lives in a different village. When an Igbo dies, the body is usually sent back to his mother's village to be buried with his mother's kin. If an Igbo is disgraced or cast out of his community, his mother's kin will often take him in.

However, the idea of blood being thicker than water is very strong in Hausa society. For this reason, many Hausas will try to stretch familial relationships to the broader idea of clan or tribe to diffuse tensions between or among neighbors.

Etiquette. Age is greatly respected in Nigeria. In an area where the average life expectancy is not very high, those who live into their senior years

are seen as having earned special rights of respect and admiration. This is true of both men and women.

Socially, greetings are of the utmost importance. A handshake and a long list of well wishes for a counterpart's family and good health are expected when meeting someone. Shaking hands, eating, or passing things with the left hand are unacceptable. The left hand is reserved for personal toiletries and is considered dirty.

Social interaction in Ukraine is regulated by etiquette similar to the rest of Europe. Some local idiosyncrasies are a personal space of less than an arm's length in business conversations and the habit of drinking alcohol at business meetings, a relic of Soviet times.

The choice of the topic is to create awareness and necessity to embrace core values in the way and manner we conduct our public and private affairs for an enduring National society. The rationale is premised on the basis that Core values are vital and more so critical in proper and due promotion of work in progress in the National project. Undoubtedly the imperatives of core values exercised by persons of proven character and good conscience will provide the catalyst for positive development of the society. Accordingly their actions for the well-being of society need to clearly manifest LOVE. What a nation values can determine the economic growth of that countries and which business might flourish more and understanding ones communal values creates an integration and easier division of labor for unity and progress of that nation.

Осьмук Наталія Григорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (м. Суми)

ЕТНОКУЛЬТУРНІ ЦІННОСТІ ТА ТРАДИЦІЇ ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ

Анотація. У статті висвітлено проблеми виховання в умовах глобалізації. Підкреслено необхідність ознайомлення молоді з найкращими зразками виховних і освітніх досягнень власного та інших народів, формування особистісного виховного ідеалу на етнокультурних цінностях і традиціях свого народу, оволодіння міжкультурною грамотністю.

Ключові слова: педагогічна спадщина народів, виховний ідеал народу, традиції, міжкультурна компетентність.

Обличчя сучасного світу загалом, і кожної окремої країни зокрема, дедалі все більше визначають сучасні процеси, що отримали загальну назву глобалізації. Вона є продуктом людської цивілізації, сучасним етапом бурхливого розвитку, коли переплетення економічних зв'язків між економічними суб'єктами різної національної приналежності призвело до

створення світових ринків і виявило високий ступінь взаємної політичної та економічної залежності багатьох країн.

Як комплексне багатогранне явище глобалізація має декілька вимірів, провідними серед яких вважають: соціально-економічний, соціально-політичний, соціокультурний. Кожен з них обумовлює прискорені зміни життя окремої особистості і суспільства. Так, очікувані позитивні зміни глобалізації у соціально-економічній сфері орієнтовані на вирівнювання життєвого рівня населення, достатнє матеріальне забезпечення, формування єдиних стандартів життєзабезпечення; у соціально-політичній сфері – на розширення демократичних основ державного управління; у культурно-духовній – на поширення загальнолюдських цінностей, відповідного звуження сфери національного і розширення планетарного мислення, свідомості, світоглядних вимірів [2, с. 61].

Проте, глобалізація – це не тільки позитивні досягнення у сфері комунікації, загальної безпеки та економіки, а і складний комплекс різноманітних проблем, пов'язаний зі зростаючою взаємозалежністю населення у культурній, інформаційній сферах, технологіях та управлінні. Нагальним соціокультурним завданням сучасності постає проблема пошуку балансу між прагненням зберегти самобутність, унікальність своєї культури і ментальності, а з іншого боку – прагненням успішно інтегруватися в швидкозмінюваний світ, де неминуха зустріч з багатьма представниками інших культур. З цього приводу в свій час Махатма Ганді зауважив: «Я не хочу, щоб мій дім з усіх боків був оточений парканом і щоб його вікна були закриті. Я хочу, щоб вітри культури віяли у моєму домі, наскільки можливо. Але я не хочу, щоб ці вітри збивали мене з ніг...». Саме тому, одним із кардинально важливих завдань виховання й освіти сучасності є формування національної самоідентичності, усвідомлення цінності культурної спадщини своєї країни, нації, національності [1, с. 2].

В рамках сучасних компаративістичних досліджень проблеми глобалізованої освіти розглядаються з урахуванням зворотнього процесу, що отримав назву регіональної едукації, від латинського «*edukatio*» – навчання, виховання, розвиток. Регіональна едукація розглядає етнонаціональні цінності й культурну спадщину як провідний елемент в процесі формування індивідуальної та суспільної ідентичності, завдяки якому є можливість вкорінення в «малу вітчизну» (С. Русова). Діалектичність процесів глобальної та регіональної едукації полягає, насамперед, у тому, щоби за прагненням, і, часто об'єктивною потребою, інтеграції до світового простору, не втратити найкращі надбання власної системи освіти й виховання, яка ґрунтується на ментальності й тисячолітніх цінностях та традиціях кожного народу.

В цьому контексті важливого значення набуває ознайомлення підростаючого покоління з найкращими історичними зразками самобутніх

виховних і освітніх досягнень власного та інших народів; формування особистісного виховного ідеалу на етнокультурних цінностях і традиціях свого народу; оволодіння крос-культурною комунікацією та міжкультурною грамотністю.

Найбільш повне уявлення про зародження й генезу освітньо-виховного досвіду народів світу надає вивчення курсу історії педагогіки. Сучасні підходи до його побудови передбачають цілісний розгляд теорії і практики виховання у різних народів та аналіз історико-педагогічного процесу у його єдності і різноманітності [4, с. 10].

Ознайомлення молоді з морально-виховним досвідом інших народів дає можливість краще зрозуміти їх цінності та духовний світ. Таке розуміння, в свою чергу, сприяє формуванню почуття загальнолюдської солідарності, почуття патріотизму, усвідомлення того, що протягом історії людства всі народи без винятку виховували та навчали юнацтво для кращого життя. Специфічні особливості у досягненні цих цілей були зумовлені рівнем економічного та соціального розвитку суспільства, національними традиціями та звичаями того чи іншого народу. Усвідомлення цих відмінностей дозволяє зробити висновок як про загальнолюдські основи, так і про національні особливості виховання, і стає основою для формування особистісного виховного ідеалу на основі етнокультурних цінностей і традицій свого народу [там само].

Однак в умовах поглиблення глобалізаційних та інтернаціоналізаційних процесів лише тільки знань про витоки культурних відмінностей і традицій виховання у різних народів недостатньо. Наступним завданням постає формування у дітей і молоді вмінь крос-культурної комунікації та міжкультурної грамотності. Усвідомлення важливості такого виховання надзвичайно актуалізується в реаліях існування поліетнічного і багатоконфесійного суспільства, наявності міжнаціонального і расового протистояння й напруженості.

Необхідність дослідження міжкультурної компетентності обумовлюється сукупністю об'єктивних і суб'єктивних чинників. При цьому перелік об'єктивних складають такі суперечності, як розвиток глобалізаційних процесів і суперечливий характер діалогу культур як провідної форми буття всіх народів і культур; посилення міграційних процесів, що вимагає нових форм міжкультурної й міжетнічної взаємодії; необхідність оптимізації відносин між представниками різних культур і субкультур в умовах мультикультурності; зростання соціальної значущості міжкультурної компетентності в регіональному й світовому соціокультурному просторі; потреба суспільства в такій особистості, яка володіє необхідними знаннями й навичками міжкультурного спілкування й виявляє здатність ефективно долати міжкультурні бар'єри в умовах різноманітних крос-культурних контактів [2, с. 3].

Слід відмітити, що питання крос-культурної грамотності знаходяться в центрі уваги міжнародної спільноти з кінця минулого

століття. В програмних документах «Внесок освіти в розвиток культури» (1992), «Оцінка та перспективи формування міжнародного взаєморозуміння засобами освіти» (1994), «Освіта для всіх, щоб навчитися жити разом» (2001), висвітлено позицію міжнародної спільноти та ЮНЕСКО щодо завдань освіти і виховання в XXI столітті. В міжнародних документах зазначається, що провідними принципами міжкультурної освіти повинні бути культурний плюралізм, толерантність, розуміння взаємозалежності та різноманітності. Визначений підхід передбачає створення педагогічного середовища на всіх щаблях освіти, в якому:

- визнаються інтерактивні зв'язки між культурами;
- визнається цінність різноманітних культур;
- уникають необ'єктивних чи етноцентричних критеріїв оцінювання;
- реалізується міжкультурний підхід в усіх галузях життя;
- розвивається згуртованість і єдність;
- визнається можливість присутності рідної мови кожної особистості;
- визнається й вітається використання мистецтв у розвиткові розуміння різних культур;
- визнається можливість плюралістичного сприйняття знань і всього нового;
- заохочується популяризаторська міжкультурна діяльність;
- розширюються зв'язки і міжособистісне офіційне й неофіційне спілкування;
- визнається важлива роль міжкультурної освіти у розумінні спільних проблем життєдіяльності в планетарному масштабі та потребі солідаризуватися й об'єднатися у вирішенні глобальних проблем.

Суб'єктивним фактором, від якого залежить успішність розв'язання зазначених завдань, виступають певні знання й уміння кожної особи в галузі крос-культурної взаємодії, що створюються в процесі формування міжкультурної компетентності. При цьому слід розуміти, що крос-культурна взаємодія характеризує процес відносин представників різних культур, що апріорі мають різницю в сприйнятті світу, життєвих цінностей тощо.

Сучасні наукові дослідження демонструють різноманітність вживаних термінів щодо сутнісного визначення компетентності, про яку йде мова. Серед них: крос-культурна компетентність, крос-культурна грамотність, крос-культурна ефективність, багатокультурна компетентність, міжкультурна компетентність тощо. Проте більшість науковців, що досліджують дану тематику (зокрема, Т. Колосовська, А. Лапшин, Н. Маркова, В. Рошупкин, Р. Хенві та ін.) акцентують увагу на

наявності таких спільних ознак, як розуміння, повага, толерантність, емпатія, відповідальність, що дає підстави визнати синонімічними вказані вище терміни.

Категоріальна сутність крос-культурної або міжкультурної компетентності визначається через комплекс знань, умінь, особистісних рис і комунікативного досвіду особистості. Перша складова міжкультурної компетентності – знання, що не повинні обмежуватися володінням або розумінням мови представника іншої культури. Як вважає Р. Хенві, крос-культурну грамотність слід розуміти, насамперед, як осягнення особливостей культури і її носія – народу на рівні свідомості й різниці між власною й іншою культурою.

Важливе значення має поінформованість щодо норм, правил, традицій, звичаїв іншої культури. Окрім цього, з метою уникнення неправильного розуміння і трактування невербальних засобів, учасники крос-культурної взаємодії повинні знати сам механізм процесу спілкування, його особливості.

Практичні навички й уміння інтерпретувати інокультурну інформацію, готовність брати участь у діалозі, усвідомлення як прав, так і обов'язків у спілкуванні, усвідомлення відповідальності за характер і наслідки взаємодії визначають рівень комунікативного досвіду особистості. Чим він вищий, тим більш комунікативно привабливим, результативним буде спілкування.

Успішність взаєморозуміння в процесі крос-культурної взаємодії залежить і від сформованості психологічних особистісних якостей учасників. Емпатія, толерантність, повага, терпимість, здатність прийняти національну особливість щодо звичок, уподобань, поглядів і норм життя стають обов'язковими для учасників багатостороннього спілкування.

Список використаних джерел

1. Лактіонова Г. Виховання в епоху глобалізації: нові можливості, нові ризики / Г. Лактіонова // Шлях освіти. – 2005. – №3. – С. 2–6.
2. Надольний І. Трансформація культурного потенціалу особистості в контексті глобалізаційних парадигм / І. Надольний // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції: Матеріали науково-практичної конференції; За заг. ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К.: Вид-во НАДУ, 2003.
3. Сбруева А.А. Історія педагогіки у схемах, картах, діаграмах: навчальний посібник / А. А. Сбруева, М. Ю. Рисіна, Н. Г. Осьмук; за заг. ред. проф. А. А. Сбруєвої. – Суми: ВВП «Мрія», 2015. – 250 с.

Стадник Галина Анатольевна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка (г. Суми)

ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА УКРАИНЕ

Аннотация. В статье проанализированы психологические особенности профессионального становления студентов ВУЗов на Украине. Рассмотрены основные концептуальные положения профессионального самоопределения личности, основные стадии ее профессионального становления, позитивные и негативные тенденции процесса подготовки студентов к профессиональной деятельности в вузе.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение, профессиональное становление, стадии профессионального становления, стадия адепта, цели и задачи профессиональной подготовки студентов, волевые и моральные качества.

Процесс профессионального становления можно рассматривать как развернутый во времени процесс овладения профессией, состоящий из определенных этапов или стадий. На каждой стадии имеются особые психофизиологические и социально-психологические особенности, обеспечивающие успешное овладение и осуществление профессиональной деятельности.

Стадия профессиональной подготовки или стадия адепта (Е. А. Климов) включает возрастной промежуток от 15-16 до 23 лет. В этом возрасте подавляющее большинство девушек и юношей получают профессиональное образование в учебных заведениях или профессиональную подготовку на предприятиях либо в учреждениях.

Для молодых людей, поступивших в профессиональное учебное заведение, проблема выбора профессии окончательно не решена. Часть из них разочаровывается в правильности своего выбора уже на первом году обучения, другие – в начале самостоятельной профессиональной деятельности, третьи – после 3-5 лет работы по профессии [2, с.50]. В связи с этим актуальным становится вопрос изучения особенностей профессиональной подготовки студентов в условиях их обучения в вузе.

Теоретической основой концепции профессионального становления личности стали исследования личности и деятельности К. С. Альбухановой-Славской, Б. Г. Ананьева, А. Г. Асмолова, Б. Ф. Ломова, Н. Н. Нечаевой, Г. В. Суходольского, В. Д. Шадрикова. Большое влияние на создание концепции оказали работы А. А. Бодалева, Е. К. Климова, Т. В. Кудрявцева, А. К. Марковой, Н. С. Пряжниковой, С. Н. Чистяковой и многих других авторов.

Большой вклад в разработку проблем профессионального развития личности внесли работы зарубежных ученых таких, как А. Маслоу, Дж. Сьюпер, Дж. Голланд.

На основе анализа многочисленных исследований по вопросу профессионального становления личности Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова и Н.О. Садовникова определили следующие концептуальные положения этого процесса:

- профессиональное становление обусловлено исторически и социокультурно;
- при своей неповторимости, индивидуальному своеобразию процесс профессионального становления личности имеет качественные закономерности;
- учебная и профессиональная деятельность способствует процессу самореализации личности;
- ядром профессионального становления является нахождение личностного смысла в профессии – профессиональное самоопределение;
- индивидуальная траектория профессиональной жизни человека определяется разными событиями и обстоятельствами: нормативными и ненормативными, даже порой совершенно случайными;
- знание психологических особенностей профессионального становления позволяет человеку осознанно проектировать свою профессиональную биографию, строить, творить свою историю [3, с.12].

Профессиональное становление охватывает довольно длительный период жизни человека – где-то 35-40 лет. Актуальным вопросом в профориентологии является проблема выделения периодов или стадий профессионального развития личности. Существует несколько подходов к рассмотрению профессиональной периодизации. Так, например, А.К. Маркова выделяет 5 уровней и 9 этапов становления профессионала:

- 1) допрофессионализм включает этап первичного ознакомления с профессией;
- 2) профессионализм состоит из 3 этапов: адаптация к профессии, самоактуализация в ней и свободное владение профессией в форме мастерства;
- 3) суперпрофессионализм также состоит из трех этапов: свободного владения профессией в форме творчества; овладение рядом смежных профессий; творческое самопроектирование себя как личности;
- 4) непрофессионализм – выполнение труда по профессионально искательным нормам на фоне деформации личности;
- 5) послепрофессионализм – завершение профессиональной деятельности [5, с.56-57].

Е.А. Климов выделяет следующие фазы профессионального становления личности:

- 1) оптант (фаза оптации) (12-17) – период выбора профессии;
- 2) адепт (или фаза адепта) (15-23) – период профессиональной подготовки;

3) адаптант (фаза адаптации) (16-18) – период вхождения в профессию и привыкание к ней;

4) интернал (фаза интернала) (18-23 и далее) – квалифицированные выполнение трудовой деятельности;

5) авторитет (фаза авторитета) (35-55) – достижение высокой квалификации труда;

6) наставник (фаза наставничества)(55-60) – передача своего профессионального опыта другим [4, с. 418-425].

Особое значение в деле становления настоящего профессионала имеет подготовка будущего специалиста в высшем учебном заведении. Исследования, посвященные профессиональному становлению специалистов, предлагают следующую структурную модель личности профессионала: 1) индивидуально-типологические особенности личности; 2) профессионально-значимые свойства личности; 3) профессиональная компетентность (знания, умения, навыки, их качественный уровень).

В.Г. Панок указывает на значимость процесса профессиональной подготовки в условиях обучения в ВУЗе и предлагает трехуровневую структуру получения профессиональных психологических знаний. Первый уровень, общенаучный, состоит из теорий, гипотез и фактов, получаемых в исследованиях. Второй уровень – это практическая деятельность, а третий – приёмы и опыт работы в конкретной технике (техниках), или так называемый индивидуально-типологический уровень, призванный учитывать особенности каждого студента [6].

По мнению Н.В. Чепелевой, подготовка специалиста должна включать мировоззренческий, профессиональный и личностный уровни, направленные как на формирование профессионального сознания, профессиональной культуры и профессионально-значимых качеств, так и на овладение соответствующей системой знаний, технологией практической деятельности [8].

Профессиональное развитие будущего специалиста неотделимо от личностного развития – в основе того и другого лежит принцип саморазвития, который формирует способности личности преобразовывать собственную жизнедеятельность и приводить её к высшей форме существования личности – творческой самореализации.

На основе анализа психолого-педагогической литературы, посвященной профессиональному становлению студентов, собственного многолетнего наблюдения и проведенного исследования психологических особенностей профессиональной подготовки студентов в вузе, можно выделить следующие позитивные моменты этого процесса:

– основными задачами профессиональной подготовки являются: уточнение специальности (где это возможно), выбор темы курсовой, дипломной работы, научного руководителя, места производственной практики;

– у большинства девушек и юношей укрепилась уверенность в оправданности сделанного выбора;

– постепенное усвоение будущей социально-профессиональной роли способствует развитию профессиональной Я-концепции;

– в процессе обучения формируются прежде всего волевые качества: ответственность, добросовестность, дисциплинированность, а также отношение к себе: самооценка, самопонимание и моральные качества: честность, доброжелательность, гибкость, толерантность и многие другие.

Кроме того надо отметить негативные тенденции, наблюдаемые в процессе профессиональной подготовке студентов в вузе:

– многие переживают неудовлетворенность и разочарование в сделанном выборе;

– нередко случаи, когда уже к концу первого, а особенно часто во втором или третьем году обучения у учащихся наблюдается дестабилизация отношения к выбору профессии и процессу овладения ею;

– существует противоречие между целью обучения (освоение учебно-познавательной деятельности) и результатами профессиональной подготовки (освоение профессиональной деятельности);

– не достаточно проясняется студентам ценностно-смысловой аспект учебной деятельности.

Таким образом, успешная профессиональная подготовка предполагает возможности изменения студентами специальности, учет интересов студентов и индивидуальный подход к их личности, прояснение ценностно-смыслового аспекта учебной деятельности, а также применение адекватных развивающих технологий обучения. Профессиональные и личностные качества будущих специалистов выступают непосредственным фактором, определяющим уровень профессиональной культуры, и влияют на эффективность их деятельности.

Список использованной литературы

1. Волков Б.С. Основы профессиональной ориентации: учеб. пособие для вузов. / Б.С. Волков. – М.: Академический проект, 2007. – 333 с.
2. Зеер Э.Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. / Э. Ф. Зеер. – 4-е изд., перераб., доп. – М.: Академический Проект; Фонд «Мир», 2006. – 336 с.
3. Зеер Э.Ф. Профориентология: теория и практика: учебное пособие / Э.Ф. Зеер, А.М. Павлова, Н.О. Садовникова. – Москва: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2004. – 192 с.
4. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения / Е.А. Климов. – М.: Академия, 1996. – 304 с.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма. / А.К. Маркова – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с
6. Панок В.Г. Основы практической психологии: учебник / В.Г. Панок, Т.В. Титаренко, Н.В. Чепелева. – К.: Либідь, 2001. – 231с.
7. Пряхникова Е.Ю. Профориентация: учеб.пособие для студ.высш. учеб. заведений. / Е.Ю. Пряхникова, Н.С. Пряхников. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 496 с.

8. Чепелева Н.В. Особистісна підготовка практикуючого психолога // Основи практичної психології / Н.В. Чепелева. – К.: Либідь, 1999 – С. 242-249.

Харламенко Валентина Борисівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри професійної освіти та менеджменту

КЗ Сумський обласний інститут післядипломної

педагогічної освіти (м. Суми)

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ ПЕДАГОГА: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розкриваються питання професійного становлення педагога як двобічний динамічний процес. Обґрунтовуються стадії професійного й особистісного зростання педагога. Розглядаються концептуальні положення професіоналізації.

Ключові слова: професіоналізація, професійне зростання, особистісне зростання, професійне становлення, педагогічний професіоналізм, майстерність.

Пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного розвитку Української держави звичайно є система освіти. Відзначимо, що формування сучасного конкурентоспроможного фахівця передбачає його становлення як суб'єкта професійної діяльності, на всіх етапах професіоналізації. Необхідність детального вивчення змісту та механізмів професійного зростання, що обумовлено як науковими, так і практичними запитами, надає актуальності проблеми аналізу методологічних підходів до процесу професіоналізації.

Теоретичною основою концепції професійного становлення особистості стали дослідження К. Абульханової-Славської, Б. Ломова, М. Нечаєва, Г. Суходольського, Н. Кузьміної, А. Маркової, В. Шадрікова, А. Деркача, Е.Зеер, І. Кона, Л. Митіної. Великий вплив на проектування концепції досліджуваної проблеми мали роботи Л. Бодалева, Е. Климова, М. Пряхникова, С. Чистякової.

Знання особливостей професійного становлення дозволяє педагогу усвідомлено проектувати власну професійну біографію, вибудовувати свою історію. На думку вчених педагогічний професіоналізм – це етап самоактуалізації в професії, усвідомленні педагогом можливостей виконання професійних обов'язків, пошуки і твердження індивідуальності, професійний саморозвиток. У своїх дослідженнях Л. Мітіна, порівнюючи особистісне й професійне зростання, визначає їх взаємозв'язок, в основі якого є принцип саморозвитку, що детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність у предмет практичного

перетворення, що відкриває шлях до творчої самореалізації. На думку вченої сам процес професіоналізації проходить через три стадії: адаптацію, становлення і стагнацію. Професійний же розвиток як безперервний процес самопроекування особистості дозволяє виділити три стадії її перебудови: самовизначення, самовираження і самореалізацію. А. Щотка пов'язує особистісний розвиток з професійним, розглядаючи їх в контексті професійного становлення. На думку автора, професійне становлення – це динамічний багаторівневий процес, що займає значний період життєвого шляху і не зводиться лише до професійного навчання. Перехід до кожної наступної стадії закладається на попередній і супроводжується виникненням у суб'єкта низки суперечностей. Концепція Е. Зеєр дозволяє говорити про «життєвий шлях» професіонала, оскільки вона включає основні етапи від її початку і до вершини ймістить п'ять стадій професіоналізації: оптація – вибір професії з урахуванням індивідуально-особистісних і ситуативно сформованих особливостей; професійна підготовка – набуття професійних знань, умінь та навичок; професійна адаптація – входження в професію, засвоєння соціальної ролі, професійне самовизначення, формування якостей і досвіду; професіоналізація – формування позицій, інтеграція особистісних і професійних якостей, виконання обов'язків; професійна майстерність – реалізація особистості в професійній діяльності.

В результаті аналізу різних уявлень про процес професіоналізації, можна виділити два підходи до визначення його сутності. Перший підхід пов'язаний з розвитком і саморозвитком особистості, другий – з «вписуванням» людини в ту чи іншу систему професійної діяльності. Однак, об'єднуючим різні підходи до дослідження професіоналізації, є положення про взаємний вплив індивідуальних особливостей людини і соціокультурного середовища, про етапність процесу, про залежність особистісного розвитку і професійного становлення.

Розгляд професіоналізації як двостороннього процесу, з одного боку, входження людини в професійне середовище, засвоєння їм професійного досвіду, оволодіння стандартами і цінностями професійного співтовариства, а з іншого, як процесу активної реалізації себе, безперервного професійного саморозвитку, дозволило виділити три напрями його дослідження: змістовне, динамічне й інституційне. Динамічний і змістовний аспекти взаємодіють у певному соціальному полі, що представлене соціальними інститутами і групами, які послідовно рухають до професійного розвитку.

Професіоналізація як категорія відображає процес саморозвитку людини протягом життя, в рамках якого відбувається становлення специфічних видів суб'єктної активності особистості на основі розвитку і структурування сукупності професійно орієнтованих її характеристик, які забезпечують реалізацію функцій і регуляції в конкретних видах діяльності і на етапах професійного шляху [5].

Професіоналізацію можна розглядати як сходження до вершин професії, як процес нелінійного, імовірнісного професійного становлення особистості охоплює тривалий період онтогенезу людини з початку розвитку професійно-орієнтованих інтересів і схильностей, проходить через все життя і завершується з припиненням професійної діяльності [4, с. 58].

Значну увагу заслуговує концепція розвитку професіонала, заснована і доповнена ідеями професійного розвитку особистості. На думку А. Деркача поняття професійного розвитку і професіоналізації розрізняються між собою. Так, професійний розвиток розуміється як процес руху людини до професіоналізму, а професіоналізація – як процес становлення професіонала [1, с. 286].

Деталізуючи підсистему професіоналізму, Н. Кузьміна вказує на гармонійне поєднання високої професійної компетентності й майстерності з урахуванням розвинених професійних умінь і навичок. Визнаючи педагогічну компетентність головним компонентом підсистеми професіоналізму діяльності, вчена виділяє такі її аспекти, як: спеціальну предметну компетентність в області викладання навчальної дисципліни, методичну компетентність – володіння способами формування знань, умінь і навичок; диференційно-психологічну компетентність – знання мотивів, здібностей, спрямованості, прояву індивідуальності тих, з ким працюєш; соціально-психологічну компетентність – обізнаність у сфері процесів спілкування, способів налагодження в ньому конструктивної взаємодії [3, с. 90].

Професіоналізм особистості та її діяльності об'єднують тісні діалектичні функціональні зв'язки. Підсистема професіоналізму особистості містить вимоги до рівня розвитку різних характеристик і властивостей суб'єкта праці, істотно визначають високу ефективність професійної діяльності. Зокрема, склад цієї підсистеми містить здібності, професійно важливі якості, рефлексивна культура, творчий потенціал особистості. В ході професіоналізації педагога формується підсистема «Я-концепції», зміст якої сприяє досягненню професіоналізму. «Я-концепція» – це неповторна система уявлень суб'єкта про самого себе, на основі чого він будує свої стосунки взаємодії, і виражається в уявленнях про нинішніх свої якостях (Я-справжнє), орієнтирах щодо себе в майбутньому (Я-ідеальне), конкретні наміри, аби змінити себе в майбутньому (Я-динамічне) [1, с. 275]. А. Деркач, Н. Кузьміна формулює наступні фактори, що визначають зміст передстартового періоду розвитку професіоналізму особистості: задатки, загальні і спеціальні здібності, обдарованість; умови сімейного та шкільного виховання; стан розвитку суспільства, престиж професіоналізму; можливість отримання освіти людиною, доступ до культурних цінностей [1, с. 3].

Отже, аналіз поглядів А. Маркової та Н. Кузьміної з проблеми професіоналізації показав наявність ряду як загальних, так і відмінних ознак. Зокрема, ключовим поняттям підходу А. Маркової є професійна

компетентність, яка поєднується з його професійною спрямованістю і самосвідомістю. У процесі освоєння професії людина все більше занурюється в професійне середовище. Настає стадія первинної професіоналізації та становлення фахівця. Подальше підвищення кваліфікації, індивідуалізація технологій виконання діяльності, вироблення власної професійної позиції, висока якість і продуктивність праці призводять до переходу особистості на другий рівень професіоналізації, де відбувається становлення професіонала. На цій стадії професійна активність поступово стабілізується, рівень її прояву індивідуалізується і залежить від особливостей особистості. Але в цілому кожному представнику професії притаманний свій стійкий і оптимальний рівень професійної активності [5]. І лише частина педагогів, що володіють творчим потенціалом, розвиненою потребою в самореалізації, переходить на наступну стадію професійної майстерності та становлення акмепрофесіоналів. Для неї характерні висока творча і соціальна активність, продуктивний рівень виконання професійної діяльності. Перехід на стадію майстерності змінює соціальну ситуацію, кардинально змінює характер виконання професійної діяльності, різко підвищує рівень професійної активності особистості. Саме тому професіоналізацію педагога ми можемо розглядати як процес становлення професіонала. Професіоналізація педагога, на нашу думку – це цілісний безперервний процес становлення особистості фахівця, який починається з моменту вибору професії, триває все професійного життя людини, і виступає способом отримання соціального статусу через професію. В рамках даного визначення професіоналізація розуміється як процес, за допомогою якого посаду формує претензія на статус і, отже, винагорода і привілеї професії.

Узагальнюючи приведені вище дефініції, ми можемо дійти висновку про те, що в широкому сенсі професіоналізація педагога є процесом, в результаті якого формується об'єктивна (наявність знань, умінь, навичок і професійно важливих якостей) і суб'єктивна (усталена адекватна мотивація) готовність до соціально-педагогічної діяльності. Професіоналізм є результатом цього процесу, показником успішності його здійснення, якісною характеристикою фахівця. Тому логічно, що в основі професіоналізації ми виділяємо наступні концептуальні положення. 1. Професійне становлення особистості має історичну та соціокультурну обумовленість, у яких виділяються якісні закономірності. 2. Навчальна і професійна діяльність, яка дозволяє педагогу реалізувати себе, сприяють самореалізації особистості. 3. Ядром професійного становлення є знаходження особистісного сенсу в професії – професійне самовизначення; індивідуальна траєкторія професійному житті.

Таким чином, процес професіоналізації набуває певного ступеня завершеності при досягненні педагогом професійної зрілості, що характеризується здобуттям високої професійної майстерності та статусу. Професіоналізація триває протягом усього професійного життя педагога,

оскільки удосконалення професійної майстерності та розвиток професіоналізму останнього не обмежена часовими рамками.

Список використаних джерел

1. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М.: «МОДЭКС», 2004. – 752 с.
2. Зимняя И. А. Педагогическая психология: Учебник для вузов / И. А. Зимняя. – М.: Логос, 2002. – 155с.
3. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М: Высшая школа, 1990. –119 с.
4. Маркова А. К. Психологические критерии и ступени профессионализма учителя / А. К. Маркова // Педагогика. – 1995. – № 6. – С. 55-63.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М.: «Знание», 1996 – 308с.

Чхайло Людмила Михайлівна,

*старший викладач кафедри соціально-гуманітарної освіти
Сумський обласний інститут післядипломної
педагогічної освіти (м. Суми)*

ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЗНАТЬ УЧНІВ ПРИ ВИКЛАДАННІ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Анотація. У статті зроблено огляд сучасних досліджень щодо методичних принципів, які реалізуються у процесі формування етнокультурних знань учнів під час вивчення художніх творів світової літератури. Розглянуто характер їх взаємозв'язку з систематичним підходом до засвоєння етнокультурної інформації на етапах опанування країнознавчих відомостей, аналізу та інтерпретації літературного твору, оволодіння при цьому необхідним мінімумом культурологічних понять.

Ключові слова: загальнокультурна компетентність, етнокультурні знання, методичний принцип, літературна освіта.

В українському суспільстві помітно поживався інтерес до питань поглибленої інтеграції України в європейський та світовий культурно-економічний простір. Вказані соціальні процеси не минають і освіту. Оволодіння загальнокультурною компетентністю сприятиме у свою чергу процесам активного розвитку особистості учнів на засадах толерантності, мультикультуралізму й етнокультурної грамотності. Визначальна роль у цьому покладена на шкільні дисципліни гуманітарної складової: філологічного, суспільного та художньо-естетичного циклу й насамперед

зарубіжну літературу – навчальний предмет, що сприяє всебічному розвитку школярів, їх самовизначенню щодо власного місця у полікультурному просторі світу, виховує взаємоповагу до людей як представників різних національностей та культур.

Методичні принципи, покладені в основу проблеми формування етнокультурних знань учнів у процесі вивчення зарубіжної літератури не є новими в історії розвитку методичної науки й знайшли своє обґрунтування у працях українських вчених методистів останніх десятиліть (В. Гладишев, Ж. Клименко, О. Ісаєва, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, Н. Волошина та ін.). Це принципи етнокультурності, міждисциплінарності, полікультурності й полікультурної толерантності, «діалогу культур», поліхудожності.

Етнокультурний (національно-культурний) принцип уперше в сучасній українській методиці був задекларований у працях відомого вітчизняного вченого-методиста Л. Мірошніченко, який ґрунтується на усвідомленні того, що «кожна національна література вирізняє себе передусім своєю специфікою» [2, с. 89] та передбачає розгляд художнього образу літературного твору з позицій розуміння краси та цінності культури будь-якого народу, виховання в учнів шанобливого ставлення до культурної унікальності.

Для обґрунтування методичної моделі формування етнокультурних знань учнів в процесі вивчення зарубіжної літератури вирішальною є позиція вченого-методиста Л. Мірошніченко, що саме в середніх класах учні мають отримати початкове уявлення про такі поняття, як «нація», «національний образ персонажа», «національна наочність», «полікультурність», «ментальність» тощо, навчитися визначати національну предметність у художньому творі (національне житло, національну їжу, національні відмінності зовнішності людини, національні рухи тіла, національні танці, музику та ігри, домінуючі риси національної вдачі та ін.), тобто «все те, що допомагає в розумінні характерних рис тої чи тої національності» [3, с. 16].

Принцип *міждисциплінарності* у педагогіці та методиці викладання літератури зорієнтований на вивчення художнього твору з урахуванням міжпредметного підходу та покликаний сприяти «узгодженому використанні освітнього й виховного потенціалу усіх навчальних предметів і позаурочної виховної роботи» [4, с. 26] з метою формування етнокультурних знань учнів.

Міждисциплінарний принцип, на думку сучасного науковця-педагога Р. Пріми, забезпечує процес формування етнокультурних знань шляхом використання гуманістичного потенціалу навчальних предметів у межах освітнього процесу [4], відображаючи таким чином взаємозв'язок філософських, психолого-педагогічних, культурологічних аспектів вивчення підлітками світової літератури, визначає характер узгодженого розподілу елементів етнокультурного змісту в процесі літературної освіти учнів та під час вивчення інших предметів шкільної програми.

Принцип *полікультурності й полікультурної толерантності* знайшов своє відображення в працях сучасних українських вчених педагогів В. Болгаріної, І. Лощенової та ін. Даний принцип передбачає визнання читачем унікальності кожної етнічної чи соціальної культури, відображеної в художньому творі. Принцип полікультурності ґрунтується на діалозі національного та загальнолюдського, інтеграції людинознавчих знань та культур, зверненні до особистісно-сислової сутності людини, внутрішнім джерелам діяльності свідомості, різнобарв'ю культур та субкультур в оточуючому світі, покликани забезпечити виховання особистості нової формації. Сучасні українські вчені-педагоги І. Зозуля та О. Діденко вважають, що «ядром полікультурності є знання особливостей культури інших народів, уміння сприймати найкраще з них і цим збагачувати власну культуру, створення сприятливого полікультурного середовища у навчальному закладі» [1, 25].

Принцип *«діалогу культур»* спрямований на використання культурологічного матеріалу про ріднокультурний та інокультурний світи, їх аналізу і порівняння. На думку сучасного російського науковця-педагога В. Сафонові даний принцип обумовлює моделювання культурного простору, занурення в який сприяє розширенню кола культур і цивілізацій, орієнтацію на розвиток в учнів загальнопланетарного мислення, таких якостей, як культурна неупередженість, готовність до спілкування в інокультурному середовищі, порівняння культур і цивілізацій в контексті їх безпосереднього та опосередкованого історико-культурного взаємовпливу, розвиток культури інтерпретації фактів, подій, явищ нерідної і рідної культур та їх ціннісних смислів [5, 21].

Формування етнокультурних знань учнів дозволить учневі в процесі його літературної освіти: 1) долучитися до духовних та матеріальних надбань рідної та нерідної культури; 2) побачити світову культуру як феномен взаємозв'язку та взаємо збагачення різних національних культур; 3) характеризувати художній образ інонаціонального твору з урахуванням схожих (відмінних) моральних ідеалів та ціннісних орієнтацій, сповідуваних рідною та нерідною культурою.

Принцип *поліхудожності* відображає погляд на процес аналізу та інтерпретації художнього твору в контексті різних видів мистецтва (архітектури й скульптури, живопису й графіки, музики, співів і танців, театрального та кіномистецтва тощо), використання зразків мистецтва, власної творчості вчителя та учнів у якості стимулу гармонійного етнокультурного та загальнокультурного розвитку підлітків в системі їх літературної освіти.

Літературний розвиток учнів з урахуванням розглянутих методичних принципів дозволяє випрацювати чітку систему (етапи) формування етнокультурних знань.

I етап. 1) знання та уявлення про країну, представником якої є письменник; найвідоміші символи країни, народу; 2) уміння аналізувати літературний твір з урахуванням епізодів, пейзажів, діалогів, монологів,

що відображають етнічну культуру автора; 3) оволодіння та оперування поняттями: культура, традиція, звичай, ідеал, цінності, нація, народ, етнос; символ (загальне поняття).

II етап. 1) знання та уявлення про традиції, звичаї народу, історичні події, минуле нації, що мали вплив на долю й творчість письменника; значення фольклору, мистецтва, звичаїв і традицій народу в формуванні світогляду письменника; 2) уміння аналізувати в літературному творі етнокультурні ознаки; виявляти позицію автора як носія етнокультурності; 3) оволодіння та оперування поняттями: ментальність, носій культури, національний світогляд, національна (етнічна) картина світу.

III етап. 1) знання та уявлення про вплив особистості письменника на розвиток рідної культури, відображення в світогляді, естетичних уподобаннях, мотивах поведінки, оточення письменника представниками мистецької еліти народу (композитори, скульптори, художники) тощо; 2) уміння аналізувати у літературному творі національні ознаки в сюжеті художнього твору, порівнювати та оцінювати героїв-носіїв однієї культури в одному чи різних творах; групувати чи розгрупувати персонажів за схожими/різними ментальними ознаками, світоглядними позиціями чи культурними традиціями; 3) оволодіння та оперування поняттями: національне мистецтво; міжнаціональне спілкування; «діалог культур».

Таким чином, реалізація названих вище методичних принципів у процесі навчання читачів на уроках зарубіжної літератури сприятиме розумінню ними художнього твору з урахуванням етнокультурних чинників, що вплинули на становлення особистості письменника і його творчість, вмінню аналізувати та інтерпретувати літературний текст, виявляючи в ньому опорну етнокультурну інформацію.

Список використаних джерел

1. Зозуля І. Є. Педагогічні умови полікультурного виховання іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів / І. Є. Зозуля, О. В. Діденко // Педагогічні науки. – № 57. – 2011. – С. 23–25.
2. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Підручник [Текст] / Л. Ф. Мірошніченко. – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 432 с.
3. Мірошніченко Л. Ф. Шляхи аналізу художнього твору: класифікація, стисла характеристика [Текст] / Л. Ф. Мірошніченко, Н. О. Мірошнікова // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2000. – №7–8. – С. 15–19.
4. Пріма Р. М. Аксиологічні орієнтири у професійній підготовці майбутнього педагога-вихователя [Текст] / Р. М. Пріма // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – Чернівці: Рута, 2012. – Вип. 635. – Педагогіка та психологія. – С. 171–176.
5. Сафонова В. В. Изучение языков международного общения в контексте диалога культур и цивилизаций [Текст] / В. В. Сафонова. – Тверь: Истоки, 1996. – 238 с.

Наукове видання

КУЛЬТУРА І ТРАДИЦІЇ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Збірник наукових праць

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів, наданих авторами публікацій. Відповідальність за зміст матеріалів та достовірність викладених фактів несуть автори публікацій.

Суми : Вид-во СумДПУ, 2017 р.
Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальний за випуск **С. Б. Кузікова**
Комп'ютерна верстка **Л. Л. Дворніченко**

Здано в набір 27.02.2017. Підписано до друку 15.03.2017.
Формат 60x84x16. Гарн. Cambria. Друк. ризограф. Папір друк.
Умовн. друк. арк. 11,6. Обл.-вид. арк. 9,6.
Тираж 100. Вид. № 24.

Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено у видавництві СумДПУ імені А. С. Макаренка